

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

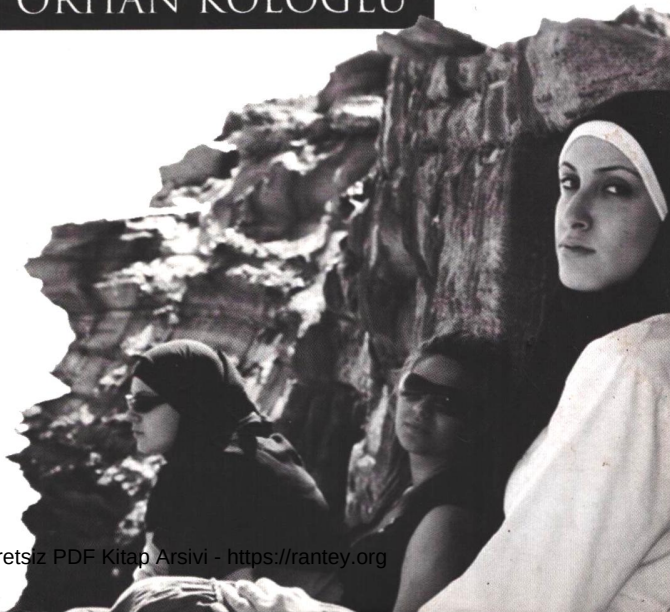
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

CİLBABTAN TÜRBA NA

TÜRKİYE'DE ÖRTÜNMENİN SERÜVENİ

ORHAN KOLOĞLU

Eser Adı: Cilbabdan Türbana Türkiye'de Örtünmenin Serüveni

Yazar Adı: Orhan Koloğlu

© Pozitif Yayınları

© Orhan Koloğlu

Yayın Yönetmeni: S. Dursun Çimen

Dizi Editörü : Muharrem Kaşıtoğlu

Sayfa Düzeni : Adem Şenel

Kapak Tasarımı : Yunus Karaaslan

ISBN: 978-975-6461-65-5

Baskı : Kitap Matbaası Ltd.Şti.

Kazım Dınçol San.Sitesi No. 81 Topkapı / İstanbul

Tel. 0212 567 48 84

GENEL DAĞITIM

ARTI YAYIN DAĞITIM

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok. Çatalçeşme Han

No: 25/2 34110 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: (0212) 514 57 87 • Faks: (0212) 512 09 14

e-mail: sdcimen@gmail.com

info@artidagitim.com.tr

www.artidagitim.com.tr

POZİTİF YAYINLARI

Tel: (0212) 512 48 84 • Fax: (0212) 512 09 14

www.pozitifkitap.com

CİLBABDAN TÜRBA NA

TÜRKİYE’DE ÖRTÜN MENİN SERÜVENİ

Orhan Koloğlu

POZİTİF YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
İslam önce tesettürü mü hedefledi?	11
Kelâmullah ve Sünnet'te örtünme sorunu	19
Değişme engellenebilir mi?	25
Cilbab ve hımar aynen çevrilebildi mi?	33
Osmanlı İslam'ın liderliğinden Tanzimat'a geçince	39
Kültürde çağdaşlaştırırken örtünmede muhafazakârlık	49
II.Meşrutiyet'te kadınlar yüzünü açınca	69
Mütareke döneminde İstanbul kadını	87
İstiklal Savaşı'nın Anadolu kadını	97
Cumhuriyetin devrimler sürecinde önce peçeden vazgeçiş ...	109
Türk kadın çağdaşlaşmasını Batı dünyasının algılayışı	121
İslam dünyasındaki yankılar	129
Önce erkeğin başındaki fes'le hesaplaşma	151
İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişim	159
Türban Türkçe mi?	177
Başörtüsü'nün yerini türban alıyor	185
Türban krizi TBMM'nde	197
Çankaya'da ilk türbanlı ve dünyadaki yankıları	207
Ne Düşünüyorlar?	221
Kaynakça	237

ÖNSÖZ

21 . yüzyıl Türkiye'si'nin en yoğun tartışılan konusu Türban oldu...Bir zamanlar Sosyalist olup olamayacağı gündemdeydi. 1990'da Sovyetlerin çöküşü ile bu sorun ebediyen terk edildi. Yerini, Avrupa Birliği'ne üye olup olamayacağımız, kapitalistleşip kapitalistleşemeyeceğimiz tartışmaları aldı. "Olduk, her şey tamam" diyenlerle "Acaba mı?" diyenler tartışırken konuya kesin cevabı Avrupalılar getirdi...Biz de türbana yöneldik.

Aslında konu son yıllara özgü değildi. 1980'lerden, hatta daha öncesinden başlamıştı, ama gündemin vazgeçilmez teması niteliğini son yıllarda, özellikle 2007'nin sonundan itibaren kazandı. Ne toplumumuzun ne de dünyanın başka önemli bir konusu yokmuş gibi büyük bir yoğunlukla tartışılır oldu.

Sıradan bir İngilizce ya da Fransızca sözlüğe bakılınca, bu Avrupa kökenli sözcüğün "Başın çevresine sarılmış uzun bir kumaş parçasından oluşan baş örten şey" anlamına geldiği görülür. Buna karşılık sözcük, İslam dini ve İslama uygun yaşam çerçevesinde tartışma konusu yapılmaktadır.

Acaba tartışmamızı, Avrupa Birliği'ne adaylığımız ya da laik bir cumhuriyete sahip olmamız sebebiyle mi, batı kökenli sözcüğe dayalı bir simgeye bağliyerek yapıyoruz?

Kararı siz vereceksiniz!...

Birinci Bölüm

İSLAM ÖNCE TESETTÜRÜ MÜ HEDEFLEDİ?

Bazı İslamcı çevrelerde, yaşamın her konusunun açıklamasını Kur'an'ı Kerim'de arama tutkusunu abartılı düzeylere çıkarma davranışına rastlanır. Hayatın yüz bin türlü gereksinmesinin her birinin ayrıntısının kutsal emirlerde bulunduğunu iddianın geçersiz olduğunu, sayıları 600 bini aşan hadis yakıştırmalarının *Sahih* olarak 7 binden biraz fazlaya indirilmesi kanıtlar.

Son zamanlarda “Kur'an'ı Kerim'in Şifresi” adı altında yayınlanan bir kitaba gösterilen tepkiyi, bu aşırılık konusunun doğurduğu hatalı yaklaşımları dikkate almak gerektiğini bilimsel bir çerçevede yansıtmaya yaradığı için, öncelikle gündeme getiriyoruz. Arapça yazılmış ne olursa olsun her metnin kutsallık taşıdığı inancının geçmiş yüzyıllarda yaygın olmasının bunda etkili olduğu düşünülebilir. Ya da Şifreci'ler, her Arap harfine bir rakam değeri vererek sultanların cülusuna, ya da ölümlerin dünyadan ayrılışına tarih düşürmek yolundaki edebiyatçı fantezisinin esinlenmiş olabilirler. Kimbilir belki de Hıristiyanları 500 yıldır meşgul eden “Da Vinci Şifresi”ne özendiler. Bizi ilgilendiren bu değil, Diyanet İşleri Başkanlığımızın Din İşleri Yüksek

Kurulu Uzmanı **Bahattin Akbaş’ın**, **Diyanet Dergisi’ndeki** uyarıcı yazısıdır:

“Harflere bir takım anlamlar yükleyerek, sayı değerlerini toplamak, çıkarmak, çarpmak veya bölmek suretiyle bir takım şifreleri çözdüğünü iddia etmek Kur’an’ın gönderiliş anlamını anlamamaktır. Kuran’ın kehanetleri şeklinde ifadeler kullanılması hoş olmadığı gibi, Kur’an ile de asla bağdaşmamaktadır. Kur’an şiir, sihir, büyü, fal ve şifre kitabı olmadığı gibi bir kehanet kitabı da değildir (...) Kur’an insanlara rehber olmak, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak, en doğru yola iletmek, iman edip salih ameller işleyenleri ilahi mükafatlarla müjdelemek, inkâr edenleri ilahi azapla uyarmak, Müslümanlara rahmet ve müjde ve âlemler için bir öğüt olmak için vahiy yoluyla Hazreti Muhammed’e gönderilmiş bir kitaptır. Kur’an apaçıktır, anlaşılacak için vardır ve öğüt almak isteyenler için de kolaylaştırılmıştır.”

Konumuzu oluşturan ve Müslüman toplumları 14 yüzyıldan beri meşgul eden “tesettür” yani kadının örtünme şekli konusundaki tartışmalarda da aynı eğilime rastlanmıştır. Açıkçası Kur’an ve Sahih Hadislerin çerçevesiyle, daha sonra din tefsircilerinin değerlendirmelerinden doğan anlayışın ortaya çıktığı yapılanmayı ayrı ayrı ele almak zorundayız. Dolayısıyla ancak yukarıdaki değerlendirme dikkate alınmakla bilimsel değerlendirme mümkün olabilir. Dolayısıyla öncelikle, Hazreti Peygamber’in çözüm getirmek durumunda kaldığı ortamdaki durumu değerlendirmemiz gerekli.

İslam ‘Cahiliyye’ diye nitelediği dönemin insanlarını, gelenekleştirmiş oldukları çarpık uygulamalardan uzaklaştırmak, ebediyen geçerli olacak tutarlı bir ahlak anlayışına kavuşturmak

ilkesini taşır. Bu çerçevede öncelikle erkekler için, Hicaz bölgesinde o çağdaki giyim kuşam sorununa kısaca göz atmamız gerekiyor. Aşırı sıcak bir bölgede başın örtülmesi, simgeselliğin dışında başı koruyucu bir önlemi gerektiriyordu. Özellikle kadının daha çok eve kapalı olmasına karşılık, erkeğin ev dışında ve çölde çalışır olması bunu zorunlu kılıyordu. Aynı şeyin soğuk iklimli ülkelerde de bahis konusu olduğu anımsanmalıdır. Babaerkil (Patriyarkal) bir yapının egemen olduğu Cahiliyye döneminde erkeklerin başlıklarına toplum içindeki konumlarına, servetlerine ya da kölelik durumuna uygun bir şekil vermeleri gelenekleşmişti. Yani başlık erkekler için sosyal statüyü belirliyordu.

Kadın ise, Cahiliyye döneminde toplumun gerekli bir uzvu değil, erkek kısmının ihtiraslarını tatmin ve hizmetlerini yerine getirmenin aracı sayılıyordu. O kadar ki "*defn el-binat min el mükerremat = kızları diri diri gömmek iyi hasletlerdendir*" anlayışı hakimdi; zira erkeklerin savaşlarda aşırı kayıp vermesinin kadın nüfusu artışına sebep olması endişe doğuruyordu. Nahl Suresinde İslam öncesinde babaların kız çocuğu olunca "*verilen kötü müjdeden dolayı herkesten saklandığı, bunu ne yapayım, hakarete katlanarak alıkoyayım mı, yoksa toprağa mı gömeyim diye şaşkınlık yaşadığı*" belirtilir.

Hatta o zaman nikâh sözcüğü bile bir yaşam birliğini değil, sadece kadınla cinsel ilişkiyi yansıtıyordu. Yine de kadın iki ayrı statüde değerlendiriliyordu: Hür olanlar ve Cariyeler, yani köleler, esirler. Bunları birbirinden ayıran giyimleri idi. Hürlerin daha ihtiyatlı davranmasına karşılık Cariyelerin gerek alınıp satılmasında, gerekse o çağlarda çok gelişmiş olduğu bilinen fuhuş ticaretinde, kolay müşteri bulabilmeleri için ilgilenilen yerlerinin olabildiğince açık olması tercih ediliyordu. Bu sebeple sokaklarda göğsü tamamen açık kadınlara sık rastlanıyordu.

Toplumlarda yüzyıllarca süren alışkanlıklarla gelenekleşmiş davranışların değişmesi tabii ki kısa bir zamanda gerçekleşemez, uzunca bir süre ve özel çaba gerektirir. İslamın belirmesinden önce Arap yarımadasında Putperestlik, Hristiyanlık ve Musevilğin egemen olduğu bilinir. Gerek bütün örtünme ve gerekse özellikle başın örtülmesi konusunda bu kökleşmiş anlayışla mücadele gerekecekti.

Tevrat Hazreti Musa’yı yüz örtmenin başlatıcısı olarak sunar. Sina Dağı’nda On Emri aldıktan sonra halkının karşısına yüzü örtülü çıkmasının, getirdiği mesajın şahsına ait olmadığını kanıtlamayı hedeflediği ileri sürülür. İsrailoğullarının inancını red eden Hristiyanlara göre ise bu temel inançtan sapmış olmalarına bir tepkiydi, yüzü İsa inancı açacaktı. Bu kapanma tutkusunun Yahudilerde karısının saçlarını gösterene lanetlemeye kadar vardığı belirtilir. İşin ilginç Hristiyanlıkta da yüzün açık olması dışında başın ve boynun tamamen kapalı olması uygulanıyordu. Böylece Yunan ve Roma medeniyetlerinin heykellere kadar yansıyan çıplaklığını sona erdirmiş oldular. Hristiyanlık örtünmeyi, cinsel ilişkiyi onaylanmaz bir hareket sayacak kadar ileri götürmüş, Haçlı Seferleri döneminde iş Bekâret Kemerı uygulaması komikliğine kadar vardırılmıştır.

İslamın kendisinden önceki Tek Tanrılı Dinlerden üstünlüğünü, insanı doğa koşulları içinde bütün gereksinmelerini yerine getirmekte haklı sayması oluşturur. Dolayısıyla İslamda örtünme konusu aşırılık tanımaz. Manastır uygulamasına karşı çıkmakla kalmaz, evvelce bahsettiğimiz gibi erkeklerin savaşlar yüzünden sayıca azalması karşısında kadınların yalnız kalmasına önlem getirmeyi planlar.

Cahiliyye döneminde evlenme değil serbest birleşme yğunluğu vardı. Kapısına bayrak çekilmiş genelev sistemi (Bigha)

cariydi. Her isteyen girebilir, sonuçta kadın çocuk doğurursa akrabaları saptamağa yetenekli kişiler (Al kafâta) babayı belirler ve adamın itiraz hakkı olmazdı. Hatta on erkekle yatan (Nikâh-ı raht) ve çocuğu olursa bunlardan kendi seçtiğini onun babası ilan eden anne uygulamasının yaygınlığı bilinir. Çocuğunun akıllı ve güzel olması için karısının bilgili, sanatkar ya da yakışıklı biriyle yatmasına izin veren ve hamileliği süresinde ona hiç yaklaşmamalı ilke edinen kocaların yöntemi de (İstibda) yaygındı.

Hazreti Peygamber'in getirdiği ise fuhşu teşvik eden sistemi engellemek, aile hayatını pekiştirmektir. Dört kadınla evliliği teşvik ettiği görüşü yanlıştır. O zamanın koşulları dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Bu konuda Profesör Şemseddin Günaltay'ın yorumunu dikkatlere sunuyoruz:

“Peygamber'in İnkılâbı: Önce kadını mal makulesi bir esir telakki eden zihniyet yerine kadının cemiyetin hak ve hürriyetine sahip bir uzvu olduğu kanaatini yerleştirmiş, arkasından da Araplarca kabulü çok zor olan zevce sayısını tahdit etmek yoluna gitmiş, istenildiği kadar kadın alabilmek serbestliğini kaldırmış, zevce sayısını dörde indirmiş, fazlasını kesin olarak men etmiştir. Fakat Kur'an'ın daha sonraki ayetinde dördü geçmemek üzere alınacak zevceler arasında hakkaniyet ve adalet tesisini, aile içinde huzurlu bir hayatın temini gibi gerçekleşmesi adeta mümteni (olamazlı) olan bir takım şartlarla birden fazla zevce almak müsaadesi kaldırılmış, tek bir kadınla evlenmenin adalet, hak ve ahlak bakımından tek saadet yolu olduğu belirtilmiştir.” (Belleten, Ekim.1950, 691-707)

Batılılar tarafından bu düzen, İslam'ın cinselliğe aşırı düşkün bir nitelikle değerlendirilmesi şeklinde sunulmuştur. Oysa

Hazreti Peygamber’in aktardığı mesajda hedef daha dengeli ve insanları rahat ettirecek bir çözüm önerisi vardı.

Cinsellik konusunda en aşırılıklara göz yuman Cahiliyye anlayışı ile rahip/rahibe yönteminin halka yasak getiren fakat kendileriyle aristokrasiye göz yummayı öngören sistemi dışında bütün insanlara daha eşit bir yol tasarladığı açıktır. **Rum (30/21)** suresindeki *“içinizden. Kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda muhabbet ve merhamet var etmesi O’nun (Allah’ın)varlığının belgelerindendir”* ifadesi bunu kanıtlar. Hatta **Tahrim** suresinin ilk ayetinde *“Allah’ın sana helal kıldığı şeyi eşlerinin rızasını gözetmeyerek haram kılma”* şeklinde bir uyarı bile vardır. **Maide 5/87** suresinde de *“Allah’ın size helal ettiği iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın, hududu da aşmayın”* önerisinin varlığı dengeli ve sağlıklı bir yaşamın formülüydü. Burada kadın erkek ayırımının bulunmadığı da anımsanmalıdır. Bunu yaparken, dikkatini örtünmeye pek fazla yöneltmediği asıl amacının sosyal yapıya denge getirmek olduğu dikkatlerden kaçmaz.

İkinci Bölüm

KELÂMULLAH VE SÜNNET’TE ÖRTÜNME SORUNU

O döneme ait bütün kaynaklar – başta hadisler – kadın ve erkek Arapların iç çamaşırı, hele hiç don taşımadıklarını belirtiyor. Sokaklarda yarı hatta tam çıplak insanların dolaşması doğaldı. Bu halde, en kutsal sayılan putların dizilmiş olduğu Kâbe’ye bile giderlerdi. Böyle bir ortamda başın örtüsünün hür-cariye ayırımını belirtmekten başka anlam taşımayacağı bellidir. Hazreti Peygamber, Putperestliğin, ırkçı bir niteliğe bürünmüş Yahudiliğin, ilkelerinden tamamen sapmış Hıristiyanlığın egemenliğini sürdürdüğü bir yapıya bütün insanlığı kavrayacak ilkeler sunmakla görevliydi. Bunların içinde başı örtmek ya da örtmemek gibi bir konu öncelik taşıyabilir miydi?

İslam’ın kurallarını Kur’an yani “Kelâmullah” yani “Allah’ın Kelâmı” belirler. Dolayısıyla, Kur’an’ı Kerim’deki “*avreti muğallaza*” (arka ve ön) olarak belirtilen çıplaklığa karşı önerilen örtünme ile ilgili hükümleri şöyle aktarabiliriz:

Ahzab 33/59 : “*Ey Peygamber, eşlerine, kızlarına ve bütün mümin kadınlara (toplum içine çıktıklarında) dış kı-*

yafetlerini (cilbab) üzerlerine almalarını söyle; bu onların (temiz kadınlar olarak) tanınmalarını ve rahatsız edilmemelerini temin eder. Ama unutma ki Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.”

Nur 24/31 : “Mümin kadınlara söyle: gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar. Süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesna, açmasınlar. Baş örtülerini (hımar) yakalarının üzerine salsınlar. Süslerini kocaları veya babaları veya kayınpederleri, veya oğulları veya kocalarının oğulları veya kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kız kardeşlerinin oğulları veya kadınları veya cariyeleri veya erkeklığı kalmamış hizmetçiler ya da kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkasına göstermesinler.”

A’raf 20/22 : “Şeytan kendilerinden gizlenmiş olan ayıp yerlerini onlara göstermek maksadıyla Adam ve eşine vesvese verdi. ‘Rabbimiz, birer melek ya da ölümsüz kişiler olursunuz diye bu ağaca yaklaşmanızı size yasakladı. Ben ikinize de öğüt veriyorum’ diye yemin etti. Sonuçta Şeytan onları ayartarak yasak meyveye yönlendirdi. Adem ile eşi, yasak meyveden tadar tatmaz ayıp yerlerinin (sev’at) farkına vardılar. Derhal cennet yaptıklarıyla oralarını (ağır avret kısımlarını) örtmeye koyuldular.”

Görüldüğü gibi, Kur’anı Kerim’de “gizlenmiş olan ayıp yerler...”, “Mümin kadınların dış kıyafetleri...”, “Kendiliğinden görünen yerler dışındaki ziynetlerin gösterilmemesi...”, “Başörtülerini yakalarının üzerine sarsınlar...” gibi ifadeler vardır; ancak bunların salt başı kapama ile değil genel bütün vücudu örtme ile ilgili olduğu bellidir. **Fahrüddin er-Razi’ye göre “Cahiliyye**

kadınları, elbiselerinin yakaları önde olmasına rağmen, başörtülerini enselerinden bağlarlar, böylece boğaz ve boyun kısımları açıkta kalırdı.” Tabii İslamdan öncesinden beri, başı kapalıının özgür kadınlar olduğunu cariyelerin ise başları açık dolaştıklarını herkes kabul ediyor.

İncil’i, Hazreti İsa’dan en erken 150 yıl sonra yazılmış olması ve bir düzünüye yakın farklı metinleri bulunması sebebiyle tahrif edilmiş sayan İslam, ondaki “*ruhun istekleriyle vücudun isteklerini aykırı şeyler sayma*” anlayışına karşı çıkmıştır. Aksine, ruhun isteklerine vücudu katmanın, insanlığın devamıyla Allah’a bağlılığın kanıtlanması olduğunu kabul eder. Nitekim cinsel ilişkinin *Besmele* ile başlaması kuralı bunun kutsal bir görev kabul edildiğinin kanıtıdır. Buna karşılık, cinselliğin bir ticaret konusu yapılması ya da kötü düşüncelere zemin hazırlamasına da karşıdır. Bir kişinin karşı cinsten hatta kendi cinsinden birine bakışındaki niyet bunu “*mubah*” ta yapabilir “*göz zinası*” sınıfına da sokabilir. “*İblis’in oku*” diye nitelenen bakış da bir kadının “kemiklerinin şeklini görecekinlikte” yani elbisenin üzerinden altındakileri hayal ettirecek yoğunlukta ise, kişinin orucunun sakatlanacağını da Hazreti Peygamber belirtmiştir.

Ayrıca, bu kutsal yargılara ek olarak Hazreti Peygamber’in sünneti de insanların davranışlarına örnek olmakta Kelâmullah kadar değer taşır. Bunlarda örtünme ne ölçüde vardır, Fıkıhçılar tarafından ne ölçüde ön plana çıkarılmıştır?

Selçuklu Üniversitesi İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı Başkanı Şahin Filiz şunu belirtiyor:

“Günümüzde İlahiyat Fakültelerinde en yaygın olarak okutulan Kelâm kitaplarından birinde Kebair = Büyük

Günahlar 12 maddede toplanmaktadır. Hadislerde de aynı sayıda belirtilirler:

Allah’a ortak koşmak; Haksız yere adam öldürmek; iffetli temiz bir kadına zina etti diye iftirada bulunmak; zina yapmak; düşman hücumu sırasında savaştan kaçmak; sihir ve büyü yapmak; yetim malı yemek; Müslüman ana babaya asi olmak; aileye karşı istikameti terk etmek; faiz yemek; hırsızlık yapmak; içki içmek. “

Büyük Günahların sayısını 7’ye hatta 4’e kadar indirenler gibi 76’ya çıkaranlar da bulunduğunu belirttikten sonra ekliyor:

“Büyük Günahların sayıları her ne kadar farklı verilmiş olsa da sayılan suçlar hep aynıdır ve içinde baş örtüsü takmamak diye bir madde geçmemektedir (...) Ez Zehebi eserinde İslam’da Büyük Günah kategorisine giren 76 günahı tek tek sıralamakta, her birine kanıt oluşturan Kitap ve Sünnet’teki nassları kaydetmektedir. Şirkten haksız yere cana kıyıp adam öldürmeye, eşcinsel ilişkiden ölçüde tartıda hile yapmaya kadar hemen her konudaki günahı içine alan bu sınıflamada başı açıklık, baş örtüsüzlük ya da iddia edildiği gibi ‘İslami tesettüre aykırı giyinmek’ gibi bir günah kategorisi ya da konsepti yer almaz.”

İslam’da Tesettür diye belirtilen davranış, “kadının yabancılarından kendini sakınması ve namahrem (ihtilatı ve ünsiyeti haram) olanlarla karşılaşma gerektiğinde başta avret yerleri olmak üzere bir örtü ile örtünmesi anlamına gelir. Hepsisi bu kadar.

Üçüncü Bölüm

DEĞİŞME ENGELLENEBİLİR Mİ?

Toplumlarda değişme, en temel sosyal yasaların başında gelir. Değişmez toplum diye bir şey yoktur. Sadece bunun hızı fark eder. Tarihin derinliklerinde hayli ağır işleyen bu yasa, çağımıza yaklaştıkça son derece hızlanmış, asla değişmeyiz diyenleri de kurallarına uydurmuştur.

İnsanı hayvandan ayıran da bu değişme özelliğidir. Hayvan çevresinin, doğanın değişmesiyle son derece ağır, binlerce yıllar sürebilen bir tempo ile yapı değiştirir. İnsan ise kendi düşüncesiyle yeni bir yaşama, anlayışa yönelir, çevresini de o değiştirir. Bunun yaşam koşullarına konmuş kalıpları, düşünceleri yeni şekillere sokma sonucunu doğurduğunu da kabul gerekir. Dinlerin bu değişme içinde sürekli geçerli olacak inanç ve davranış kuralları oluşturma işlevi vardır. Ancak insanlardaki değişim tutkusu, onların değişmez kurallarını da uygulamada yeni yorumlarla yeni şekillere sokar.

Tek tanrılı dinlerin en sonuncusu olan İslam da doğal olarak temel ilkelerine bağımlılığı kural sayar, ancak toplumların buna tam uyamayacaklarını da bilinçli bir şekilde peşinen kabul eder. Kıyamet anlayışı bunun en belirgin kanıtıdır. Kutsal ilkelerden kopmanın, kendine göre değişim yöntemi uygulamanın, dünya-

nın dolayısıyla insanlığın sonunu getirecek başlıca etmen olduğu dinin temel inançlarındandır. Kur’anın 27 suresinde Kıyamet konusunun işlenmesi bunun ne derece engellenemez bir ilke kabul edildiğini kanıtlar,

Değişmede yönlendirici olan iki yöntemden biri, toplumun tabanından gelir ve doğal olarak yavaş işler. İkincisi ise toplumun üst tabakasından çıkar, genelde devrimci bir yöntemle tabana yansıtılır, dolayısıyla hızlı bir uygulamaya sahiptir. Bu köken farkı sebebiyle toplum tarafından benimsenmeleri de farklılık gösterir. Birincilere en belirgin rnek Fransız Devrimi’dir. Ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik düzeyi ilerlemiş bir toplumda halk kitleleri yüksek tabakanın tekelciliğini yıkar ve değişmeyi toplumun daha geniş tabakalarına yansıtır.

İkincisi ise, değişmeyi, yenileşmeyi frenleyen üst tabakanın içinden çıkan seçilmiş devrimcilerin eseridir. Bütün toplumun katkısını sağlamak için engelleri yıkar ve yolu aar. Buna en ilginç örneklerin başında **Hazreti Muhammed**’in İşlam’ı insanlığı mal edişi gelir. Yirmi yıllık bir süre içinde topluma benimsettiği ilkeler, aklın alamayacağı bir hızla bütün dünyaya yayılmış ve benimsenmiştir.

Ancak her iki tür devrimin de kurtulamadığı bir süreç sorununu vardır. İster stten, ister alttan gelsin, devrimin birinci kuşağının ardından, toplumun yıkılan geçmişle bir anımsama dönemi yaşaması kaçınılmazdır. Devrimin getirdiği hızlı ve köklü değişim, *Toplumsal Bellek*’e (toplumsal hafıza) yüzyıllardan beri yerleşmiş uygulama ve düşünceleri bir hamlede silip yok edemez. Dolayısıyla devrimci görüşle hafızalarda kök salmış anlayışlar arasında bir sentez bir kaynaştırma çabası engellenemez şekilde belirir. Fransızlar bu kaçınılmaz oluşuma “*Restorasyon*” adını vermişlerdir, yani eskiyle , geçmişle uzlaşma. Devrimin ar-

dından Fransa'nın krallığa dönmesi, sonrada 150 yılda cumhuriyetin beş kez yenilenmesi en belirgin örnektir. Üstelik, ondan örnek alan diğer bütün Avrupalı girişimlerde de aynı oluşuma rastlanır.

Hazreti Muhammed'in devrimi ise bütün insanlığı hedef alıyordu. Dolayısıyla tek bir toplumun sorunlarına yanıt aramanın ötesinde bir çapı vardı. Bu farklı yapılarda mevcut toplumsal bellek birikimleri doğal olarak farklı restorasyon formülleri üretecekti. İslam buna rağmen temel ilkeleriyle kendini kabul ettirmeye muvaffak olmuş ama bu formüllerin hepsini bütünüyle tasfiye etmeyi başaramamıştır. Bunların en başında yönetimin hanedanlara teslimi gelir. Hazreti Peygamber'in öğretisinde *"meşveret"* yani toplumun kendisine danışma yöntemi hakim iken, ölümünden sadece otuz yıl , yani bir nesil sonra, bütün İslam toplumları geleneksel, babadan oğula aktarmalı hanedan sistemine dönmüşlerdir.

Görüldüğü gibi, Restorasyon yani devrime rağmen toplumun kendi geçmişiyle bağ kurma özlemi hiçbir zaman engellenememiştir. Bunun yarar ya da zararı ancak her toplumun değişiminin kendi özel koşulları ele alınarak değerlendirilebilir. Nitekim hür kadınla cariyeyi ayırmada Cahiliye döneminin uyguladığı başı örtme uygulaması İslamla aynen devam ettirilmiştir. Bu konuda Hazreti Ömer'in başını cilbab ile örtmeğe kalkan cariyeye *"o sadece hür mümin kadınlar içindir"* diyerek, kamçısıyla cilbab başından düşene kadar vurması bunun en belirgin örneği olarak sunulmaktadır. Buna dayanarak İsmail Hakkı Ünal şu değerlendirmede bulunuyor:

"İslam bir kıyafet devrimi yapmamış, kadınların mevcut giysilerini nasıl kullanmaları gerektiği konusunda uyarıda bulunarak bu doğrultuda bir düzenleme yapmıştır. Bu

yüzden, İslamın ilk dönemlerinde kullanılan kadın giysilerinin tamamı Cahiliye döneminde de kullanılagelen giysilerdir.”

14 yüzyıllık bir uygulamadan sonra geriye baktığımızda, İslam âlemindeki tek düzelik iddialarına rağmen, onu benimseyen toplumların İslam öncesi özelliklerinin pekâlâ egemen olduklarını görürüz. Belki bunlar İslam’a uygun hale getirilmiş, bir anlamda “sünnet” edilerek İslamlaştırılmış sayılabilirlerse de, etkinliklerinin toplumları üzerindeki özel yeri hiç de küçümsenebilecek gibi değildir. Allah’ın Birliği, Muhammed’in Peygamberliği ve dinin farzları konusundaki temelde anlaşmazlık bulunmamasına karşılık, uygulama’da Fas’tan Endonezya’ya hatta Amerika’ya kadar her alanda tek modellen bir İslam toplumunun varlığını söylemek olanaksızdır. Her toplum kendi Toplumsal Bellek’ine uygun uygulamalara sahiptir.

Bu oluşumun kaçınılmazlığını, gerçekten üstün görüşüyle ilk fark eden yine Peygamber’in kendisi olmuştur:

“Sizin hayırlı zamanınız benim içinde yaşadığım zamandır. Sonra benimle yaşayanlara yakın olanlardır. Daha sonra onlara yakın olanlardır.”

Açıkçası Sahabi’ler ve onları izleyen iki kuşaktan sonra eskiye bağlılık gibi değişimin de geleceğini daha yaşarken belirtmiştir. İslam’ın o çağa göre müthiş bir hızla ve çok geniş bir alana yayılması sonucu köklü uygarlıklarla birdenbire ilişkiye geçişi, kaçınılmaz olarak bu değişiklikleri getirecekti. Yemen’de, Suriye ve Irak’ta, Mısır’da, Kuzey Afrika’da, İran’da, Orta Asya’da, Hint’te, Güney-Doğu Asya’da “Farz”larda birleşen ama uygulamalarda Toplumsal Bellek’inin güdümünden tam sıyrılamayan yapılar belirecekti.. Gerçi her biri bunları yine dine dayanan geçerlilik fetvaları, şeriata uydurulmuş örfi yasalar ile onay-

latmış, hukuksal geçerliliğe bağlamıştır. Böylece **Devri Saadet** adı verilen Peygamber döneminden farklı uygulamaların bulunduğu bir çağa geçilmiştir.

Bunda, yeni Müslümanlaşan toplumlardaki dilin farklılığı (Özellikle Farslar, Türkler ve Hintliler’de) kadar hadislerin toplanıp değerlendirilmesine ancak Hicret’ten ikiyüz yıl kadar sonra girişilmesi rol oynamıştır. Önceki dinlerde olduğu gibi kutsal metin ile Peygamber sözlerinin – İsa’nın Allahlaştırılmasında olduğu gibi – birbirine karıştırılmasının inancın temellerini zara sokabileceği düşüncesiyle Hazreti Muhammed bunu yasaklatmıştı. Uydurmacı hadisciliğin üçüncü halife **Hazreti Osman** zamanında başladığı bilinmektedir. Böylece daha Muhammed’in ölümünün üzerinden çeyrek asır geçmeden bu hadislerle dayalı değişme girişimleri başlamış oluyordu.

Tabii ki Kur’an, ilk başlangıçta söylediğimiz gibi günlük yaşamın her ayrıntısını belirleyecek değildi, bunun için din bilginlerine başvurulmasını din kuralları da kabul ediyordu. Ancak böylesine farklı kültürlerden gelen bu uzmanların tamamen aynı görüşlerde birleşmeleri tabii ki mümkün değildi. Bunda yorumcuların kendi kültür kökenleriyle ilgili alışkanlıklarının rolünü de inkar etmek mümkün değildir. **Şemsettin Günaltay** özellikle belirtiyor:

“Sosyoloji tarihinin pek güzel belirttiği veçhile sosyal değişimlerin en zoru, halkın hoşlandığı ve benimsediği örf ve adetleri değiştirmek teşebbüsüdür.

Çünkü cemiyet nizamını düzenleyen orf ve adetle, üzerlerine yığılan asırların geçişiyle kökleşerek itiyad halini almış olduklarından onu çözmek güç olur. Çünkü alışkanlıkların yarattığı huyun, içgüdüsel bir surette varlıklara hakim olması zorunludur.”

Dördüncü Bölüm

CİLBAB VE HIMAR AYNEN ÇEVİRİLEBİLDİ Mİ?

Aslında Hazreti Peygamber dönemi değerlendirmelerinin daha sonra farklı yorumlarla ele alınmasında, Arapça'nın İslam'la birlikte evrensel bir dil haline gelmesiyle önemli bir değişime uğraması da etkili olmuştur. Arap dili uzmanları bunun IX. yüzyıla varıldığında kesinleştiğini belirtirler. M.Öztürk Maliki fıkıhçısı **Ebu Bekr İbnül Arabi**'den naklen (12. yüzyıl) şu yorumu aktarıyor:

“İnsanlar cilbab konusunda birbirine oldukça yakın lafızlarla değişik görüşler dile getirdiler.Bütün bu söylenenlerin özü, cilbabın bedeni örten bir elbise olduğudur. Ancak onlar bunu çeşitlendirdiler.”

Hımar sözcüğünün de bir örtü olmakla birlikte başörtüsü olarak çevrilmesine işaret ettikten sonra ekliyor:

“Süleyman Ateş, Kur'an Ansiklopedisi'ndeki yazısında hımar'ın örfte başörtüsü anlamında meşhur iken nüzul döneminde bu anlamıyla kullanılıp kullanılmadığına dair kesin bir bilgi bulunmadığını ifade etmektedir.”

Örtünme konusunu Hazreti Peygamber zamanındaki sadeliğinden çıkarıp gözünden başkasının açık olmamasının yolunu açanın İranlılar olduğu hakkında bir iddia vardır. Ancak hemen her İslam toplumunca benimsenmiş olması daha genel bir gerekçeye ihtiyaç hissettiriyor. İ.H.Ünal’ın yorumu şöyle:

“Zamanla kadını bir fitne unsuru görerek, toplumdaki bütün olumsuzlukları onlara yıkan anlayış örtünme konusunda da ifrata giderek, ilk dönemdeki bazı esneklikleri bile göz ardı etmiş ve kadını toplum hayatından soyutlayarak evinin en ücra köşesine itmiştir. Giyim ve örtünme konusunda kadınlara bazı uyarılarda bulunan Cenab-ı Hakk’ın ve Resulü’nün muradlarının bu olmadığı gayet açıktır.”

Mustafa Öztürk’de şunu ekliyor:

“Kadınları eve hapsedin şeklindeki – ki İslam coğrafyasının hemen her bölgesinde egemendir – anlayışın beslenmediği en önemli kaynak, kadını reel varlık düzleminde aklın ve dinin eksik, eğri, huysuz, fitne ve uğursuzluğun ete kemiğe bürünmüş formunu temsil eden bir varlık olarak konumlandıran hadis (!) rivayetleridir.”

Bu çerçevede, Hazreti Peygamber’in asla engellemediği erkeklerle birlikte ibadete katılmaları uygulamasına karşı çıkılmasına ve mescide gitmemelerinin istenmesine kadar varılmıştır. İbni Abbas kadının tek gözü dışında bütün bedeninin örtülmesi gerektiğini savunmuştur. Takiyüddin Huni de kadınlarının imanının noksan olduğu, cehennemde çoğunluğu oluşturdukları ve cennette sayılarının az olması sebebiyle benzeri tezi ileri sürer. Örnekler pek çok artırılabilir. Günümüzde de Prof. Bekir Topaloğlu’nun “İslam’da kadın” başlıklı eserinde (1995) benzer bir görüşe rastlıyoruz:

“Bir defa her kadının erkeği yoktur. Sonra ‘ruha malik olmak’ kolay bir şey değildir. Kadın heyecanlarıyla yaşar. Kalpler değişkendir; aynı noktada durmaz. Kadının ruhu bentsiz bir nehirdir. O nehre malik olabilmek için onu bentlemek lazımdır. İşte bu örtüdür.”

Bu konuda günümüzde de karşıt görüşlerin gündeme getirildiğini, sorunu temelinden ele alarak Doçent **Mehmet Görmez** şöyle anlatıyor:

“Kur’an’da başörtüsü tamamen bir ahlak ilkesinin tatbiki için gerekli görülen tesettürün bir parçası olarak yer almıştır. Kendisinden önceki kültür ve medeniyetlerden farklıdır Ne Hint medeniyetinde olduğu gibi riyazeti, yani nefisi öldürmeyi ve ruhbanlığı amaçlamaktadır, ne de onu erkeğin kadın üzerinde hükümrانlık vesilesi olarak görmüştür (...) İslam geleneği içindede Kur’an’ı aşarak bu geleneği zor ve katı kurallara bağlayanlar olagelmıştır. Nitekim iki çağdaş yazarın, farklı iki coğrafyada aynı isimle kalemle aldıkları iki kitap mukayese edildiğinde bu açıkça görülecektir. Hicap adını taşıyan her iki eserde de – ki ikisi de Türkçeye çevrilip yayınlanmıştır – biri tesettürü kadının sosyal hayata katılmasının bir gereği olarak görürken (Mutahhari) diğeri onu sosyal hayattan tecrit edecek şekilde yorumlamıştır (Mevdudi). Birinin hicap’tan anladığı kadının örtürmesidir, diğerrinin anladığı ise kadını eve örtmektir.

Orta Asya Türklerinin yeni Müslümanlaşmaya başladığı döneme ait örnekler vererek yeni yapılanmanın nasıl etkilenmiş olduğunu belirtmeye çalışacağız. . 11. yüzyılın iki temel Türkçe eserinde sınırlı şekilde de olsa başörtüsünden bahis var. **Divanı Lügatit Türk**’de “uragut sara guçlandı” deniyor yani “Kadın baş

örtüsü örttü” anlamına. Bir başka yerde de “*Tatsız Türk, başsız börk olmaz*” deyimi var.

Kutadgu Bilig’de ise göçebelikten yerleşikliğe geçişin kadını kapatmaya yönelik etkisini yansıtan önerilere rastlıyoruz: “*Kadını boş bırakma, kapıyı kapalı tut; insana her türlü uygun-suzluk kadından gelir*”. “*Kadını evden dışarı bırakma; eğer çıkar-sa doğru yoldan sapar*.”

O çağ ve daha sonrasında Türklerdeki Başörtüleri konusunda en ayrıntılı bilgiyi özetle Derleme Sözlüğü vermiştir:

“Kadınların başlarına örttükleri başörtüleri, hemen hemen dünyanın her yerinde, ufak değişikliklerle birbirlerine benzerler. Buna, kadınların moda ve yaratış kabiliyetlerini de eklemek lazımdır. Ayrıca, yine örtme ve bağlama değişiklikleri ile kadın başörtülerinin, ayrı adlar alabileceği ihtimali de unutulmamalıdır. Bu sebeplerden dolayı, yüz yıllar boyunca hiç değişmeden yaşamış bazı kadın başörtülerini tanıyoruz. Her Türk sözü için, yeni örtü şekilleri bulmağa çalışmak ise, bizce doğru bir şey olmayacaktır.”

Arkasından başörtülerine yakıştırılan isimler sıralanıyor:

Bürünçük ya da bürüncük, yaşmak, közenek, tütük, tüy-bend, ak-yaşmak, kıvrak, uçtu, yırtmaç, sorguç, boyunbağ-ğı ve dolâk, sargı, çalma, yapık, yıltar, bağlamlıca, boğdu, çatki, kaşbastı...

Bu çeşitliliğin kullanımda farklılıklar anlamı taşıdığı muhakkaktır. Üstelik göçebe’de – daha Anadolu’ya bile yerleşmemiş topluluklarda – son derece doğaldır.

Beşinci Bölüm

OSMANLI İSLAMIN LİDERLİĞİNDEN TANZİMAT'A GEÇİNCE

Bize göre bu çeşitlilik, başörtüsünün göçebeler arasında da bir güzelleştirme çekiciliği artırma aracı olarak kullanıldığını kanıtlıyor. Özellikle göçebede yüzün açık olduğu anımsanmalıdır. Yerleşikliğe ve şehirliliğe geçilmesiyle birlikte örtünmede aşırılışma başlar. 14. yüzyılın ikinci yarısında, I.Murad'ın saltanatı dönemindeki bir olayı Şikarî "Karaman Tarihi" kitabında şöyle aktarıyor:

"O zaman kadınlar arasında yüzü örtmek pek yaygın değildi. Karamanoğlu hükümdarı Alaeddin, Hamidoğlu İlyas'ın bölgesini işgal ve direnenleri kılıçtan geçirmişti. Canını kurtarmak için Osmanlı ülkesine sığınanlar oldu. Sultan Murad bunların temiz ve uslu olduklarını görüp Bursa'ya yerleşmelerine izin verdi. Ancak kadınları çok güzeldi ve yüzleri açıktı. Herkes bunları seyretmek merakına düşünce kadınlara yüzlerini örtmeleri emri verildi. Her sokağa çıkışlarında yüzü örtülü olmak çok güzel kabul edilenin işareti sayılınca diğer kadınlar da kendilerinin de güzeller arasına dahil edilmeleri için örtünmeğe başladılar."

Açıkçası erkekler kıskançlıklarından, başkası görmesin diye yüzü örttürmeyi desteklerken, kadınların da güzel farzedilmek için örtünmeyi yeğledikleri anlaşılıyor.

İslam dünyasının en uzun ömürlü imparatorluğu niteliğine sahip Osmanlı Devleti’nin özelliğini, göçebe bir kökenden gelmesine karşılık yerleşikliği her şeyden üstün tutan bir anlayışa sahip olması oluşturur. Bu çerçevede toplum içinde kadının statüsü üç grupta belirleniyordu. Birincisi Saraylı denilenlerdi. Yani çocukken esir alınıp saraya yerleştirilen orada eğitime tabi tutulanlar. Bunlardan Sultan’a çocuk doğuranlar özel bir dokunulmazlığa sahip olurlardı. Kadın Efendiliğe kadar yükselir, haremi onlar idare ederlerdi. Kız çocukları da normal vatandaştan üstün sayılırdı. Saraya damat kabul ettirilene eşlerini boşayamayacakları kuralı kabul ettirilirdi. Buna karşılık sultanın kızına boşama hakkı tanınıyordu. Saraya damat olanın başka nikahlı alması da kabul edilmiyordu. Sarayda eğitim görüp sultanla bir ilişkisi olmadan devlet yöneticileri ile evlendirilenler de kültürleri açısından Saraylı sayılırdı. Arap vilayetlerinde bunlara özel bir saygı gösterildiği ve üst yer tanındığı biliniyor, ancak eş sınırlaması yoktu.

Saraylılar yaşmak ferace giyerler ve özellikle kolalı yaşmaklarıyla nazarı dikkati celbederlerdi. Saraylı hotuzu diye anılan özel hotoz da vardı.

İkinci grupta şehirlerin ve köylerin sade kadınları vardır. Bunlar doğrudan doğruya İslam şeriatının kuralları çerçevesinde haklara sahiptiler. Giyimlerinde şehirli olabildiğince örtünmeye, köylüler ise tarla çalışmaları ve hayvan bakıcılığı sebebiyle, geleneksel yüzü açık, geniş şalvarlı bir giyim içindeydiler.

Üçüncü grup cariyeler, yani köle olarak satılanlardır. efendilerinin kurallarına uygun olarak yaşamak zorundaydılar.

Osmanlı'daki gayri-Müslimlerin şehirlilerinin de örtünmekte Müslümanları izledikleri biliniyor. Buna karşılık köylerde yaşayanlar eski açık giyinişlerini devam ettirmişlerdir. Toplum içindeki kapanıklılığa karşılık, Müslüman kadınların başlık modalarının zenginliği Avrupa'da da etkili olmaktan geri kalmamıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda İtalya'da, Avusturya ve Fransa'da balolarda çok sayıda doğulu giysili ve başı süslü kadınlara rastlanıyordu. Osmanlı Devleti'nin dönemin en güçlü imparatorluğu olmasının etkisi modada da etkisini gösteriyordu.

Konumuz gereği incelemelerimizi, Tanzimat öncesindeki döneme fazla eğilmeyip, bugünü başlatan 19. yüzyıla girişteki durum üzerinde odaklaşarak sürdüreceğiz.

Çarşıftan önce kadınların tesettür için giydikleri üstlüğe *Ferace* denirdi. Boyundan yukarısını örtmediği için baş, yüz ve boyun *yaşmak* ile örtülürdü. Daha sonra bizde de yaygınlaşan Avrupa'nın mantosunu andırırdı. İlmiye ricalinin resmi günlerde giydikleri sırma işlemeli üstlüğe de *ferace* denilirdi.

Yaşmak, kadınların ferace giydikleri zamanlarda başlarını, yüzlerini sardıkları beyaz örtüdür. İki parçadan oluşurdu ve bir parçası baştan çevreye, öteki de çevreden başa doğru bağlanırdı. Fazla kısımları omuzlardan aşağı feracenin üstünden sarkıtılabildiği gibi, feracenin yakasından içeri alınarak da kullanılırdı. Ferace ve yaşmak kullanan kadının gözü, burnu, kısmen de kaşı ve ağzı görünürdü.

18. yüzyılın ilk çeyreğindeki *Lâle Devri*'nden itibaren, uygulamalarından bazı şeyler alınabilir diye bakılmaya başlanan Avrupa'nın giderek artan bir örnek haline geldiği görülür. Askeri alanda, matbaacılık tekniğinde, mimarlık sanatında görülen kopyalamalar 19. yüzyıla geçilince daha da yaygınlaşır. Patrona Halil ayaklanması gibi Yeniçeri direnci de genelde gavurlaşma

Avrupalının İslam kadınının başlığına merakı hiç bitmemiştir. İtalyan ressam Parmigianino’nun “Schiava Turca = Türk Cariyesi” diye tanınan 16. yüzyılın ortasına ait tablosu_

diye nitelenen değişimlere karşıdır. Özellikle kadınların fazla açık saçık giyinmemeleri konusunda sık sık şeyhülislamlıkta. bildiriler yayınlandığı görülür.

Burada, Osmanlı Devleti'ni çağının en büyük gücü haline getiren yapının artık geçersizleşmeye başladığını fark eden değişim yanlıları ile, kökleşmiş yapıdan ayrılmamayı savunan gelenekçiler arasındaki her toplumda rastlanan çekişmeye rastlanır. Dönemi değerlendiren tarihçi Süleyman Şemdanizade'den (öl.1779) başlayarak bir çok değerlendircinin temel kusur olarak cinsel ahlaksızlık üzerinde yoğunlaşmaları devletin içine düştüğü duraksamanın farkında olmadıklarını kanıtlar. Avrupa en büyük değişim sürecini giderek hızlandırırken eskiye bağlı kalmak ve yenilik girişimlerini tam yüz yıl frenleyecek bir ortamı yaratmak, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki çöküşünü daha da engellenemez hale getiren başlıca sebep olmuştur.

1730 ayaklanmasına en çok, hanımların Kağıthane bölgesindeki kayık gezintilerinin helva sohbetlerinin ve lâle çıraganlarının (ışıklandırmalar) kadınları serbest davranmaya ve daha açık saçık giyinmeye teşvik ettiği bahanesi yakıştırılmıştır. Şehrin dört bir tarafındaki eğlence çayırlarında erkeklerle kadınların birbirine karışması (Mahlut), şahbaz yiğitlerin kadınları kollarından tutarak dolaşmaları eleştirilmiştir. Hatta bazı kadınların kocalarının izniyle oralara uğrarken diğer bazılarının bir genel izinin varlığı inancıyla kendi başlarına gidip geldikleri iddiası her şeyde ahlak ve tesettür bağını arama tutkusunu artırmıştır. O kadar ki mahkemelerde bile kadın sözünün daha geçerli hale geldiği iddiaları ileri sürülmüştür, Şemdanizade “Şehrin hiçbir mahallesinde ahlaklı denebilecek beş kadın kalmamıştı” diyecek bir tutku gösterir.”Böylece peçe ve tesettür toplumun baş sorunu haline getirildi diyor” bir araştırmacı.

Oysa daha 1725’de İstanbul Kadısı ile Yeniçeri Ağası’na “gay-ri Müslimlerin giysilerini takliden giyinenlerin ve hafif kumaştan feraceyle örtünenlerin engellenmesi” için emir verilmiştir. Hafif

kumaştan ferace üretimine karşıtlık 1751 emirnamesinde de tekrarlanır. Açıkça kadın giyimini din adına devlet yönlendirmektedir Bu çerçevede Tanzimat öncesinin (ölümü 1824) şairlerinden Vasıf bir şiirinde kadınları şöyle uyarır:

“Kız yaşmak ile çıkma sokağa görür biri

.....

Olma sokak süpürgesi, kadın kadıncık ol.”

Arap kadınlarının giydikleri ‘torba’ veya ‘dolma’ diye de adlandırılan Çarşaf’ın İstanbul’da Tanzimat’tan sonra yayılmaya başladığı, hatta Hristiyan kadınların da kullandığı ileri sürülüyor. Farsça kökenli bir sözcük olan çarşaf tek parçadan oluşuyor ve başı peçenin üstünden örtüyordu. Çarşafı tesettür amacıyla kullanılan PEÇE tamamlıyordu. Bu yüz örtüsü önce siyah kıldan yapılıırken sonraları vualleri, ajurluları, nakışlıları çıkmıştır. Mutaassıp olanlarla beraber süs düşkünü olanlar arasında da çifte peçe kullananlar vardı.

Gayri Müslimlerin kılıkklarını da devlet yönlendirirken Tanzimat’la birlikte eşitliğin ilanı örnek seçimini etkilemeğe başladı. Ticari vemali bağların İstanbul’da Galata-Pera, İzmir’de ise körfezdeki Hristiyan Mahallesi’ni ön plana çıkaran bir önem kazanması, buradaki yaşama özentiye de artırmaya başlamıştı. Avrupa Devletlerinin Osmanlı siyaseti üzerindeki etkisi büyük bir hızla artıyordu. Devleti yönetenlerin Surlar içindeki İstanbul’dan yavaş yavaş Boğaziçi’ne yerleşmeye başlamaları bu dönemde hız kazanır. Dolmabahçe, arkasından Yıldız Sarayı’nın inşası ile sadece şehzadelerin değil, hanım sultanların da, ünlü devlet ricalinin eşleri ve kızlarının da Beyoğlu yaşamı ve modalarına ilgisi artar.

Erkekler Avrupa türü pantolon giymeye başlarken kadınlar da, dıştan örtülü görünme alışkanlığından vaz geçmekle birlikte, daha ince peçe takma ve çarşaf içi giyimlerinde Avrupalılaşma eğilimi gösteriyorlardı. Tabii ki bu oluşum sadece bir moda merakı değildi. Tanzimat'la birlikte ilk kez modern anlamda kadın eğitimi kurumlarının kurulması ve eğitici yetiştirilmesinin etkisini kabul gerekir. Ülkede okur yazar oranı en fazla yüzde 10 ise bunun içinde kadını oranı yüzde 1'in de altındaydı. Bazı yüksek mevkidekilerin kızlarını, başka olanak bulunmadığı için, ülkede yaygınlaşmaya başlayan yabancı özellikle misyoner okullarına göndermelerinin bunda etkili olduğu anlaşıyor.

Karşı önlemler birbirini izledi:1848'de tebliği resmi ile kız rüşdiyeleri başlatıldı. Ardından bu okullara öğretmen yetiştirmek için Darülmuallimat kuruldu.

1861'de Midhat Paşa'nın Rusçuk'ta kumaş fabrikasında çalışan öksüz ve bakıma muhtaç kızlar için ilk kız İslahhanesi kuruldu.

1868'de gazetelerde Kadın Eki başladı. Terakki ve Terakki-i Mukadderat gibi

1869'da "Varaka" da Kâmile imzasıyla "Terakki-i Muhadderat" başlığı altında kadına egemen bakışı eleştirebiliyordu: "Biz şimdiye dek okumanın kadrini bilmez idik, çünkü beyler, efendiler bize yalnız 'eksik etek' derler idi. Biz de 'aman eteğimizi uzatalım' diyerek iki boyumuzda entariler yaptık. Eğer onlar bize ilminiz eksik deyu haber verselerdi anın da çaresine bakardık."

1869'da Yedikule'de, Tophane-i Aimore idaresi tarafından askeri sargı bezi hazırlamak ve orduya çamaşır dikmek için Kız Sanayi Mektebi açıldı.

Cilbabdan Türbana Türkiye’de rtnmenin Serüveni

1875’de Ayine’de Selanik Valisinin kz mezunların öğretmenlik yapmaları ile ilgili demeci görülür. Vakit yahut Mrebbi-i Muhadderat yayn da salt kadınlara hitap ediyordu.

Altıncı Bölüm

KÜLTÜRDE ÇAĞDAŞLAŞTIRIRKEN ÖRTÜNMEDE MUHAFAZAKARLIK

Bu tartışmalarda ne örtünmenin kaldırılması ne de yüzün açılması tezlerine rastlanmamasına karşılık, kadınların Avrupadakiler gibi daha da haklar isteyecekleri kanısına kapılan dinci kesimden uyarılar, II.Mahmut zamanında da, daha sonraki sultanlar döneminde de hiç eksik olmamıştır. 22.Eylül.1862 tarihli Tasvir-i Efkar'da yayınlanan bir İlanname-i Resmi bunun ilginç bir örneğidir:

“Kadın taifesinden bazılarının bir müddetten beri seyir yerlerinde ve çarşı pazarda yollu ve parlak şeylerden üretilmiş ferace giyerek ve tül ve ince yaşmak ile açık saçık gezmekte oldukları gözlemlenmiştir. Bu ise ahlak adabına aykırı olup caiz (din ve töre açısından) olmayacağından bundan böyle hiçbir kadının gerek araba içinde ve gerekse diğer yerlerde o tür çirkin ve uygunsuz elbise giyip ve tül ve ince yaşmak tutarak serbest ve adaba aykırı şekilde ortada görünmemesi ve görünür ise valilerine ve bağlı oldukları yerlere haber verilerek cezalandırılmaları gerekir. Ferace ve hediyeci esnafının da öyle şeyler dikip satmadan kaçınmak yerine aksine davranırlarsa Şehremaneti (Belediye)

marifetiyle kınanması ve terbiye edilmesi hususları görevlilere tenbih edilmiş olduğundan, durumun herkesce bilinip, aksine davranılmaması ve familyalarına tenbihat yapılması için bu ilanname özel olarak yayınlandı.”

Aynı gazetenin iki yıl sonraki 26.Mayıs.1864 tarihli sayısında ihtara uyulmamasının rahatsızlığı yeni bir ilanı resmi ile topluma duyuruluyordu:

“Daha önce yasak olduğunun ilan edilmesine rağmen kadınların yine açık sacık şeyler giyerek gezdikleri görülüyor. Erkeklerin de adaba aykırı kılık ve kıyafetle gezerek kadınlara laf attıklarının görülmektedir. Kadınlardan bu tür davranışlara devam edenlerin seyir yerlerinden çıkarılacak, kocalarına ve akrabalarına haber verilecek böyle davranan erkekler de zabıta nizamnamesi uyarınca cezalandırılacaktır.”

Bütün vücudu yere kadar inerek örten ve bolluğu sebebiyle vücudun yuvarlıklarını asla göstermeyen feracenin rengi ile yüzü örten tülün inceliğinin hedef alınması, ortada Avrupalı kadınları taklit hedefli bir girişimin bulunmadığını kanıtlamaya yeterliydi. Buna karşılık kadının çarşaf içi süslenmesini düzenleme yolunda yasalara aykırı düşmeyecek girişimlerin, hem de Beyoğlu'ndan yönetildiğini, İstanbul'un Fransızca gazetesinden naklen yine Tasviri Efkâr 2.Kasım.1865 tarihli sayısında açıklıyordu:

“Beyoğlu'nda kadınların aşırı dereceye erişmiş olan elbise ziynetlerinin bir mertebe değiştirilmesi ve düzeltilmesi ve namus ve terbiyeye uygun yakışıklı yeniden bir takım modalar icadı hedefiyle, kadınlardan ibaret olmak üzere bir cemiyet kurulacağı ve başkanlığının da otuz yaşla-

rında güzelliğe sahip bir dul hanıma verileceği Journal de Constantinople'da görülmüştür.”

1870’de ilk Kız Muallim Mektebi açılırken yaptığı konuşmada Maarif Nazırı Saffet Paşa kız öğrencilerin 9-10 yaşını geçtikten sonra hocalarının karşısında tam örtünmeleri gerektiğinden tahsillerini tamamlayamayacaklarını söyleyip ancak kendi cinslerinden hoca gelmekle bunun telafi edilebileceğini ekler. Açıkçası resmen, yüz dahil tam kapsamlı tesettürden vazgeçilmeyeceği belirtiliyordu.

Dolayısıyla bu cemiyet girişiminin, Avrupa’yla iş yapan yabancı ve azınlık tüccarlarının, artık surlar içindeki İstanbul’u değil, Beyoğlu-Taksim-Boğaziçi bölgesini ikamet yeri tercih etmekte olan üst düzey Bâbîâlî yöneticilerinin eşlerinin katkılarını sağlayarak planladıkları düşünülebilir. Açıkça ev içi ve çarşaf altı giyimde batılılaşmanın ilk adımları atılıyordu. **Mehmet İzzet Bey** “*Rehber-i Umur-u Beytiyye*” kitabında yeni modanın yansıyışını – Fransızca deyimlerin de işin içine katıldığını vurgulayarak - şöyle anlatıyor:

“Peçeler kalınlı inceli, gitgide vualleri, ajurluları, nakışlıları çıktı. 1900’den önce ‘guguruk’ tabir edilen tepetopuzu, o tavrıncı arka topuzu moda oldu. Topuzun üstünden pelerinin yukarısı iki yana dikili çifte kordela ile başa bağlanır, altına peçe sokularak şakaklardan enseden izlenebilirdi. Saçlar gür değilse arasına bir eski çorap takılır, alın bombesinin içine ipincecik telden örülmüş, sosise benzeyen yumak konurdu.

Meşrutiyetten sonra şık hanımlar üst üste birkaç peçe bulundurmaya başladılar. İster hepsini indirir. İsterse ötekileri kaldırıp yalnız birini bırakırdı. Pelerin’e ‘belerin’

derlerdi. İlk zamanlar belden aşağıya kadar inerdi. 1905, 1906’dan sonra kısaltıkça kısaltıldı; ellere, kol bileklerine, dirseklere kadar vardı.”

Tanzimat’la başlatılan değişim II. Abdülhamit döneminde daha da hız kazandı. Hanımlara Mahsus Gazete bir yandan onlara yol gösterici yazılar yayınlarken bir taraftan da kadınlardan gelen yazılara sütunlarında yer vererek fikri gelişimi destekliyordu.

Şair Nigâr binti Osman ve İhsan Raif Hanım evlerinde yerli yabancı düşünürlerin de katıldığı toplantılar düzenlerken, Zafer Hanım “Aşk-ı Vatan” romanıyla (1877) gündemde yerini alıyordu. Makbule Leman da Hazine-i Fünun’un tek kadın yazarı idi. Bu ortamda Osmanlı dili ve kültürünün en büyük uzmanlarından Şemsettin Sami sözlüğü Kamus-u Türki’de ‘tesettür’ü “*başlıca kadınların erkeklerden kaçmaları hakkında kullanılan gizlenme, kapanma*” diye tanımlar. 1879’da yayınladığı 96 sahifelik “Kadınlar” isimli kitabında böyle bir anlayışı onaylamadığını şöyle açıklamaktadır:

“Erkekleri yetiştiren yani insanlığı terbiye eden dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlardır. Onları ilerleme ve selametimizin tek sebebi sayarım (...) Erkekler gibi fikri üretimde bulunabilirler, terzilik, doktorluk, eczacılık, ticaret yapabilirler. Köylerde onlara her iş yaptırılıyor (...) Kur’anın her bir emrinde müslimin ve müslemat, müminin ve müminat kaydı vardır. Cennet annelerin ayağı altındadır diyen bir Peygamber’in kadınlara haksızlık ettiği iddia edilemez...”

Öyle anlaşıyor ki bu görüşünü ve kadının aşırı kapatılmasına karşıtlığını açıklamaktan çekinmemiş ancak sansür buna izin vermemiştir. Nitekim kitabının sonuna şu notu eklemiştir:

19.yüzyılın son çeyreğinde üç saraylı hanım. Üstte soldaki Sultan Abdülmeid'in kızı Naile Sultan . Solda alttaki 1913'te çekilmiş, Yusuf Kemal Tengirşek'in eşi Hazlı Hanım

“Örtünme bahsi bir hayli görüş içerdiğinden pek ayrıntılı bir konu ise de kitabın basımına izin alınabilmesi için, bu eserin üçte biri oranında olan görüşün çıkarılmasına mecburiyet hasıl olmuştur.”

Bunun Abdülhamit’in tepki çekmeden çağdaşlaşma yönteminin bir sonucu olduğu anlaşıyor.1879’da **Ahmet Vefik Paşa’nın** Maarif Nazırlığı döneminde Üsküdar Kız Sanat Okulu açıldı. Aile (1880), İnsaniyet (1882-3), Hanımlar (1882), Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1905) gibi yayınlar belirdi.

Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı **Fatma Aliye’nin**, hukuk alimi **Mahmut Esat Efendi’nin** Malumat’ta çıkan erkeklerin çok evlilik hakkını savunan yazısına karşı çıkışı ilginçti. Yazısında, tek karılı evliliği İslamın ve modern uygarlığın ilkelerine uyumlu olarak kabulünün gerekli olduğunu ileri sürdü. 1892’de Nisvan-ı İslam’da da konuyu daha da ayrıntılı şekilde ele aldı.

1890’larda Dar-ül Muallimat öğrencilerinden **Remziye Hanım’ın**, yedi yıl İstanbul’da yaşadktan sonra yazdığı kitapta Müslüman kadın konusuna da yer veren Fransız Emile Julliard’a Malumat dergisinde hatalarını düzelter bir yanıt vermesi, modern eğitim gören kadın çevrelerinde önemli bir dinamizmin belirdiğini kanıtlıyordu. Aynı konuda Fatma Aliye’nin İkdam’da sunduğu yanıtın Paris’te yayınlanan l’Orient gazetesinde yer alması gerçekten iddialı bir kesimin belirdiğinin kabul edildiğinin kanıtıydı. Fatma Aliye Batılı kadını çıplaklığa kadar yücelten, Müslüman kadını ise sadece yemek ve seks düşkünü sayan yazarın görüşlerini red eder. İslamın kadının eğitimini red ettiği, camiye gitmesini yasakladığı gibi iddiaların saçmalığını belirtir. Gerçek bir hareme girip insanlarla tanıştığından da şüpheli olduğunu saklamaz.

“Evet bugün avukat, mimar, filozof, tüccar kadın bulmak mümkün değildir, serbest mesleklere eğilim göstermiyoruz” demekten kaçınmaz ama Avrupa cehalet içinde yüzerken İslam dünyasında Fatima binti Abbas, Fatima el Fakihie, Fitnat, Leyla gibi bir sürü düşünürün dünyaya uygarlığı yaydığını anımsatır. Örtünme konusuna fazla temas etmemesi dikkatlerden kaçmıyor. Cinsel aşırılıklar, moda ve çeşitli zevkler için yılda milyonlar harcayan anlayışı Avrupalıların bile red ettiğini, dolayısıyla Müslüman kadınların bunlara tepkiyle bakmasının bir eksiklik sayılmayacağını belirtir

1890’larda da Yemen’de çıkan vilayet gazetesinde Osmanlı valisinin Arap ileri gelenlerine hitaben yaptığı konuşmada kızlarınızı okutunuz çağırısının varlığına rastlanır. İlk kadın örgütlenmesi de onun saltanatında Selanik’te Şefkati Nisvan kuruluşuyla gerçekleşir.

Kadının örtünmesi konusunda ise yasaklayıcı emirnameler Abdülhamit döneminde de aynen devam etmiştir. Buna karşılık bu sultanın sarayında Avrupa sanatkarlarına opera temsilleri verdirdiği, eşleriyle birlikte seyrettiği biliniyor. Abdülmecit ve Abdülaziz zamanındaki saray içi yumuşamaya bir ölçüde sınırlama getirmesine karşılık Abdülhamit’in kadın eğitimine en çok imkan hazırlayan sultan olduğu, kendi kızlarının da iyi bir kültür aldıkları ve modern yaşama uyacak niteliğe sahip oldukları, hanedanın yurt dışına çıkarılmasından sonra fark edilmiştir. Ayrıca bugün elimizde bulunan bütün resimlerinde hepsinin de başı açık poz verdiği dikkatlerden kaçmıyor.

Buna karşılık bu sultanın 33 yıllık saltanatı, çoğunlukla Balkanlardan, milyonlarla ölçülen Müslüman göçünün yaşandığı dönemdir. Panik içinde göç edenlerin, özellikle kırsal kesim halkı olmaları sebebiyle zaten kaç göçü sınırlı olduğundan, şehir-

li kısıtlamalarına o şartlarda tam uymayacaklarını tahmin zor değildi. Bu ortamda, açılmanın frenlenmesi için 3.Ekim.1883’te bir emirname yayınlandığı görülür:

“İslam kadınlarının eski ve geleneksel ferace ile sokaklarda dolaşmaları için bir ay mühlet tanınmaktadır (...) Peçe olarak kullanılmaya başlanılmış olan tüllerden şiddetle vazgeçilerek, kalın, yüz hatlarını katiyen göstermeyen peçeye dönülecektir.”

Bir ay sonunda hâlâ yaşmak ve yeni moda ferace ile dolaşan kadınların ailelerinin uyarılacağı da emirnamede kaydedilmektedir.

Sermet Muhtar Alus, çarşafın büsbütün gelenekleşmesinin 1305 (1889) yılındaki bir olayın sonucu olduğunu şöyle anlatıyor: (Aylık Ansiklopedi, no.36)

“İncecik papazi yaşmakların altından saçların, gerdanın, göğsün; aralığından kahküllerin, zülüflerin, kaşlarla gözlerin, tabak gibi görünmesi, renk renk canfes feracelerin caddelerde, mesirelerde erkeklerin taşkınlıklarına vesile olması yüzünden bu kıyafet bir müddettir mimlenmişken, 1889’da sunturlu bir vaka patlak veriyor:

Aylardan Ramazan, mevsim bahar, Şehzade Camisi mukabele, vaiz dinlemeye üşüşen hanımlarla dopdolu. Akşama doğru kafile kafile dağılırlarken, billur yaşmaklı, filizi feraceli, gelinlik bir civan, annesi ve teyzesiyle beraber avlunun kapısından çıkmış; Süleymaniye’ye sapan Taşteknelerdeki evlerine gidecekler. Oldukça da muteber kişiler. O iki hatun, Dördüncü Ordu Tahkim-i Hudut ve Anadolu İstihkamat ve İnşaatı Komisyonu reisi Mirliya M.Paşa’nın baldızı, taze de büyüğünün kızı. Üç dürt kül-

Osmanlı hükümdarlarının dost devlet hükümdarlarını karşılamada misafir Kraliçeleri kollarına alıp törende yürümelerine ait Osmanlı basınında çıkmış resimler: Üstte V. Mehmet Reşat Bulgaristan Kraliçesi ile, altta VI Mehmet henüz veliaht iken Avusturya kraliçesi ile.

hanbeyi kızcağıza musallat oluyor, peşine takılıp söz atış möz atış, sokulup çimdik mimdik derken, kadınlar çıkışmaya başlayınca uçarılar işi azıktıyorlar. Billur yaşmağı, filizi feraceyi paramparça ediyorlar. Feryat ve figanı duyan polisler yetişiyor, yakalanan herifler haydi karakola. Etraf mahşer, civan korkudan baygın.

Hafiyenin biri derhal Yıldız'a jurnal dayamış. Hadiseyi duyan Sultan Hamit derhal iradeyi basıp yaşmak feraceyi yasak etmiş.”

Bu tür olaylar üzerine Abdülhamit'in, kadınların Beyazıt, Şehzadebaşı, Aksaray bölgesinde dolaşmalarını hele toplu halde gezinmelerini yasaklama emri çıkarttığı biliniyor.

S.M.Alus'un ilginç bir gözlemi, evvelce de bahsettiğimiz Saraylı davranışının sade halkınkinden farklılığını ve de bu ikincilerin de çarşafı peçeyi bid'at (Peygamber zamanında olmayan sonradan icat edilen şey) saydıklarını ileri sürmesindedir:

“Aslında bu yasak umuma mahsustu. Saray takımı, sultanlar, kadın efendiler, hazinedarlar, saraylılar; kalburun üstüne gelen rical haremeleri; faraza sultan kaynanaları, görümceleri bayram, Hırka-i Şerif alaylarında; Kağıthane gezintilerinde yine o kılığa girerek landonlara, kupalara kurulup, piyasalara katılırlardı.

Kadıneler, hanım nineler, çarşafı peçeyi bid'at saydıklarından pek yadırgamışlar, bunları örtünmemek için hıf-talarca, aylarca kapı dışarı çıkmamış, yavaş yavaş ısınıp alışmışlardır.”

Sarayın halktan istediğinin tam tersi bir davranış içinde bulunduğunun kanıtı Padişahların misafir Avrupalı imparatoriçeler

karşısındaki davranışlarında görülür. Halife sıfatlı Abdülaziz'in Fransız Kraliçesi Eugenie'yi 1869'da, Abdülhamit'in 1889 ve 1998'da Alman imparatoriçesini, Mehmet Reşat'ın da 1915'te Bulgar Kraliçesi'ni şahsen karşılamaları ve kol vererek sarayda gezdirmeleri, Osmanlı hanedanının en üst düzeyinde yepyeni bir anlayışın egemen olduğunu gösteriyordu. Anımsamak gerekir ki, Osmanlı toplumunda bütün sosyal değişiklikler en üst devlet kademesinden gelir ve bunda sultan/-halifeler baş rolü oynarlardı.

Abdülhamit döneminin önemli bir davranışı da, Hıristiyan ülkelerinde görevli İslam ülkeleri diplomatlarının eşlerini birlikte götürmemeleri uygulamasından ilk kez vazgeçilmesi olmuştur. Gayri-Müslim ortamda tesettüre daha da dikkatle uyması gerekecek, konuşacak ahab bulamayacak bir kadının Paris'e ya da Londra'ya götürülmesi tabii ki mantıklı olamazdı. Bu durumda diplomatların da Hıristiyan cariye kullanımına yönelmesi kaçınılmazdı. Bunun sonucu Osmanlı son döneminin en büyük devlet adamlarından Son Sadrazam Tevfik Paşa daha gençliğinde bir İsviçreli kızla resmen evlenmiş ve onun Müslüman olmama isteğini de kabul etmişti. Eşine o kadar bağlıydı ki, Abdülhamit'in çeyiziyle birlikte gönderdiği bir Saraylı kızı ikinci eş olarak almayı red etmekten ve geri göndermekten çekinmemişti.

Diğer bazı hariciyecilerin de eşlerini yanlarına aldırılmayı kabul ettirdikleri biliniyor. Ayrıca Paris'teki 1900 yılı sergisine bazı Türk kadınlarının geldiğini ve "alafranga kılıkla dolaştıklarını" G.Doris 1902'de yayımlanan "*La Femme Turque = Türk Kadını*" isimli kitabında belirtiyor. Aynı sıralarda Mısırın Hidiv ailesine mensup prenseslerin de Avrupa'da dolaştıklarını ekliyor. Daha da ilginç bir örnek, liberal fikirleri yüzünden Erzurum'a sürülen

Miralay İsmail Bey’in eşi, merhum Mehmet Ali Paşa’nın kızı ile ilgilidir. Zekeriye Hanım 1899’da Paris’e kaçmış ve kocası geri alınmazsa ülkeye dönmeyeceğini bildirmişti. Abdülhamit de af kararı vermişti.

Şunu da önemle eklemeliyiz ki, yaşamını Yıldız Sarayı’ndan aldığı mali destekle sürdüren ve Osmanlının ilk kaliteli kültür dergisi niteliğini taşıyan **Serveti Fünun** dergisi, Sanayi-i Nefise başlığı altında ilk kez çıplak kadın tablolarının resimlerini yayınlamıştı. Tefik Fikret yönetiminde devrimci fikirler yansıttığı zaman yayınına ara verdirilen dergi bu resimler yüzünden hiçbir cezalandırmaya uğramamıştır. Bu arada resim alanında büyük yetenek gösteren son Halife **Abdülmecit**’in de, saraya kapalı olduğu yıllarını, aralarında çıplak kadın resmi de bulunan tablolar yapmakla geçirdiğini anımsatalım.

Hanımlara Mahsus Malumat Dergisinin 31.8.1895 tarihli sayısında çıkan **Fahrünnisa Hanım**’ın bir yazısında Müslüman kadının eğitimsiz kalması sonucu çocuklarının yabancı mürebbiyeler tarafından eğitilmesine tepkinin vurgulanmasına Abdülhamit sansürünün karşı çıkmaması önemlidir. Nitekim 1901’de üst düzey yönetici evlerinde Avrupalı eğitici, yönetici ve nedime bulundurulmasını yasaklatan bir iradenin yayınlandığı Avrupa basınına bile yansımıştır. (Le Temps 4.7.1901). Akropolis gazetesi bunun, Sultan yaverlerinden birinin yeğenin böyle bir aracı kanalıyla Rus Askeri Ataşesi ile ilişki kurmuş olmasından ileri geldiğini belirtmiştir.

Bu davranış sultanın, tesettür konusundaki kararlılığına karşılık, kadınların eğitilmesi ve çocuklarını çağdaş anlayışla ama kendi inançları çerçevesinde eğitmeleri hususunda kararlı olduğunu gösteriyordu. 1880’lerde haremde gizli aşkı işleyen “*Aziyade*” romanıyla dünya çapında bir üne kavuşan **Piyyer**

رؤت فون

1895'de Serveti Fünun dergisinde yer almış resimler;

Solda Avrupalı bir kadının çiçekten fal açışı tablosu;

Altta, Avrupa'dan son kadın modaları

{ سوك مودلر }

Loti’yi Eyüp’deki yaşamında tam bir korumaya aldirtmasında yazarın Pera yaşamını sadece red değil nefret de eden düşüncelerini onaylamasının etkili olduğu açıktır. Bu yüzden onun fes giyip Eyüp’te tam bir güvence içinde yaşaması yolunda her türlü önlemi aldirtmıştı.

Serveti Fünun’un 1905 yılındaki 866’cı sayısında da Almanya’da kızların talim ve terbiyesi konusunu işliyordu.

Abdülhamit’in ilginç bir davranışı da karikatür konusunda görülür. 1860’lı yıllarda beliren ilk mizah dergilerinde en çok Ermeni ve az Rum karikatürcü vardı. İlhamlarını Pera yaşamından alarak ora kadının zaman zaman çizimlerine konu ediyorlardı. Tabii çarşafsız ve başı , yüzü açık olarak. Bu dergiler Türkçe de çıktığından çok sınırlı olsa Müslüman okuyucuya da hitap ediyordu. Esasta karikatüre karşı olduğu için, saltanatının 30 yılı boyunca ülkede mizah dergisine izin verilmemiş ve örtüsüz kadın imajının bu dergiler aracılığıyla yaygınlaşması önlenmiştir. Buna karşılık Türkçe gazetelerde de, pudra, saç kuvvetlendirici ya da başağrısı ilacı için Avrupalı kadın resimli ilanlara rastlanmaktadır. Ancak kadın okur yazarlığının sınırlılığı karşısında bunların etki derecesi çok olamazdı.

Abdülmecit’in saltanatından başlayarak Saraylıların öncesine nazaran daha serbestçe davranmalarına karşılık sokaktaki insanın alışılmışın dışında manzaralar görmelerini engellemek için Abdülhamit’in saltanatında zaman zaman uyarı bildirileri yayınlanmıştır. 29.Ocak.1904 tarihli olanı örnek olarak verebiliriz:

“Müslüman ailelerin eskiden beri giydikleri çarşaf ve feracelerin şekilleri son zamanlarda bozulmuş, istenen şartları kaybetmiştir. Çarşaf lar entarilere benzeyen bir şekle girmiş, kolsuz feraceler geleneklere uymayacak derecede

1900'ün ilk yıllarında Malumat dergisinde, Feriköy'deki Hamidiye Fes fabrikasında fesleri kalıplara dökmekle görevli işçi kadınlar (üstte); Edirne hastanesinde Hilali Ahmer için çalışan hanım kızlar (altta). Önemli olan erkek bulunmayan yerde başlarının açık olması değil, bu resimlerin dergide yayınlanmasına karşı çıkılmamasındadır

açılmıştır. Yaşmakların inceliği, kadınların gizli yerlerinden olan saçların gözükmesini kolaylaştırıyor. Bazı kadınların asker ceketlerine benzeyen manto giydikleri ve örtünme yaşına gelmiş olan genç kızların başı açık gezdikleri görülmektedir. Bu hal böyle devam edemez. Dolayısıyla kadınların dini buyruklara göre giyinmelerini Hilafetpenah Efendimiz Hazretleri irade buyurmuşlardır. Bu emre aykırı hareket eden kocalar ve babalar hakkında son derece şiddetle muamele edilecektir.”

nemli bir husus da, ülkenin her yanında yüzyıllardan beri Müslümanlarla i içe yaşarken onlar gibi tesettüre zen gösteren gayri-Müslim kadınların, Avrupa’nın desteğiyle yürütülen bağımsızlık hareketlerinin etkisiyle daha hızlı bir örtünme’den sıyrılma çabası içine girmiş olmalarıdır. Peralı hanımların Avrupa modasına uyarak vücut şekillerini sunma çabalarına koşut olarak tesettrller de feracenin ya da çarşafın içinde görünüşlerine yenilik kazandıracak çabalar içine girmişlerdi. **Sermet Muhtar Alus** bunları da belirtiyor:

“Yeni yeni türediği zamanlar, bir vakitki malakof fistanlar, feraceler misilli, arka kmbetli dursun diye çarşaf eteğinin altına ‘turnr’ denilen ufak yastıklar takılır, iki ucundan kaytanlarla bağlanırmış. Hafif yapıllılara, hele değnek gibi upuzunlara biçilmiş kaftan. Bu usul sonra sevilmez olmuş. Etsiz butsuzlar bellerine kat kat ynller sarar, göğüslerine dolap beygirinin gözlüğünü andıran pamuktan gğslkler dolar, ya da i yeleklerine bezler tikiştırırlardı (...) Erbain, berdelacuz, Mart dokuzu ayazları hüküm sürse de manto, krk katiyen giyilmez, pelerinin altına da alınamaz, denemeye kalkışanlar tefe konur, adabı İslamiyeye de mugayir görülürdü.

Zamanla üst baş hafifledi. Vücuttaki eşyaların birçoğu atıldı. Birmandan kombinezonlar revaç buldu, çarşafklar daraltıldı. Artık yaşlı kadınlarda tazelere ne atıp tutma: 'Çıldırдың mı ayol deli Zilba'lar...Bu ne sereserpelik, handiyse tiyatoracı Peruz, Küçük Eleni gibi göğüs bağır fora, caddeye fırlayacaksınız. Edep, haya cihetini de bırakalım, hava bu, bir kararda durur mu? Kaşla göz arasında poyraz sertleşiverir, ciğerinize işledimi zatürrie hazırdır. Son pişmanlık para etmez.' Ardından şu yolda söylenirler: 'Gençsiniz, kanınız kaynıyor. Beyoğlu'nun madamalarından, kokañalarından örnek almağa kalkışıyorsunuz ama onların naturası başka, taş gibi sağlam karılar; küçükten beri öyle alışmışlar. Karda kıyamette bile gece yarısına kadar sokaklarda fmg atıyorlar."

Alus'un asıl ilginç yargısı ise örtünmenin kadına sağladığı avantajlarla ilgilidir:

"Doğrusu lazımsa, çarşaf hanımlara pek yaraşırdı. Hele sonrakiler ne zarifti, ömürdü. Sahibine bambaşka bir güzellik, cazibe, halavet verirdi. O vual peçe, yüzü birkaç misli güzelleştirir; kalıncası karayağızları, çillileri, hatta çiçek bozuklarını bir içim su edip çıkarır, erkekler, ağzı açık, iç çek çeke bakarlardı."

Bu ikinci anlayışa, kendi ailem içinden bir örnek verebilirim. Yirminci yüzyılın ilk yıllarında Beykoz'da yerleşik olan ailemizin içinde biri güzel, diğeri çirkin iki genç kız varmış. Tesadüfen güzeli gören bir genç adam, adlarını bile bilmediği kızların babalarına başvurur ve eski adet üzere gelin atlayının bulunmadığı bir ortamda nikah kıyılır. Gerdekte gelin yüzünü açınca damat kısmetine ikinci-

Cilbabdan Türbana Türkiye’de rtnmenin Serüveni

nin çıktığını fark eder, hayatınca pişman yaşar ama artık yapabileceği bir şey kalmamıştır.”

Doğal olarak gerek fark edilen i değişim ve gerekse bu glerin etkisinin kadınlarda daha da haklar istemeye ortam hazırlayabileceğini düşünen ve İslamın ilk dönemini anımsatma gereğini duyanlara da rastlanıyordu. Özellikle devletin artarak her alanda Avrupa’ya teslim oluşu bu eğilimi güçlendiriyordu. Abdülhamit’in kadın eğitimini son derece teşvik etmesine, Saraylılarının bilinen rahatlıkla yaşam sürdürmesine ve sarayında tiyatro, opera seyrederek eğlenmesine karşılık, kadının sokakta tesettürsüz dolaşmasını engelleme yolundaki girişimleri sebebiyle, aşırı dinci kesimler bu sultana kökten dinci bir kimlik tanımakta ısrarcı olmuşlardır.

Yedinci Bölüm

17.Aralık.1908 günü Osmanlı meclisinin açılışı vesilesiyle yapılan törenleri Türk kadınlarının izleyişinin İngiliz The Illustrated London News'daki temsili resmi.

Altındaki notta "En ilginç olay bu tören şerefine Türk kadınlarının yüzlerini açmaları oldu, şimdiye kadar örneğine rastlanmamış bir davranış" deniyor.

II. MEŞRUTİYET’TE KADINLAR YÜZÜNÜ AÇINCA

İtihatçıların II.Meşrutiyet’in ilanını sağlayan devrimci girişimi, kadının toplum içindeki yeri açısından da devrimci bir başlangıcı gündeme getirmiştir. İlk kez olarak Balkanlardaki mitinglerde yüzü açık ama başörtülü kadınların törenlere katıldığı, pencereleri açarak geçitleri seyrettiği, hatta topluluğa nutuk çektiği görülmüştür. **Emine Semiha Hanım**’ın adı ve konuşması özellikle bahis konusu olmuştur:

“Kur’an’ı Kerim’de beşikten mezara kadar hep kendimizi eğitmemiz gerektiği bildirilir. Bu kutsal emri uygulamaya koyan Türk kadınları bugün büyük bir zevkle, kutsamaları gereken ‘özgürlük’ sözcüğündeki bütün sihirin bilincine varıyorlar.”

Dönemin bütün Avrupa başınında bu resimlere rastlanır Şüphesiz çok sınırlı bir hareketti, sadece özgürlükler – kadının da dahil olacağı – bahis konusudur, buna karşılık tesettür deymi gündeme gelmez. Tabii ki geleceğe yönelik dinamizmi ateşlediği de inkâr edilemez.

Birkaç kadının dışında yüz hemen açılmadı, buna karşılık peçede değişim başladı, tabii ki genel anlamda tesettür’de de.

Mehmet İzzet “Rehber-i Umur-u Beytiyye”sinde (c.3.,s.111) şöyle anlatıyor:

“Meşrutiyetten sonra şık hanımlar üst üste birkaç peçe bulundurmaya başladılar. İster hepsini indirir, isterse ötekileri kaldırıp yalnız birini bırakırdı. Pelerine ‘belerin’ derlerdi. İlk zamanlar belden aşağıya kadar inerdi. 1905, 1906’dan sonra kıaldıkça kıaldı; ellere, kol bileklerine, dirseklere kadar vardı.”

14 Nisan 1909 ayaklanmasının esas amacı İttihatçıların İslamdan kopuş diye nitelenen özgürlükçü girişimini durdurmak ve Abdülhamit’in uygulamasına dönmektir. Ayaklanmanın sözcülüğünü yapan Volkan gazetesi tesettür konusunu değil, genel olarak “İnkılabı Şer’i” yani dine tam uyma temasını ön planda tutar:

“İstikbalde küremiz bir din ile dindar olacaktır, o din de İslamdır. O zaman bütün dünya Osmanlı bayrağı altında birleşecektir (...) Bizim asaleti milliyemiz necabeti diniyemiz olduğunu hatırdan çıkarmamalıyız. Bu asaleti bu necabeti hiçbir veçhile zevk ve şehvetlere kaptırmamanın çaresine bakmalıyız..”

İşin ilginç Volkanlıların çağırısına Abdülhamit hiç ilgi ve destek göstermemiş, onlar da İttihatçılara karşı siyasi örgüt olarak, koyu Abdülhamit karşıtı ve Avrupa örneğinde liberalizm yanlısı Prens Sabahattin’in Ahrar fırkasından medet ummuşlardır. O sırada dinci kesimdeki kafa karışıklığına bundan iyi örnek bulunamaz.

Osmanlının batı kültürü görmüş çevrelerinde özgürlüğün, özellikle Fransız örneğine benzer şekilde, anı kartpostallarında ve karikatürlerde kadın olarak temsil edilmesi dikkatlerden kaç-

مجرور غازیلیمزه خدمت ایدن خاتملر و کتیج قیزلر کالجانه خسته خانه منده
Les dames et jeunes filles turques travaillant dans une salle de l'hôpital Kulhané.

مجرور غازیلیمزه خدمت ایدن هلال احمره منسوب خاتملر
Les dames turques qui font la première fois les infirmières pour le Croissant Rouge.

Serveti Fünun dergisinin 1914 yılının Martına ait sayısının kapağında, telefonculuk mesleğine ilk başlayan Türk kızları ile ilgili resim. Altaki yazılarda Türkçesinde "İslam kadınları aleminde bir mühim tahavvülü ictimai " deyimi kullanılıyor, İngilizcesinde de "Müslüman kadınlaraleminde bir ihtilal" kaydı var.

maz. Özellikle Kalem dergisindeki (12.12.1908) “*Elli Yıl sonraki Türkiye*” lejantlı bir çizim ilginçtir. İnsanlarla dolu, tramvay ve otomobillerin dolaştığı, havada bir balonun bulunduğu bir cad-denin (Bugünkü İstiklal Caddesi) üzerinde uçan uçağın pilotu, siyah çarşafa bürünmüş, yüzü açık bir kadındır.

Yerli mağazaların ilanlarında da – İpekçiler’inkinde olduğu gibi – Avrupa’dan getirilmiş kadın eşyasının tanıtımında Müslüman bir anne ve iki kızının tamamen başları açık olarak sunulmaları eski çekingenliklerin aşıldığını gösteriyordu. Üçü de vücutlarını tam saran elbiseler giymekteydiler.

Kadın imgesinin algılanışının tamamen değiştiğini gösteren bir karikatürü 1911’de en ünlü Türk karikatürcüsü Cem çizmiştir. Başörtüsü bulunmayan yüzünde tamamen şeffaf bir peçe asılı, kolları tamamen açık, vücudunu sıkı sıkıya saran bir elbise giymiş genç kadının karşısındaki sekiz kişinin her biri içini dökmektedir:

Sarıklı adam : Şeytan git şunun üstünü başını parçala diyor

İhtiyar erkek : Hey gidi günler hey.

İhtiyar çarşafli kadın : Boyun devrilsin emi!

Beyoğlu çapkını tipli erkek: Divanen oldum işte ben

Esnaf : Lokman Hekim’in ye dediği

Bıyık buran subay : Rumeli’den geldiğimi nasıl bildirsem?

Sarıklı (Belki baba): Gördün mü bir kere şimdi başıma geleni

İhtiyar çapkın : Adl ve ihsan beklemeyenlerden biriyim, ömrüm intizar ile mi geçecek acaba?

Director Propriétaire
et Gérant-Responsable
AHMED HIBAN

Bureaux :
25 rue Camille
Nimroul

23es Année.
Tome XLVI

Téléphone N. 1444

Adressa Télégraphique
SERVET-FUNUN-Constantinople

ترتیب فنون

میشبه کونری جیقار ، مصور عثمانی غزنه سیدر

SERVET-I-FUNOUN

Illustration Ottomane paraissant le Jeudi

مجله ۲۰ خات ۱۳۴۰ - ۶ جادی الاول ۱۳۲۲

عدد ۱۱۹۱

مطبعه :
بکری اوچن سنه
رقی التیجیه
لبن و صروس : ۱۱۱۲

تغراف آفدوسی :
استنبول : ترتیب فنون

اسلام قادینلری تالیده و محول مهم اجتماع

استنبول فنون شرکتده حاضر و دلونده ایضی وطنه اینجی مسلمان خانم لیزلرله فنون مدرسی سترس مینتو

Une révolution sociale dans le monde des dames musulmanes :
Les demoiselles téléphonistes turques et la directrice de l'exploitation du Téléphone de Constantinople

Serveti Fünun dergisinde Balkan Savaşı günlerine ait iki resim: Üstte Gülhane Hastanesinde çalışan kadınlar, altta Hilali Ahmer'in hemşireleri

Çizimler tabii ki son derece sınırlı bir kesimi etkiliyordu. Aslında günün siyaseti içine karışmış ve eğitim gibi sağlık ve diğer sosyal alanlarda da etkili olan kadınların ön plana çıkması yalnız Türk kesimini değil, Mısır gibi artık hudutlarımız dışında kalmış bölgeleri de etkilemekteydi.

Aslında sorun örtünmeyle değil genel eğitimle ilgiliydi. M.Zekeriya (Sertel) Selanik’te yayınladığı “Felsefe” dergisinde konuyu şöyle yansıtıyordu:

“Kadınlarımız 15. yüzyılda bile yaşamıyor, hayatları bir düze çeşitli kölelik. Duyguları ve düşünceleri ilkel toplumlarınkı kadar ilkel. Bizde kadınlar kocalarına Efendi derler, bu sözcük bir kölenin sahibini belirlemek için kullanıldığı sözcüktür.”

Halide Edip gibi Amerikan Kolejinde okumakla tam kadın eşitliği arayışına inanmış kimseler vardı. Nitekim “Teali-i Nisvan Cemiyeti”nin (Kadınların Yükselme Cemiyeti) kurucularından olmuştur. Abdülhamit’e karşı Jöntürk hareketinin en kararlı fikir adamı olan Ahmet Rıza’nın kızkardeşi Selma Rıza da 19. yüzyılın son yıllarında Paris’e sığınmış, Sorbonne üniversitesi’nde eğitim görmüş ve II.Meşrutiyet hareketinin savunucusu yazarlardan biridir. 1913’te Nuriye Ulviye “Müdafaa-i Hukuku Nisvan”ı (= Kadın Hukukunu Savunma Derneği) kurmuş, 1921’e kadarda “Kadınlar Dünyası” dergisinde kadının eğitimi ve toplum içindeki yeri işlenmiştir.

İttihat ve Terakki fırkasının kadın kolu girişimi ve kadın sorununu milli bir iktisat ve kültür sorunu olarak kabulü, o yıllarda birçok kadın dergisinin yayınlanması dikkatleri çekicidir. Nevsal-i Milli’de 1912’de Amerikan Mektebi’nin ilk kız mezunu olarak diploma alan **Gülistan İsmet**’in aktardığı bir beyit toplumun merkezine kadını yerleştirme düşüncesinin giderek ağırlık kazandığını gösteriyordu:

“Beşiği sallayan el cihana hükmeder

Çocuk aileyi, aile milleti temsil eder.”

Çalışan kadın sayısının artması da işçi hakları konusunun ilk kez gündeme geldiği toplumumuzda kadın hakları konusunun yayılmasına yol açtı. Türk toplumunun uçağı ilk gördüğü bir dönemde 1913'te **Belkıs Şevket**'in, Batı dünyasında bile nadir rastlanır bir şekilde uçakla uçuşması da, kadınların kendilerinin iddialı davranmaktaki kararlılığını gösteriyordu. Hem de salt kendi girişimi değildi, Müdafaa-i Hukuku Nisvan Cemiyeti'nin isteği üzerine askeri makamlarca kabul edilmişti. Pilot mevkiinde yüzü açık oturmuş resmi de dergilerde yer aldı.

Balkan Savaşı'nın etkisi altında yeni bir yoğun göçle karşılaşılması, Hilaliahmer'in hizmetinde hemşireliğin tabii karşılanı hale gelmesi, adım adım kadının toplum içinde fiili bir rol oynamasının doğal karşılanmasına zemin hazırlıyordu. Tabii ki bu görevler yüzü kapalı yapılmıyordu. Bu etkiyle Hilaliahmer'in ebelik ve hemşirelik okulları açtığı görüldü. Dönemin çok etken dergisi Serveti Fünun'da dünyada kadın hakları konusunun gündeme sık sık işlenmiş, en önemli yanı da bu konuda miting yapan kadınların – örneğin İngiltere'dekilerin – resimlerine de sayfalarda yer verilmesidir. Hatta açıkça erkek kadın eşitliği konusu da gündeme getirilmiştir.

1914 yılının başında, ateistlerin sözcüsü sayılan İctihad dergisinde Rıza Tevfik ile dindarların yayını olan Sebilürreşad'da Ahmed Naim arasında bu konuda ilginç bir tartışma yaşanır. Siyasete İttihat ve Terakki'nin devrimci kadrolarında atılan ancak ondan tamamen kopup muhalefete geçmiş olan Rıza Tevfik şu iddiadadır:

“Maksat bahtiyarlık ve terakki ise mutlaka çarşafsızlık onu temin etmez. Bu mesele âdetlerle alakalı bir şeydir; onu o zeminde tetkik etmeli ve âdetlerin her yerde kökleşmiş oldukları unutulmamalıdır (...) Kur'an'daki ayetler

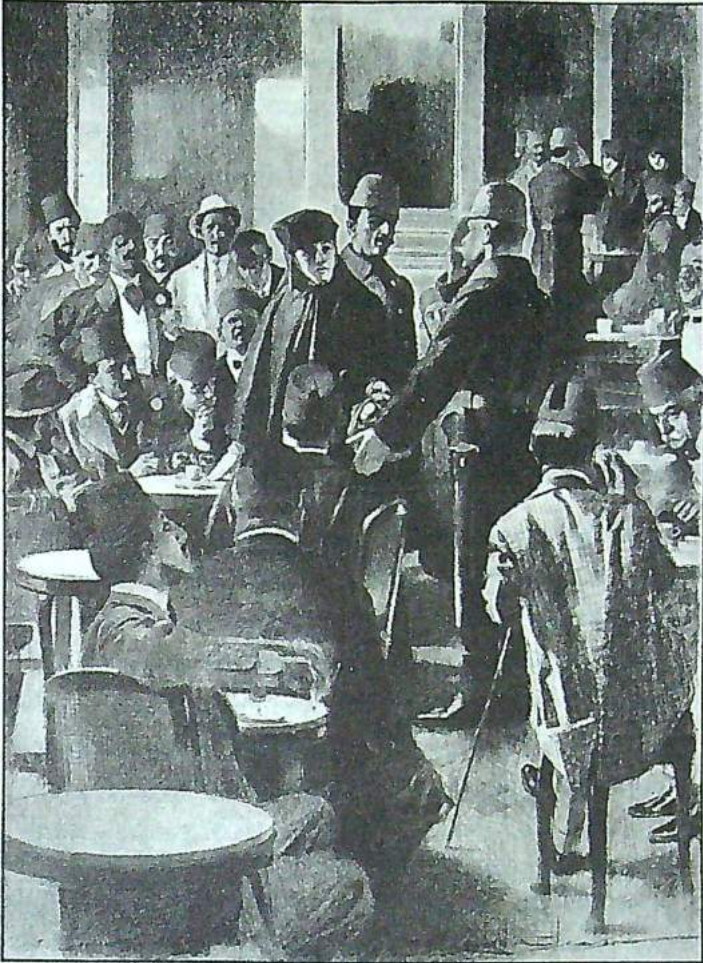
bugünkü manasıyla Osmanlı Çarşafı giyiniz demek değildir. Terbiyeli Hristiyan kadınları bile açık gezmiyorlar; yalnız yüzleri ve saçları açıktır. Küpelerini gösterecek surette sokakta gezen bir Müslüman kadını yanlış bir harekette bulunmuş olur mu, olmaz mı? Bu bir meseledir!... Halli de bana düşmez (..) Bundan 1300 bu kadar sene evvel o diyarın vahşi kavmini medenileştirmek için birinci derecede lazım ve vacip olan tembih bugün bizlere yönelik olamaz. Çünkü bugün hiç kendini bilen bir kimse yamyamlar gibi giyinmez (..) Kur’anı Kerim’deki adaba dair tembihat kadınlarla erkeklerin ayrı yaşamasını emretmek değil, beraber yaşadıkları halde terbiyeli olmalarını sağlar (..) Bugün kime sorsanız, iman ve İslam’ın şartları arasında tesettürü zikretmez (..) Tesettür bahsinde nususunu diniyeyi (dinin keskinlik içeren emirleri) bertaraf etmek lüzumunu arz ederim.”

Buna dönemin en ciddi dinci yayını olarak bilinen Sebilürreşad’da Darülfünun hocası, din alimi **Ahmed Naim** Kur’an’ın el ve yüzün açık olmasını engellemediğini belirtmekle birlikte geleneğin devamından yana olduğunu saklamaz:

“Tesettürün kalkmasına taraftar olarak bunun Kitap’ta olmadığını en evvel öne süren Mısırlı Kasım Emin Bey’dir. Adamcağız kendi memleketinde davayı kazanamadı. Bunun Kitab ve Sünnette pek geniş bir yeri bulunduğunu her taraftan bağıra bağıra isbat ettilerdi. Mesele bize intikal ettiğinde, bizdeki feministlerin imamı, rehberi, alem-darı Kasım Bey’in Tahriru’l-mer’e’si oldu (..) Dinimizin Osmanlı çarşafını tavsiye ettiğini iddia edecek herhalde biz olmayacağız (..) Bugün binlercesini gördüğümüz Osmanlı kadınları gibi Hak Teala mümin kadınlara, hı-

THIS GRAPHIC, MARCH 8 1915

SHORT SHRIEF for the ADVANCED WOMAN in TURKEY A SOCIAL CRIME IN A CONSTANTINOPLE CAFE

Our artist writes: "Several Turkish ladies of well-known families recently broke through their social bonds, and, in order to obtain money for the war, went with unveiled faces into the saloons of the Pera quarter of Constantinople, where they sold their hair to the agents of the state, bearing the warning in Turkish, 'For the sake of humanity.' The social morality of the nation showed great indignation, and the police appeared and promptly arrested them."

DRAWN BY REGINALD CLAXTON

İngiliz Graphic dergisi, Balkan Savaşı günlerinde muhabirinden aldığı bir haber üzerine bu tabloyu çizdirtmiş. Ünlü ailelere mensup kadınlar savaş için para toplamak üzere Yüzlerini açıp Beyoğlu kahvelerine girerek "İnsanlık rarmına" hitabıyla bazı küçük eşyalar satmağa kalkınca, bunu geleneklere aykırı bulan polis derhal müdahale edip onları tutuklamış.

marlarını – bugün başörtüsü, namaz bezi dediğimiz şeydir – öne doğru sarıp gerdanlarını, göğüslerini de sımsıkı örtünler diye emrediyor (...) Ashabdan Muhammed b. Ka’bel Kurazî tefsirinde bir tek gözü açık kalmak üzere yüzü örter, İbni Abbas da yalnız bir göz göstermeye izin diyor. Yani kadınların sokağa çarşafı, yüzü örtülü olarak çıkması gereklidir.”

Meselenin, İslam’ın ilk çağlarından beri devam eden “te-settür, dinin Kebair (Büyük günahlar) sınıfına dahil midir?” sorusunun tartışılmasına indirgendiği açıkça görülüyor. Ancak Ahmed Naim konunun bu yanına yönelmekten çok, tek göze izin veren yorumları anımsatmakla yetinmeyi tercih ediyor. Yazısının son yargısı da, konunun asla tartışma konusu yapılamayacağını vurgulamaktadır:

“Böyle bir nususa (dogmalar) istinat etmiş, islamiyyetin en bariz şiarı olmuş bu adeti Müslümanlık dairesinde hükümsüz bırakmak mümkün değildir. Ve buna çalışmak da abestir. Arkadaşlarımızdan biri ‘Bu mesele tamamen hal olunmadıkça bitmez’ diyordu. Evet, pek doğru söylüyor. Fakat ben de şunu ilave edeyim ki: ‘Bu mesele, din-i İslam yeryüzünden kaldırılmadıkça istediğiniz şekilde halledilemez.”

Açıkça Mısır’da başlatılan tartışmanın aynen bizde ve bütün İslam aleminde devam edeceği ifade ediliyor. İttihatçıların – Mason olduğu da bilinen – Şeyhülislam’ı Musa Kâzım da örtünmenin vazgeçilmez konu olduğu fikrindeydi; ancak dikkati çeken onun bile erkeğin kadına karşı kıtî emeller besleyebileceğinden bahsetmemesidir:

“Erkek ve kadının namus ve iffeti örtüye bağlıdır. Karı ile kocanın kendi iffet ve ismetlerini son dere muhafaza et-

meleri ve korumaları ise behemahal kadınların mesture (örtülü) olmalarına bağlıdır (..) Kadın mesture olmazsa erkekler onlara yönelir...”

Ancak bu gelişmelerin Diyanet İşleri çevrelerinde tepki doğurması da doğaldı. İttihat ve Terakki'nin içinden bile Talat ve Enver Paşalara uyarılar geldi. Bazı resmi dairelerde kadın memur kullanılmasına girişilmesinden endişe duyuluyordu. Talat Paşa konuyu Ziya Gökalp'e açtı, onun yanıtını Emin Erişirgil kitabında şöyle açıklıyor:

“...Size soruyorum. Garp medeniyetine dahil memleketlerde devlet kadın giyimine karışıyor mu? Kadınlarımızın giyinişi olsa olsa, dini, ahlakı, modayı ve fenni alakadar eder. Dine ait konularda sözlü ya da yazılı olarak müftüye müracaat olunur, devlete değil. Müftünün söylediklerini yapıp yapmamanın hesabı da ahirette görülür. Buna devlet karışmaz. Ahlak cihetine gelince buna da devlet karışamaz. Ahlakçılar konferanslar verir, makaleler yayınlar. Şöyle giyinmeli, böyle giyinmeli der. Bunların sözleri umum vicdana uygun olursa halk başka türlü giyinen kadın hakkında ayıplama suretiyle tazyik yapmaya çalışır. Devlet kadınlara şöyle giyinmeye mecbursunuz diyerek kadın giyimini vergi almak gibi, hukuki bir mükelleflik haline sokarsa kadınlarımızın izzeti nefesine karşı hakaret etmiş olur ki buna Türk kadını tahammül etmeyecek ve günün birinde muhakkak süfrajeterler gibi teşkilatlanarak intikamını alacaktır.”

Süfrajeter deyimi, 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren İngiltere'de seçme ve seçilme hakkını elde etmek için kampanya başlatan kadın eylemcilere verilen isimdir. Ziya Gökalp'in

değerlendiriliş i iki açıdan ilginçtir. Din adamının öneride bulunabileceğini ama kural koyamayacağını kadının davranışının yargılanmasında ahiret hesaplaşmasından başka bir yetkili tanımıyor. Bu bakış kapanana da açılana da kimsenin karışamayacağı temeline dayanıyor. Ayrıca devletin bu konuda - öneride olduğu gibi - din adamları aracılığıyla kural koyma yetkisinin de bulunamayacağını belirtiyor. Bunun özgürlük arayan süfracetlerin belirmesine yol açacağını vurguluyor. Tabii ki aynı şey, tamamen kadın hakkı olarak örtünme yanlıları kampanyasını da doğal karşıladığı anlamını taşıyor.

Ziya Gökalp’in konuya yaklaşım tarzının bu alanda doruğa erişen kararı veren Atatürk’ü etkilediği izlenimi uyanıyor. Atatürk 1916’da anı defterine *“tesettürün kaldırılması gerektiği”* notunu yazmıştır. Gerekçesi *“mesele gözleri açmak değil, gözleriyle dünyayı görmek, anlamak”* şeklindedir. Devrimlerini yaparken kadınlara haklarını vermek tutkusuna karşılık, resmi bir biçim üzerinde durmadığı dikkatlerden kaçmaz.

Arnavutköy’de Amerikan Kız Koleji Mektebi Sultaniyesi’nin açılışı da 1914’de Servet-i Fünun’da *“Kızların öğretim ve eğitiminin ulusların ilerlemesi ve yücelmesinin tek etkin aracı”* olarak sunuluyordu. Birinci Dünya Savaşı’nın yarattığı ekonomik sıkıntı ve geçim zorluğu çok sayıda kadını (Yüzde otuza vardığı söylenir) aile geçindirmek için ev dışında çalışmak zorunda bırakmıştı. Bu ortamda ilk olarak 1915’te İstanbul Darülfünun’u kapılarını açtı böylece yüksek öğrenim yapma hakkını kazandılar. Yine de derslere erkeklerden ayrı katılıyorlardı. Çalışma yerinde ister istemez yüzler açık olsa da genelde tesettüre riayet ediliyordu.

Falih Rıfki Atay “Barış Yılları” adlı kitabında, İttihatçıların da Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru devletin tehlikeli bir ortama sürüklendiğini fark edince, kadınlara yönelik ileri-

ci görüşlerini dondurduklarından bahseder. İlginç örnekler de verir: *"Kızlarının Boğaziçi'nde güneş banyosu yaptıklarını gördüğü Çanakkale Komutanını Enver Paşa görevden aldı, 1917'de de bir komite kadın elbiselerinin uzunluğu konusunda kamusal önlemleri görüşmek üzere görevlendirildi."* Açıkça kılık kıyafette belirleyiciliği Osmanlı Devleti'nin üstlenmesi geleneği tekrar gündeme getirilmiş oluyordu.

23.Mayıs 1918'de Ahmed Halid'in çıkardığı ve bir yıl yaşatabildiği *"Türk Kadını"* isimli derginin kapağında başı örtülü ama yüzü tamamen açık kadın resmi vardır. Bu dergide Edhem Nejad'ın *"Evsiz barksız kadınlar"* başlıklı yazısında, eğitim ve ev içi sorumluluktan uzak yaşayıp her şeyi hizmetçiye bırakan Müslüman kadına karşılık Alman kadınlarının disiplinli davranışlarına övgü vardır. Buna Şükufe Nihal *"Evli barklı hanımlar"* başlıklı yazısında yanıt verir: *"Alman toplumu Türklerden yüzlerce yıl ilerde yaşıyor. Harem selamlık uygulaması kadına şans bırakmıyor."*

Dikkati çeken, tartışmanın eğitilen kızların davranışlarının yanı sıra moda ve süse düşkünlüklerinin eleştirisine yönelmesidir. Okullarda alınan eğitimin kızları özgürleşmeye götüreceğine ve böylece Osmanlı toplumundaki cehaletin ortadan kaldırılacağına inancını asla terk etmeyen Ş.Nihal'in, buna karşılık yüz dahil her türlü süse karşı çıkışı dikkati çekicidir:

"Akıllı bir kızın aynı zamanda makyajlı ve süslü kıyafetler içinde olması toplumsal beklentilerine ters düşmektedir... Mektebe giden bir genç hanımın yüzündeki pudralar, dudaklarındaki boyalar, gözlerindeki sürmeler, kendisini ciddi bir gaye takip eden bir hanıma benzemekten katien uzaklaştırdığı gibi – hakikatte doğru olmasa bile – kendisinden beklenen bütün ümitleri ihlal eder. Çünkü fazla

süs, fazla tuvalet ibtilası herhalde biraz eseri cehalet ve noksanı zekadır.”

Pudra, boya, sürme her kadının bildiği ve kullandığı şeylerdir. Buna rağmen Ş.Nihal’ in mektepli kızlar açısından böyle bir eleştiriye girişmesi, hiç şüphesiz, yüz açılınca görülecek manzaranın kaçınılmaz eleştirilerini hafifletmek amacını güdüyordu. Ayrıca, “seçilmiş kadınlar” arasında geçerli olan uygulamaların toplumun tabanındaki kadına aykırı düşmeyecek nitelikte olması için bir çağırıydı. Nitekim Halide Edib’in kurduğu Teali-i Nisvan Cemiyeti’nin kadın üyelerini üniversitede konferanslar düzenlemektense mahallelere inip halka uygun bir dille eğitim vermeye çağırır. Teali-i Nisvan’cılarının ilk adımıda gerekli olan eğitici kadroları oluşturmaya yönelmeleri doğaldı. Ş.Nihal’in çıkışı ise, gelişmenin artık tabanı da ilgilendirecek bir düzeye yaklaştığını anımsatması bakımından önemlidir. Bu bilgileri yazısından aldığımız Elif Mahir şu yorumu ekliyor:

“Bu aslında, Kemalist aseksüel kadın anlayışının da bir nevi temellerinin atılması demektir.”

15.Eylül.1918 tarihli Serbest Fikir dergisinin kapak yazısı olan “Kadın Tuvaletleri ve Hayat” makalesinde de bu ılımlı davranışa yönelişin övgüsüne rastlanır:

“Birkaç sene evvel ne kadar fena idi. Yollarda, caddelerde, her yerde, her yerde Türk kadınlarında ikinci derecede bir moda zevki var idi. İctimai ve vicdani olmayan, tarihi ananelerden bir zevk usaresi his edemeyen Levantenlerin zevksiz, felsefesiz, moda düşkünlüğü altında kalmak!..Bu tesirin derecesini ben bilirim!...

Şimdi bunu yazmayacağım: Yalnız kadınlarımızın her yeni modayı büyük bir salahiyetle sahiplendiklerini kaydedeceğim. Her yerde görülüyor; Türk kadını şık, Türk kadını derin bir giyim zevki felsefesine malik!..İstanbul'un giyinme zevki sahiplerinin eline geçti, o zevk gençliğimizi de kurtarıyor. Bugün Türk kadınının haricinde bir kadın zevki, bir zevce hayatı isteyen gençler kalmadı.

Şüphesiz bu derin zevkin esaslarını tahsilde aramalıyız. Ancak pek fazla olarak, Türk cemiyetinin iyi güzellik duyguları da büyük bir etken olmuştur!.. Sizi tebrik ederiz hanımlar! Evvela yaşamak, sonra yaşatmak!..”

Yazının Türkçülük hareketinin bu konuda tam bir çözüm getirdiği amacını güttüğü anlaşıyor. Kanımızca Atatürk'ün 7/8 Ağustos 1919'da Erzurum Kongresi'nin bittiği gün yaveri **Mazhar Müfit Kansu**'ya “tesettür kalkacaktır” diye not ettirmesinin kökeninde, bu İttihatçılar döneminde varılan anlayış etkili olmuştur.

Sekizinci Bölüm

MÜTAREKE DÖNEMİNDE İSTANBUL KADINI

1 918 sonu ile 1922 sonu arasındaki süre Türk toplumunda büyük bir kopuşun belirttiği dönemdir. İşgal altındaki saltanat ve hilafetin başkenti İstanbul yalnız başına kalır, Anadolu ise bütünüyle kopar ve kendi başına yaşar hale gelir. İstanbul'dan hep savaş galipleriyle uzlaşma, manda yönetimi kabul etme mesajları yükselirken Anadolu içine kapanır ve sonuna kadar "Ya İstiklal, ya Ölüm" sloganıyla savaşıyor.

Bu durumun etkisi İstanbul'da iki türlüdür. Çökmüş ekonominin ve memurlara yıllarca aylık verilemeyecek hale gelmesinin etkisiyle, çalışan kadın sayısı artar, dolayısıyla Dünya Savaşı sırasında başlamış olan tesettürü hafifletme eğilimi sade vatandaşta artar. Peçenin sorun olmaktan çıkışının en etkili kanıtı, İzmir'in işgaline karşı Sultan Ahmet'te ve şehrin diğer yerlerinde düzenlenen mitinglerde konuşmacı hanımların peçesiz olması gibi, katılan kadınların çoğunun da bu örneği izlemeleridir.

Diğer yandan üst yönetim kademelerine mensup bazı hanımların Savaş yıllarında Almanlara gösterdikleri tesettürsüz

ilgiyi bu kez daha da yoğun şekilde İngiliz-Fransız-İtalyan işgalcilerine yönelttikleri fark edilir. Amaç, Osmanlı’nın Avrupa’dan kopmadığını kanıtlamak ve İstanbul’un kaybını önlemektir. Bu oluşumun Batı kamuoylarına yansımaları ise hayli gariptir. London Times’ın 15.Eylül.1919 tarihli sayısındaki *“Yalova’da fokstrot yapan Türk kadınları”* konulu haberi bu açıdan hayli ilginçtir:

“Değişmez Doğu giderek artan bir hızla değişiyor. Bu biraz daha devam ederse İstanbul’un biz Batılı sakinleri kendimizi eski moda yapılı hissetmeye başlayacağız.”

Aynı dönemde Batı basınında, İstanbul’da bir tek harem kaldığı şeklinde haberlerin çıkması, bir yandan da haremlere hapsedilmiş Hristiyan kızlar arayışının gündemde tutulması medyatik bir abartmacılığın savaş galiplerinin eğlencesi haline geldiğini kanıtlıyor. Bu tür haberlerden biri özellikle ilginçtir. 1915 yılında çarpışmalar sırasında torpille batırılan Ancona isimli gemideki kızının Osmanlı sarayına götürüldüğü ve Sultan’dan iki de çocuğu olduğunu ileri süren bir İtalyan kadını bunun bulunmasını istemektedir. Kocasını ise, üzüntüsünü kontrole alamayan karısının ruhi buhran geçirdiğini belirtmiştir.

Değişimin niteliğini bizim tarafımızdan en iyi yansıtan Nisan 1920’de yayınladığı *“Kadınlar Saltanatı”* isimli bir broşürüyle Sedat Simavi olmuştur. Önsözünde amacını kadınlara hitap eden bir açık mektupla yansıtmaktadır:

“Muhterem Hanımefendi

Bendenizi ne zaman görürseniz ‘Sedat Bey! Artık erkekleri mağlup ettik. Sulhten sonra mebus çıkaracağız, nazır da. Bakalım o zaman siz erkeklere ne iş kalacak’ dersiniz. Son seçimlerde Halide Edib Hanımefendi’nin mebus ol-

ması ihtimali ortaya atıldığı günden beri yarım asırlık yorulmayan ümidleriniz yeniden canlandı. Kadınların artık her şey olacaklarına kanisiniz. Pekâlâ! Bendeniz de aksini iddia etmedim. Fakat bir defacık olsun kadınların mebus veya nazır olmasından doğacak vaziyeti düşündünüz mü? Şüphesiz hayır değil mi? Fakat bendeniz düşündüm! Ve neticede kadınların her şeye rağmen yine kadın kalacaklarını size temin ederim. Üşenmezseniz bu albüme bir göz gezdiriniz neticede sizi memnun etmezse bendenize muğber olmayınız! Her şeyden evvel bir latifeci olduğumu tekrar eden siz değil misiniz?”

Broşürün kapağında Yüzü ve kolları açık başı şapkalı bir kadının evin ihtiyar hanımıyla söküklere diken kocasına talimat veren bir çizim vardır. Ve içinde kadını meclis kürsüsünden konuşurken, erkek gibi sokakta sarhoş dolaşırken, garson olarak hizmet ettirirken gösteren çizimlerden sonra broşür şu çizim ve yorumla sona erer: yatağın önünde yarı çıplak kadın yere diz çökmüş yalvarırken erkek sokak giysileriyle ve ayakta dimdik başı yukarda durmaktadır. Yorum şöyle “*Ortada şimdilik bir hakikat varsa o da erkeklerin saltanatıdır.*”

Sedat Simavi’nin kadını milletvekili olarak sunmasının kökeninde, 1919 sonunda yeni Osmanlı Meclisi için yapılan seçimde, seçilmese de Halide Edib’e oy çıkmış olmasının etkisi vardır. Hatta New York Times gazetesinin 9.Aralık.1919 tarihli sayısında rastladığım ama gerçekliğini tahkik edemediğim bir haberi de aktarmayı gerekli buluyorum:

“İstanbul’dan verilen bir haberde Osmanlı İmparatorluğu tarihinde daha önce hiç rastlanmamış bir olay aktarılıyor. Konya ile Karahisar arasında bulunan Ilgın’da milletvekili seçimlerinde bir kadın on oy aldı.”

Mütareke Dönemi diye adlandırılan 1918 Kasımı ile 1922 Ekimi arasındaki dönemin Kurtuluş Savaşının en inançlı yanlısı Sedat Sınavi’sine karşıt olarak bilinen, Sultan/Halife’ nin politikasını tam destekleyen Refik Halit’in Aydede dergisinin çizirlerinin de, kadın konusunu tesettürü tamamen dışlayarak Avrupalı mantıkla işlemleri dikkatleri çeker. Bunlar arasında denize giren mayolu kadınlara, erkeklerle öpüşene bile rastlanır. Hatta erkek elbisesi giydirilmiş olanlar bile vardır. Hepsinin yüzü, boynu , çoğunun başı açıktır, örtülü olanlarda ise başörtüsü denemeyecek şapka türü başlıklar vardır.

Osmanlı Devleti’nin Sevr antlaşmasıyla tamamen yok olma sürecine sokulduğu, İstanbul’un Anadolu’dan tamamen koptuğu ve kendi içine kapalı bir hale geldiği dönemde düşünür kesimin bu odaklaşması, bir bakıma Başkentteki sosyete çevrelerinin, Mandacılarla anlaşma ya da Avrupa güdümüne tam girme yanlılarının tutumlarını yansıtıyor gibiydi. Ama bir yandan da gerçekten beliren kadını erkeklerle eşitleştirme isteklerinin bir yansımasıydı. Darülfünunda 1915’denberi erkeklerle bir arada ama yüzleri kapalı olarak derslere katılan kadın öğrencilere 1920’de Hamdullah Suphi (Tanrıöver) çağırıda bulunmuştu: *“Niçin hâlâ peçelerinizi giyyorsunuz? Neden kendinizi özgürlüğe kavuşturmuyorsunuz?”* Derhal isteğine uymuş ve ondan sonra açık yüzle derslere katılmışlardı.

1921 Haziran’ında Lozan’da düzenlenen yıllık Osmanlılar Kongresinde de Türk kadınının özgürleşmesi konusunun gündeme getirildiği Avrupa basınına bile yansımıştır.

Abdülhamit Dönemi özlemciliğini parlamenter sistemi dışlayarak yansıtan ve asıl görevini beş milyon Türk’ün değil 300 milyon İslamın lideri olmak diye tanımlayan, Halife sıfatını İngiliz koruması altında sürdürmeyi kabul eden Sultan VI.

Mehmet Vahidettin'in bu gelişmeler karşısında ilginç bir girişimine rastlıyoruz. 1922 yılı Ağustos'unda sadrazam Tevfik Paşa'ya gönderdiği bir iradede tesettür konusunda karar verecek bir Özel heyetin kurulmasını istiyor. Sadaret de 5 Eylül 1922 günü (yani İzmir'in kurtuluşundan beş gün önce sultana sunduğu arizada, Maarif Nezaretince seçilmiş bir memur ile Bâbı Fetva'dan ve diğer gerekli dairelerden uygun ve yeterli sayıda memurun katılmasıyla Biçki Yurdu'nda oluşturulacak heyeti mahsusa tarafından İslam kadınları için şer'i edebe uygun biçimdeki bir sokak giyimini belirleyecek özel heyetin kurulduğunu bildirmiştir. Kurulun kararı şöyle çıkar:

“Kadınlar uzun etekli, uzun kollu, geniş, siyah kumaştan bir çeşit cübbe giymelidirler. Peçe öteden beri milli bir alameti farikadır; ancak bunun yüzü örtüp örtmemesi isteğe bağlıdır.”

Heyet üyelerinden Koruma Derneği Birinci Reisesi Hamiyet Hulusi Hanım *“Peçe Müslümanlar için bir nevi alameti farika olduğundan mecburi olması fikrindeyim”* görüşünü belirtiyor. Üyelerden Dilara Rıza Hanım ise, Hamiyet Hanımın fikrine katılmakla birlikte peçenin kalın olarak kullanılmamasını temenni ediyor. Asıl itiraz ise Heyet'te Şeyhülislamlığı temsil eden Mehmet Fehmi Efendi'den gelmiştir. Karşı oy gerekçesini şöyle belirtmiş:

“Bedenin güzellik merkezi olan yüzün, İslam kadınlarıncaya, yabancı namahrem gözünden ancak örtünmekle korunabileceği hikmetinden dolayı, peçeyle örtülmesi milli ve dini geleneklerimizden olduğundan...”

Sadece yüzü açmanın, bir gün tam açılmaya ve kadın hakları istemine kadar varabileceğini hisseden geleneksel uy-

gulama yanlılarından olan, Osmanlı Devleti’nin son dönem Dersiam’larından İstanbul Müftülüğü de yapmış Mehmed Fehmi “*Hikmet Hukuk-ı İslamiye*” adlı eserinde de (s.30) görüşünü daha ayrıntıyla açıklamıştır:

“Kadın tesettürü keyfiyeti ‘kadınlar için esaret ve zilleti mucip’ diye Batılilar tarafından itiraza uğramaktadır. Halbuki tesettür, şeref ve izzet sebebi olup açıklık ise, bilakis onlar için hakaret ve zillet sebebidir. Çünkü tesettür etmeyen kadının erkekler tarafından taarruza uğraması ihtimali vardır. (...) İncil’de bile ‘Bir kadın ki başı açık bir halde ibadette bulunur ve rey beyan ederse başına namus-suzluk davet etmiş olur’ diyor ve örtünmeyi emr ve tenbih ediyor.

Tesettür iki türlüdür. Birincisi ev içinde kocası ve mahremeleri dışında görünme. İkincisi, Ev dışı örtünme, yani yüzü ve baştan aşağı hatta elbisesini örtmek. Dar örtü ve çarşafı yabancılar karşı boy göstermek de yasaktır. Yüzlerini, ellerini ve hatta ayaklarını namazda açık bulundurulabilirlerse de, zaruret olmadıkça bunları dahi namahreme gösteremezler. ‘Yüz namahrem değildir’ tabiri namaz hakkında olup, namazın gayrisinde galattır.”

Asıl şaşırtıcı olan örtünmeyi özgürlükle bütünleştirmesidir:

“Örtünme iddia edildiği gibi kadınlar için esareti mucip değil, belki istiklal ve hürriyetlerini sağlar. Örtünmeden kaçınan istiklal ve hürriyetini ve vakar ve izzetini muhafaza edemez. Taarruza uğrar. Halbuki kadın lâtif bir mahluktur. Tecavüz ve taarruzdan korunması lazımdır ki koruma sebeplerinden biri tesettürdür. Tesettür onları hürriyete kavuşturur.”

Dikkati çeken tesettür = örtünme ile yüzü örtmenin birbirine karıştırılmasıdır. İşgal altındaki İstanbul'da özgürlük bu şekilde biçimsel olarak gündeme getirilirken Kurtuluş Savaşı'nı veren Anadolu'da asıl özgürlük savaşı yapıyordu ve bunun en büyük lojistik hizmetlerini kadınlar üstlenmişlerdi. Tabii ki o ortamda kimsenin aklına örtünme, hele yüzü örtme sorunu gelemezdi. Üstelik bir çoğu yeni doğmuş çocuklarını yağmurda, karda kucaklarında taşıyarak bu hizmetleri verdiler. Esasen tarla çalışmalarında geçerli olan giyimleri de yüz örtmeyi gerektirmiyordu.

Kurtuluş Savaşı'nın keskin zafere ulaştığı günlerde İstanbul'da Saray ve Bâbıâli bu işlerle meşguldü. Ama Özel Uzman Heyetin peçeyi fes gibi milli alameti farika saymasına karşılık, mecburi kullanım koşulunu kabul etmemesi önemliydi. Peçe karşıtlarının sadece kadını tecavüzden koruma tezi, kabul gerekir ki yeterli bir gerekçe olmuyordu. Osmanlı tarihinde Yeniçerilerce tecavüz için hamam basıp içindeki kadın erkek herkesi alıp götürme, hatta sokaklardan oğlan kaçırmının ve onlara peçe takıp başkalarından saklamanın yaygınlığını bilmesi gerekenlerin, sadece peçenin kurtarıcılığına sığınmalarını ciddiye almak mümkün değildir.

Hele peçenin özgürlük getirdiğini söylemek Kurtuluş Savaşı'na muazzam yardımları bilinen bütün Anadolu kadınlarını inkâr etmek oluyordu. Kabul gerekir ki, Kurtuluş Savaşı'nı zafere ulaştıran Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanımamakta ısrarcı davranan Sultan ve yakınlarının onların bunu hangi koşullarda başardıklarından haberleri olmadığını gösteriyor.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra yapılan mitinglerde en etkili konuşmaları yapanların başta Halide Edib olmak üzere yüzü açık konuşan bazı kadın öncüler oldu-

Cilbabdan Türbana Türkiye’de rtnmenin Serüveni

Ėunu anımsamak istememeleri de ilginçtir. Tecavzden bahsedenin bütün toplumun tecavüz altında olduğunu göz ardı etmeleri de Őaşırtıcıdır. Unutmamak gerekir ki Halide Edip ihtilalci kadın niteliğiyle idama mahkum edilen ilk Müslüman kadın olmuştur.

Kurtuluş Savaşı’nın yurt dışındaki en başarılı kadın temsilcisinin de Ankara’nın Paris’teki temsilcisi Ferid Tek’in eőı **Müfide Hanım** olması da unutulmamalıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Piyer Loti’ye gönderdiği teşekkür mektubunu o Şahsen Rochefort’a kadar giderek dönemin tek Türk savunucusu yazara sunmuştur. Ayrıca Paris’te konferans da vermiştir. Tabii bütün bunları yüzü açık yapıyordu. Mevhibe İnönü’nün de Lozan görüşmeleri sırasında Avrupa’da peçesiz ve modern kıyafetle dolaştığı biliniyor.

Dokuzuncu Bölüm

İSTİKLAL SAVAŞI'NIN ANADOLU KADINI

İstanbul hükümeti barış karşılığı her ödünü verme kararlılığı çerçevesinde, kadını eylem dışı bırakmanın taktiği olarak, tesettür konusu üzerinde duruyordu. Buna karşılık bütün erkeklerini cepheye yığarak savaşı sürdürme kararıyla Anadolu, bırakınız askeri ihtiyaçları, en basit yiyecek ihtiyacı için dahi kadının emeğine ihtiyaç hissediyordu. Eğer kadının en geniş anlamdaki lojistik desteği olmasaydı İstiklal Savaşı'nın kazanılması mümkün olamazdı. İstanbul kadınına yakından tanıyan, Anadolununkilerin özelliklerini ise aralarında yıllarca bulunarak öğrenmiş bulunan Mustafa Kemal Paşa ise bunun bilincine sahipti. 1933 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'nde bir kız öğrencinin kadın hakları üzerindeki yorumu üzerine Atatürk kendisine sorar:

- *Pekala, niçin mebusluk istiyorsunuz da, askerlik istemiyorsunuz?*

Kızın “Bünyeye zayıfız da ondan, efendim” yanıtı üzerine ekler:

- *Şehirlerde belki biraz.. fakat köylerimizde kadınlarımızın hepsi gürbüz ve kuvvetlidir. Erkeklerle beraber çalışırlar.*

Büyük Anadolu kadını kütlesinin yanı sıra, sayıları az da olsa çağdaş kültürle yetişmiş Anadoludaki öncü kadroların İstiklal Savaşı’na katkısını da mutlaka unutamıyordu. Sivas, Burdur, Kayseri, Amasya, Erzincan, Bolu gibi Anadolu kentlerinde “Müdafaa-i Hukuku Vatan Kadınlar Cemiyet”leri kurulmuş olması her şeye rağmen diğer İslam toplumlarında bulunmayan bir kadın bilinçlenmesinin varlığını kanıtlıyordu. Bunlara Hilaliahmer Kadınlar Şubeleri de eklenebilir.

Burdur Cemiyeti’nin 1920’deki hepsi de kadın olan yönetim kurulunun seçiminde birinciliği alana 110 oyun çıkması, konunun birkaç kişinin kendi aralarında örgütlenmesi olmadığını kanıtıyor. 16 kişilik kurulda 5 üyenin devlet memuru eşi, 4’nün kadın öğretmen, ve 7’sinin de yerel ailelere mensup oldukları görülüyor. Bu da kanıtıyor ki, bilinç sadece devleti yönetenlerin ailelerinde oluşmamıştı. Halkı eğiten kadrolar vardı ve ayrıca mahalli önde gelenlerin aileler de bilinçliydi. Bu özelliğin farkında olan Atatürk 1925’de İzmir Kız Öğretmen Okulunda konuşurken açıkça belirtmiştir:

“Milli Mücadeleyi yapan doğrudan doğruya milletin kendisidir, milletin evlatlarıdır. Millet analariyle, babalariyle, hemşireleriyle mücadeleyi kendisine mefkure ittihaz etti.”

Diğer İslam toplumlarında henüz oluşmamış bu yapının önemini 21.Mart.1923’te, henüz Lozan’da bir anlaşmaya varılamadığı ve yeni bir savaşın bahis konusu olabileceği farzedilen dönemde Konya’da, Hilaliahmer Kadınlar Şubesi üyelerine yaptığı konuşmada ayrıntıyla açıklamıştır:

“Son senelerin inkılap hayatında...her millet ferдинin me-saisi, himmeti, fedakarlığı etkili olmuştur. Bu meyanda en

Photo. Zai'ek.
IN AUSTRIA'S NEW DOMINION: A MAHOMEDAN WOMAN
IN BOSNIA.

Anadolu kadının silahı eline alıp savaşa katılmasının en ünlü örneklerinden biri 1877-78

Rus Savaşı'nda Erzurum'u savunmalarında görülmüştür. Bu resim yıllar sonra olayın anısı için düzenlenen törende çekilmiştir. Yandaki resim, 1908'de Avusturya, Bosna Hersek'e el koyunca Illustrated London News'da "Müslüman Kadın" kaydıyla yayınlanmıştır.

*çok övgü ile yad ve daima
şükran ile tekrar edilmek gereken bir himmet vardır ki, o
da Anadolu kadınının göstermiş olduğu çok ulvi, çok yük-
sek, çok kıymetli fedakarlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde,
hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkinde ka-
dın mesaisi zikretmek imkanı yoktur ve dünyada hiçbir
milletin kadını "Ben Anadolu kadınından fazla çalıştım,*

milletimi kurtarmağa ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla uğraştım diyemez

(...) Erkeklerimiz süngüyle savaştı ama o ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulatı pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen sevgi ile anmalı ve ululamalıyız.”

Türk kadınına “hayatı medeniye ve içtimaiye ile ilgisi olmadığı” iddiasını ileri sürenlerin hatasını başta İstanbul, büyük şehirlerin sınırlı bir kesiminin davranışına şöyle bağlıyor:

“Türk kadınına yanlış görüp yanlış anlatanlar, bilhassa büyük şehirlerimizde, terakki etmiş, medeni zannedilen yerlerde bazı Türk hanımlarının dış manzaralarına bakarak aldanyorlar. O kadınların dış görünüşlerini aleyhimizdeki kötü yorumlara uygun bir zemin olarak alıyorlar. Milletın umumi hayatına nispetle pek mahdud ve değersiz olan o kadınları, onların dış görünüşlerinden çıkardıkları manayı bütün Türk kadınına yayıyorlar. İşte ilk düzeltilecek hata ve ilk ilan edilecek hakikat buradadır. Dış görünüşleriyle düşmanlarımıza ve bilhassa içimizdeki bedbahtlara bilerek ve daha ziyade bilmeyerek haklı bir kötüleme sermayesi veren manzaralara, hepiniz biliyorsunuz ve herkes biliyor ki, en ziyade memleketimizin en büyük şehri olan, asırlarca devletin payitahtı ve hilafet merkezi

bulunan İstanbul'da tesadüf ediliyor. Düşmanlarımız bu manzaradaki kadınlardan aldıkları izlenimler ile acı hükümler veriyor ve diyorlar ki: Türkiye uygar bir millet olmaz, çünkü Türkiye halkı iki parçadan oluşuyor. Kadın ve erkek diye iki kısma ayrılmıştır. Halbuki, bir toplumsal grup aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse ilerleme ve uygarlaşmasına fenni imkan ve ilmi olanak yoktur.

Muhterem hanımlar, düşmanlarımızı aldatan bu dış görünüş bilhassa kadınlarımızın şeklinden, giyiniş tarzından ve sureti tesettüründen doğuyor. Onların aldandıklarına sebep olan diğer bir nokta da yabancılarla temas edebilecek mevkide bulunan kadınlarımızın tavır ve davranışlarının milli tavır ve davranışlarımızın timsali olmayıp, belki Avrupa tavır ve davranışlarının taklidi gibi görünmesidir. Gerçekten memleketimizin bazı yerlerinde, en çok büyük şehirlerinde, giyinme tarzımız, kıyafetimiz bizim olmaktan çıkmıştır. Şehirlerdeki kadınlarımızın giyim tarzı ve tesettüründe iki şekil görülüyor; ya ifrat ya tefrit görülüyor. Yani ya ne olduğu bilinemeyen, çok kapalı, çok karanlık bir dış görünüş gösteren bir kıyafet, veya hut Avrupa'nın en serbest balolarında bile dış giyim diye sunulamayacak kadar açık bir giyinme. Bizin dinimiz kadını o tefritten de, bu ifrattan da tenzih eder.

O şekiller dinimizin gereği değil, muhalifidir. Dinimizin tavsiye ettiği tesettür hem hayata, hem fazilete uygundur. Kadınlarımız şeriatın tavsiyesi, dinin emri mucibince tesettür etselerdi ne o kadar kapanacaklar, ne o kadar açılacaklardı. Tesettürü şer'i kadınlar için zorluk çıkarmayacak, kadınların toplum hayatında, iktisadi alanda, geçim

hayatında ve ilim yaşamında erkeklerle işbirliği yapmalarına engel bulunmayacak bir basit şekildedir. Bu basit şekil toplumsal yapımızın ahlak ve adabına aykırı değildir.

Giyinme tarzımızı aşırıya vardırırlar, kıyafetlerinde aynen Avrupa kadınına taklit edenler düşünmelidir ki, her milletin kendine özgü ananesi, kendine mahsus adetleri, kendine göre milli özellikleri vardır. . Hiçbir millet aynen diğer bir milletin taklitçisi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet ne taklit ettiği milletin aynı olabilir, ne kendi milliyeti dahilinde kalabilir. Bunun neticesi şüphesiz ki hüsrandır.

Bizim tesettür meselesinde nazarı itibara alacağımız şey, bir yandan milletin ruhunu, diğer yandan hayatın gereklerini düşünmektir. Tesettürdeki ifrat ve tefritten kurtulmakla bu iki ihtiyacı da temin etmiş olacağız Giyim tarzımızda milletin ruhi ihtiyacını tatmin için, İslam ve Türk hayatını başlangıçtan bugüne kadar layıkıyla tetkik ve etrafiyle açıklamamız lazımdır. Bunu yaparsak görürüz ki, şimdiki giyim tarzımız ve kıyafetimiz onlardan başkadır, lakin onlardan iyidir diyemeyiz. Bizim kadın hayatımızda , kadının giyiniş tarzında yenileşme yapmak meselesi bahis konusu değildir. Milletimize bu hususta yeni şeyleri bellettirmek mecburiyeti karşısında değiliz. Belki ancak dinimizde, milliyetimizde, tarihimizde zaten mevcut olan rağbet edilmiş adetlere intizamı cereyan vermek bahis konusu olabilir. Biz başlı başımıza ferden her türlü şekilleri tatbik edebilir, kendi zevkimize, kendi arzumuzla, kendi terbiye ve seviyemize göre istediğimiz kıyafeti benimseyebiliriz. Ancak bütün milletin şayanı kabul göreceği şekilleri, bütün milletin hayatında uygulama yeteneği olan

kıyafetleri herhalde genel eğilimde aramak ve o şekillerin başarısını genel eğilimdeki birleşmede görmek lazımdır. Bazı milletlerin zevk alemlerini memleketimizde uygulamaya kalkmak tabii ki hatadır. Bu yol sosyal hayatımızı feyiz ve fazilete erdirtmez.

Daha selamette, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına çalışmalarımızda ortak kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınının ilmi, ahlaki, ictimai, iktisadi hayatta erkek ortağı, arkadaşı, muavin ve yardımcısı yapmak yoludur. Eğer kadınlarımız şeriatın tavsiye, dinin emrettiği bir kıyafetle, faziletin icab ettirdiği hareket tavrıyla içimizde bulunur; milletin ilim, senet, içtimaiyat hareketlerine iştirak ederse bu hali, emin olunuz; milletin en mutaassıbı dahi takdirden kendini men edemez. Bilakis o halin aleyhinde söylenecek sözlere karşı, belki onun girişimcilerinden daha fazla savunucusu olur.”

Kendisiyle röportaj yapan bir İngiliz kadın gazetecinin her türlü yenilik yapabileceğini sadece kadınların giyimini değiştiremeyeceğini ve Avrupalıların model kabul ettiğı modern giysili İstanbul kadınlarını övdüğünü belirttikten sonra ekliyor:

“İşte bir yabancı yazarın bu tanıklığından da anlaşılıyor ki bizim kadınlarımız, bazı yerlerde, Avrupa kadınlarını bile gıptaya sevkedecek kadar ilerlemişlerdir ve eğer kadınlarımız yalnız bu ciheti düşünür ve yalnız şıklıkta, zarafette Avrupa kadınlarını bile geçmeyi hedef ittihaz ederse kadınlık hayatında, dolayısıyla bütün milletin hayatında varmak istediğimiz mutlu inkılaba erişmekte kolaylığa kavuşamayız. Tesettür şekli meselesinde kolay-

lıkla, güvenle yürüyebilmek dinin, eski milli ananelerin, akıl ve mantığın, ahlak ve faziletin emrettiği doğal şekli ve basit şekli kabul etmektir. Şer’i mübinimizin tarif ettiği şekilden istifade ve onu hayatımıza tatbik etmek maksada varmak için kafidir.”

Bilimin ilerlediği, uygarlığın dev adımlarla yürüdüğü bir zamanda gereken nitelikte çocuk yetiştirmenin zorluğunu anımsatan Atatürk, *“Bu şartlara uygun evlat yetiştirebilmek için kadınların erkeklerden daha çok aydın, daha çok bilgili olması gerektiğini”* belirttikten sonra konuşmasını şöyle bitirir:

“Kadınlık meselesinde dış şekil ve kıyafet ikinci derecededir. Asıl mücadele sahası, kadınlarımız için şekilde ve kıyafette başarıdan ziyade, asıl başarılı olunması lazım gelen alan nur ile, irfan ile, gerçek fazilet ile cihazlanma ve süslenmedir. Pek muhterem hanımlarımızın Avrupa kadınlarının aşağısında kalmayacak, bilakis pek çok cihetlerde onların üstüne çıkacak nur ve irfanla donanacaklarına katiyen şüphe etmeyen ve bundan kesin olarak emin olanlardanım.”

Fes konusunda siyasi baskıdan çekinmeyen Atatürk’ün kadın tesettürü konusunda tam ters bir tutumu olduğu dikkati çeker. Bu konuda bir yenileşmenin bahis konusu olmadığını, bireyin serbest bırakılacağını, açıkça tercihin bireyin kendisine ait olacağını belirtiyor. Ancak rastlanan “ıfrat ve tefrit”e yani iki yöndeki aşırılığa da karşı olduğunu saklamıyor. İfrat, İstanbul’un aşırı modern kadınının Avrupalıyı kopya etme hatta onu da geçme çabasıdır. Bunun, hedeflenen devrimci değişimi engelleyeceği düşüncesinde olduğunu saklamıyor. Tefrit ise aşırı dinci baskının getirdiği örtünme ve saklanma-

dır. Bunu 1925 Ağustos’unda Kastamonu’da yaptığı konuşmada tarif etmiştir:

“Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya bir peştamal veya buna benzer bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mana ve delili nedir? Efendiler, medeni bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal düzeltilmesi lazımdır.”

Konuşmasında tesettürde din yönlendiriciliğini red etmemekte, ancak bunun milli geleneklerle ve çağdaş dünyada işlev üstlenmeyi sağlayacak akıl ve ahlak ile birlikte düşünülmesi gerektiğini de ısrarla belirtmektedir. 1925 yılında İzmir Kız Öğretmen Okulu’nda yaptığı konuşmada “Türk kadını nasıl olmalıdır?” sorusunu kendisi sormuş ve yanıtını da şöyle vermiştir:

“Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletkâr ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır, sıklette değil; ahlakta, fazilette ağır, vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi, Türk’ün zihniyetiyle, bazısıyla, azmiyle muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmektir. Milletın kaynağı, toplumsal hayatın esası olan kadın, ancak faziletli olursa görevini de yerine getirebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada Fikret merhumun herkesce bilinen bir sözünü hatırlatırım: “Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer.”

Onuncu Bölüm

CUMHURİYET'İN DEVRİMLER SÜRECİNDE ÖNCE YÜZÜ AÇMA

1 922 Eylülünde Büyük Zafer'in gerçekleşmesinden sonra Anadolu'nun İstanbulluların davranışlarını da etkilemeğe başladığı görülüyor. Bunun kanıtı olarak, ilk kez 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanı günlerinde İstanbul'u ziyaret etmiş olan Fransız profesör Marcel Labbé' nin 1922'nin son günlerindeki ziyaretinin izlenimlerini taşıyan makalesinden aktarma yapacağız:

"1908'de Meşrutiyet'ten sonra ilk gördüğüm İstanbul ile 1922'dekinin farkı çok büyük. İnsanın hemen gözüne çarpıyor. Eskiden İstanbul sokaklarında sadece iş icabı dolaşan, yüzleri kalın bir peçe ile kapalı halk kadınlarına rastlanırdı; burjuvaziye mensup bir kadın ancak araba ile dolaşırdı. Prensesler ise şeffaf bir peçe ile yüzleri sarı-lı olarak, etraflarında zenci harem ağalarının koştuğu kapalı landonların içinde yoldan geçerlerdi. İyi aileden bir kadın, kocasıyla da olsa yanında bir erkekle sokakta dolaşamazdı. Sadece kırlarda, adalarda, Asya'nın Tatlı Suları'nda, Eyüp ya da Üsküdar mezarlığında kadınlar biraz peçelerini açabilirlerdi. Kadınlar harem ziyaretleri yaparlar ama asla kelimenin Avrupalı anlamında toplum

hayatına karışmazlardı ve iki cins kesin olarak birbirinden ayırdı.

Ve şimdi ne değişiklik!. Bazı protestocular hariç Türk kadınları yüzleri açık dolaşıyor...Geleneği tatmin için ensede bağlanmış ve omuzları örtüp sadece yanakların üzerine, kulakların önüne sa lülesi bırakan koyu saten bir arşıfa bürünüyorlar. Bu elbise ya siyah ya da kahve rengi, tek renkli , etekliği kısa ve serbest bir yürüyüşe izin verecek şekilde. Türk’n güzelliğini daha iyi ortaya çıkaran bir başka bir şey olamaz

Ev içinde pek çok kadın ve geç kız Avrupa adet ve tuvaletini kabul etmiş durumda...Ahlak bununla hiçbir şey kaybetmedi. Eğer bazı geç kadınlar serbestiyet ve çıplaklığı aşırıya gtrdyse bu bir istisnadır ve kusur, eğitimin ve özgürlüğün artışından çok uzayan savaşta ve orduların içe karışmasındandır. Bariştan sonra Mustafa Kemal İstanbul’a girdiğinde belki bazı kalın peeler yine güzel yüzleri rtecektir. Bunlar en az sakın vicdanların üzerine atılmış peeler olacaktır deniyor; ama bu fazla uzun sürmez ve ben geç ve cazip bir yazar kadının bir gazette açıkladığı fikrine tamamen katılıyorum. Yazısında yurttaşlarını güzelliği değerlendirmek için sadeliğinde son derece kendisine özgü bir moda benimsedikleri için kutluyordu.

Girişim hedefe varmıştır: Türkiye’nin ruhu modernleşmiştir. zgrleşmiş kadınlar artık ülkenin yaşamında yer alıyorlar; konuşma hakları var, yazma hakları var. Artık sadece haremın bazı şairleri ya da üzüntülerini veya umutlarını işittirebilen bazı Mutsuz Kadınlar değildirler.

Bu, edebiyatta, bilimde, ticaretle, yönetimde, tıpta, özgür bir Türkiye'nin yeniden kuruluşuna çalışan ulusun bütün gençliğidir."

Daha Lozan görüşmelerinin yeni başladığı, sonucunun yeni bir savaşa sebep olabileceğinin tartışıldığı ortamda kadın devrimini tamamlamış bir Türk toplumu görmesi ilginçtir. Mutsuz Kadınlar örneği ile Piyer Loti'nin ünlü "*Les Désenchantés*" romanında tasvir ettiği, haremden bıkmış kültürlü kadın imajının artık tamamen yok olduğunu belirtmesi İstanbul'daki değişimi çok iyi izlediğini gösteriyor. Buna karşılık, Mustafa Kemal İstanbul'a girdiğinde kalın peçelerin tekrar yüzleri kapatabileceğini zannetmesi, Anadolu'daki havayı yeterince bilmediğini kanıtlıyor.

Büyük Zafer'in hemen ertesinde 1922 Aralık'ında Gazi'nin bir heykelinin yapılması bahis konusu olduğunda Yakup Kadri bunun Anadolu kadınının güttüğü arabalar arasına yerleştirilmesini önermiştir. Nitekim daha sonra Ankara Ulus'taki Zafer Anıtı'na, sırtında mermi taşıyan bir kadın konmuştur. Yüzü de açıktır. Ankara'nın kadın-erkek ya da haremlik-selamlık ayrımını red etme kararlılığı daha Lozan görüşmeleri sırasında açıkça ortaya konmuştur. Milletler Cemiyeti'nin temsilcisi olarak **Helene Vacaresco**, haremlerdeki gayri Müslim kızların belirlenmesi için, anlaşmaya araştırma yapma hakkı veren bir madde konulmasında ısrar ediyordu. Türk heyeti buna şiddetle karşı çıktı. Batılı evlerinde tutulan Müslüman kızların araştırılması hakkının tanınması koşuluyla kabul edebileceğini belirtti. Tabii isteklerinden vazgeçtiler.

1923'ün Ocak ayında Atatürk kadının toplum için önemini şöyle belirtiyordu:

“Toplumumuz için bilim ve fen gerekli ise, bunları eşdeğerde hem erkek hem de kadınlarımızın kazanmaları gerekir. Kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok aydın, daha çok verimli, daha çok bilgili olmakla yükümlüdürler. Eğer gerçekten ulusun anası olmak istiyorlarsa.”

Sözlerine Tevfik Fikret’in ünlü *“Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer”* deyimini eklemiştir. Daha Lozan imzalanmadan önce 1923 Nisan’ında TBMM’nde ilk kez kadın hakları tartışma konusu oldu. Kurtuluş Savaşı sırasındaki hizmetlerine saygıyla bahseden **Tunalı Hilmi** öyle sert tepkilerle karşılaştı ki meclis başkanı oturuma ara vermek zorunda kaldı. Zamanlama ustalığı bilinen Atatürk konuyu uygun gününe bırakmıştır. Zira aydınlar arasında da karşıtlar eksik değildi. Peçe ve çarşafın kaldırılması günlerinde **Cenab Şahabeddin** ünlü bir Fransız şairesinin ağzından – kendisinin pek karşı olmadığı - şu sözleri aktarır: *“Kadınlarınıza söyleyiniz saadetlerini bilsinler. Kapalı yaşamağa mecburiyetleri onları öyle ıstıraplardan korur ki. Balo , tiyatro ve bütün toplantı yerleri eşine ilgisiz olmayan bir erkek, yahut kocasını seven kadın için bir azap yeridir, bir cehennemdir. Bunları zevcelerinize, hemşirelerinize anlatınız.”*

Fes konusunda gayet kararlı davranan Atatürk tesettür konusunda – kadınların kendilerinden de gelebilecek tepkiler bulunduğunu bildiğinden – gayet ihtiyatlı ve kesimin kendi içinden gelecek değişim özlemlerine işi bırakmayı tercih etmiştir. Üzerinde ayrıntılı araştırmalar bulunan bu konuyu ana hatlarını yansıtan tarihleri belirterek özetle aktaracağız:

1923 Şubat-Mart’ı: M.Kemal Bursa ve Konya nutuklarında kadınları cemiyette yerlerini almaya davet eder – İstiklal Madalyası alan kadınların listesi gazetelerde yer alır – Ankara’daki baş örtülü ama yüzü açık olarak meclis görüşme-

Atatürk ile Latife Hanım evliliklerinin ilk yılında . Başörtülü Latife Hanım'ın çarşaf değilde pelerin demek durumunda kaldığımız örtüsünün altında pantolonlu olduğu dikkatlerden kaçmıyor

lerini izleyen kadınlara, cumhurbaşkanının eşi Latife Hanım da katılır – Latife Hanım aynı kıyafetle yurt gezilerine de katılacak ve ata binmiş resimleri yayınlanır.

1923 sonunda İstanbul’da tramvaylarda erkeklerle kadınları ayıran perde kaldırıldı, kocasıyla gezen kadının yan yana oturabileceği belirtildi.

1924: 7.Şubat Türk Kadınlar Birliği’nin kuruluşu. Ankara’da danslı suare. 22.Ağustos Hukuk mezunu üç kadın Adalet bakanından yargıçlık istedi, bakanlıkta görevlendirildiler.

1925: İlk şapka giyen kadın , **Selma Ekrem**. 4.Eylül İstanbul’da Türk kadınları ilk kez bir baloda güzellik yarışmasına katıldı – Latife Hanım ile Sovyetler Başkanı’nın eşi Kamaneva arasında mesajlar – Boşalan iki milletvekilliği için Kadınlar Cemiyeti **Halide Edip** ve **Nezihe Muhittin**’i aday gösterdi.

1926: 17 Şubat, İsviçre yasaları esasına göre hazırlanan Türk Medeni Kanunu kabul edildi. Diğer yasaların da kabulüyle bireyin dın zorlaması dışında kendi kararıyla yaşamını yönlendirmesi hakkı tanındı – Peçesiz dolaşanlara karşı davranışları engelleyici önlemler alındı – Hukuk mezunu kadınlar baroya üyelik hakkı istedi – İlk kadın dişçi.

1927: İlk kadın avukat.

1928 : Mayıs şenliklerinde okul kızları da şortlu olarak jimnastik hareketleri yapıyorlar – Afgan Kraliçesi yüzü ve başı açık olarak Türkiye’de.

1929 : Cumhuriyet gazetesi Şubat ayında ilk güzellik yarışmasını düzenliyor. Sadece yüz güzelliği bahis konusu ve başlar açık. 121 katılımcının resimleri gazetede yayınlandı. Temmuz’da Taksim stadındaki atletizm yarışmalarına kız atletler de katıldı.

Okul jimnastik gösterilerine katılan 3000 öğrenciden bini kız. İş Bankası'nın 556 memurunun 86'sı kadın. Ankara'da toplanan 3. Tıp Kongresi'ne 8 kadın doktor katıldı. Kadının seçme ve seçilme hakkı tartışılıyor.

1930 : 3 Nisan'da kadınlara Belediye Seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını tanıyan yasa kabul edildi. 11.Nisan'da Türk Kadınları Birliği bu vesileyle büyük bir kadın mitingi düzenledi. Mayıs'ta ilk kadın yargıç göreve başladı. Üç kadın siyasi partiye üye kaydedildi. Taksidi çalışmak için ilk kadın şöför (**Muammer Hanım**) ehliyet aldı.

1931: İlk kadın operatör

1932. Türkiye güzeli **Keriman Halis Dünya Güzeli** seçildi. İlk kadın hükümet tabibi ve ve dışişleri memuru.

1933 : Kadınlara köy ihtiyar heyetleri seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanıyan maddeler kabul edildi.

1934 : 5 Aralık'ta TBMM, kadınlara milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanıyan yasa kabul edildi. 7. Aralık'ta bu vesileyle İstanbul'da büyük bir kadın mitingi yapıldı. İlk kadın muhtar.

1935 : 8.Şubat seçimlerinde 18 kadın milletvekili meclise girdi. Uluslar arası Kadınlar Birliği XII. Kongresi'ni Türkiye'de yaptı; 2.Mart, İlk kez Atatürk, Ankara'da toplanan millet vekillerine "Bayanlar ve Baylar" diye hitap etti...

Kadın haklarında doruğu oluşturan parlamentolara seçme ve seçilme hakkı dünyada ilk kez 1893’te Yeni Zelanda’da , Avrupa’da en önce 1906’da Finlandiya’da grlmştr. ABD’nin bile ancak 1920’de benimsediği bu uygulamayı Türkiye’nin 1935’de gerçekleştirmesi, yapı özelliği dikkate alınırsa, başlanığtan beri belirttiğimiz acilciliğin bir sonucu oluyor. Kadını yüz yıllardan beri toplum içinde tam serbest davranabilen toplumlara karşılık ancak 1908’den sonra bu alanda yavaş yavaş ilk adımlarını atabilmiş bir toplumda bir nesil bile geçmeden böyle bir kararın alınabilmesi tam anlamıyla devrimci bir girişimdi. Fransa, İtalya, İsviçre, Romanya, Yugoslavya, in gibi ülkelerin Türkiye’den sonra bu hakkı tanıdığı dikkate alınmalıdır. 1935 seçiminde Türkiye’de meclise giren kadın sayısı yüzde 4,5 iken bunun İngiltere’de sadece yüzde 2.4 olması da dikkati çekmektedir.

Konumuz, yani tesettür ve özellikle başın-yüzün örtünmesi sorununa gelirsek, değişimin salt Kemalist Devrimlerin ürünü saymak mümkün değildir. Tanzimat’la başlayan ve yavaş gelişen bir süreç son adımıını Cumhuriyet döneminde atmıştır. Doğal olarak Osmanlı’dan miras kalan yapının etkisi altında, başta İstanbul ve Ankara olmak üzere büyük şehirlerde çok hızlı bir gelişme gösterdiği, dış dünyaya hatta İstanbul’a bile henüz aılamamış taşra kentlerinde tepkiyle karşılandığı, nüfusun yüzde seksenini oluşturan zirai üretimci kasaba ve köylerde ise eski alışkanlığın aynen devam ettiği söylenebilir. Fes için, yani erkeklere yönelik olarak – hem de yasa ile - zorlama yapılmışken peçe konusunda bu tür girişime rastlanmaz. Belki bireysel olaylara rastlanmıştır. Buna karşılık, örneğin nüfus cüzdanı ya da pasaporta resim koymak gerektiğinde bunların peçeli ya da baş örtülü olmasının geçerli sayılamamasından doğan sorunlarla karşılaşılmış olabilir.

Bu değerlendirmeyele kararı hatalı bulduğumuz kanısına kapılmamalıdır. Devrim görevini en mükemmel şekilde yerine getirmiştir. Sorun, daha başlangıçta açıkladığımız gibi Tanzimat’la başlayan “acilci” yöntemin doğal sonucu idi ve Atatürk bunu en uygun zamanlama ile gerçekleştirmiştir. Kabul gerekir ki, Batı toplumlarında gereksinme toplumun tabanına tam yansıdıktan sonra doğal bir şekilde – hatta İngiltere’dekini örnek alırsak yine de çekiştire çekiştire – gerçekleşmiştir. Bizde ise bütün diğer alanlarda olduğu gibi, Osmanlı Devlet anlayışının yansımasının devamı niteliğiyle konu, toplumun tavanından aşağıya yansıtılmıştır. Taban seyircidir. Bunun etki/tepki oluşumu çerçevesinde özel bir gelişme sunması doğaldı. Özetle devrimin kesinliği ve hızına karşılık evrimin yavaşlığı ve seçiciliği gündeme gelecekti.

Sorunun günümüzde Türban olayına dönüşmesinin ayrıntılarına girmeden önce, Türkiye’deki devrimin iki çevrede algılanış şeklini – tıpkı fes olayında olduğu gibi – gündeme getireceğiz. Bunların birincisi, diğer İslam toplumlarının oluşumu algılayışı, ikincisi ise, 1950’lere kadar İslam ülkelerini sömürge olarak yöneten, bundan sonrada iletişim gücüyle yönlendiren Batılı ülkelerin tutumu ile ilgilidir.

On Birinci Bölüm

TÜRK KADIN ÇAĞDAŞLAŞMASINI BATI DÜNYASININ ALGILAYIŞI

Bu bölümde, o çağda dünyayı – özellikle de Türkiye dışındaki bütün İslam dünyasını - yönetir durumdaki Batı aleminden bu konuda yükselen değerlendirmelerden bazı örnekler vermekle yetineceğiz.

Fransız **L'Opinion** gazetesinin (21.9.1923) 'Türk Feminizmi' başlıklı yazısından: "Türk kadınının sokaklarda geniş bir örtü ve peşinde bir haremağası ile dolaştığı zaman artık sona erdi. Türkiye feminizmin vatanı oldu. Kadınlar özgürlüklerini savaş sırasında elde etmeyi başardılar. Bugün artık eşin kocası üzerinde sahip olduğu gizli etkiyle yetinmiyorlar. Medeni haklar istiyorlar ve elde ediyorlar. Hergün bize Türkiye'de yeni bir feminist grubun kuruluş haberi geliyor. Az zaman sonra Mutsuz Kadınlar (Les Désenchantées) kalmayacak."

New York Times (22.2.1925), Margaret Harrison'un Halide Edib'le görüşmeden aldığı izlenimler: "Doğunun da feministleri var...İstanbul'da danseden kadın da mevcut, Anadolu kadını ise çarşaf ve peçe tanımıyor, son derece özgürler...Kocasına ikin-

ci bir eş kabul ediyorsa bunu kendisi belirliyor. Evliliklerinde aşk yok ama son derece mutlu bir yaşamları var. Türk erkeği gecesini evinde karısı ve çocuklarıyla geçirir... Çok eşlilik asıl Araplardadır ve onların kadınları daha cahil... Türkiye’de fa-hişelik yok, İran’da ise peçe ve tesettür hakim.” - (23.8.1925) : “Türkiye’de kızlar arası yüzme yarışı yapılıyor, hatta mayolu resimleri çekilip basıldı. Türk kadını artık, Batılının hâlâ haya-lindeki gibi eve hapsedilmiş yaratık değil. İlk şapka giyen ka-dın olan Hatice Selma Ekrem geçenlerde ABD’de Türk meselesi hakkında konferanslar verdi...’Bırakınız Türk kadını dünyaya yüzünü göstere; bırakınız dünyanın yüzüne kendisi baksın.” - (16.8.1927): Uluslar arası Anti-Alkol Cemiyetleri Kongresi’ne Türk delegesi olarak feminist Safiye Hüseyin geldi, peçe takmı-yor.”

Beyrut’un Le Réveil’inden (5.7.1926: “Yeni Türkiye’nin ka-bul ettiği Batılı geleneklerin başında dans geliyor. Bütün ülkede açılan dansinglerin sayısını artık kimse bilmiyor. Boğaziçi’nde gezen vapurlara yolcu çekmek için şirketler bir tango ya da foks-trot çalışıyor.”

Beyrut’un L’Orient’ından (5.4.1926) : “İstanbul’da ilk Müslüman kadın Nigâr Hanım mahkemeye hakim atandı. Üniversitenin hukuk kısmından mezundur. Verdiği demeçte çok eşli erkekleri hiç acımadan cezalandıracağını söyledi. Sadece üç ya da dört yıl önce birisi çıkıp ‘Türk mahkemelerinde kadın ha-kim var’ deseydi derhal akıl hastahanesine kapatılırdı... Ya da hapis haneye.” - (4.9.1926) : ‘Mustafa Kemal ve Türk Kadınları’ başlıklı haberde, yaşmağın kaldırılmasını eleştirenlerle müca-dele etmek amacıyla ‘Kadınlar için Polis Teşkilatı’ kurulduğu

belirtiliyor. - (18.9.1926): Son sultan Vahidettin'in karısı Seniye Hanım sığındığı Kahire'de Nil'e atlayıp intihar etmek istedi, son anda kurtardılar. Mısır basınında son sultanın lehinde ve Türk Cumhuriyeti'nin kurbanı olduğu hakkında uzun yazılar çıktı. Türk basını karşı saldırıya geçti."

London Times (15.9.1926): "Türkiye'de bir tatil safası" başlıklı yazıdan: "Sadece iki yıldır Türk kadını toplumun içine çıkıyor ama tatil gününü Türkler tıpkı Londralılar gibi geçiriyor... Türk kadınının giyimindeki tek Doğulu şey başının çevresine sardığı ipekli baş örtüsüdür." - (6.6.1929) "Mustafa Kemal'e reformlarından pek çoğu için eleştiriler geldi ama bunların en çarpıcısı olan kadının özgürleştirilmesi konusunda pek az eleştiri var. Altı yıl önce kadın hapisanede yaşıyordu... Şimdi ise Türk kadınının ayakları üzerinde durduğu ve İngiliz, Fransız, Alman kardeşleriyle eşit davrandığı söylenebilir."

Mikusç'un "Mustafa Kemal" kitabında türban'a karşıt şu değerlendirmeye var: (s.368)

"Fesle birlikte peçe ve geleneksel rahibe türü kadın giysisi ortadan kalktı. Kadın giysisi konusundaki bu uygulama bir ayaklanmaya zemin hazırlamadı, en fazlasından hafif reaksiyoner girişimlere sebep oldu. Yüz yerine saç açmak daha zevksiz uygulama görüldü. Böylece başın çevresine bir 'türban' gibi bir baş örtüsü sarmak moda oldu. Başı böylesine düzenli bir kadını görünce Mustafa Kemal ona nazikçe, pek güzel saçlı bir başa sahip olduğunu, bu doğal güzelliği saklamakla yazık ettiğini söyler. Böylece harem geleneğinin son kalıntıları da yavaş yavaş kayboldu."

İngiliz kaynaklarından, 19. yüzyılda müstemlekelerindeki Müslüman kadın resimleri.

Altakiler, Hindistan'ın Keşmir bölgesinden olup güneşe doğru dua edenler diye sunuluyor.

Messenger Polonais (Ocak 1930): “Medeni Avrupa’ya Türk kadını hareme kapatılmış ve aşağıyamayla karışık alaylara hedef olan bir esir gibi tanıtılmıştı. Bir lüks eşya telakki ediliyordu. Türk kadınının ilerlemesi son devrimlerle iyi sonuçlar verdi. Sonunda erkekle eşitlik esasına göre layık olduğu hürmet ve serbestliğe kavuştu.”

Fransız Le Journal (Ocak 1930): “Türkiye’yi tamamen Avrupalı olarak milletler arasında göstermek azmiyle Cumhuriyet gazetesinin düzenlediği yarışmada seçilen Türk güzeli, 1930 Dünyaya Güzellik Yarışması’nın şimdiye kadar rastlanmamış yepyeni merakını oluşturacaktır. Dün haremde doğup, yarın Opera balosunun köprüsü üzerinde dikilecek olmak ...Bu bir milletin ilerlemesinde ne büyük bir mesafe arzeder.”

Fransız Illustration (Ocak 1930) “Türk güzeli Mübeccel Namık Hanım Opera’da yalnız kendi memleketinin değil, fakat aynı zamanda yüzyılımızın en muazzam ahlaki ve toplumsal devrimlerinden birini temsil ediyordu.”

London Times (12.11.1932): “Keriman Halis Hanım’ın Dünya Güzeli seçilmesine gösterilen ilgi sadece bir ulusal övgüden ibaret değildir. Türk kadınının yeni kazandığı özgürlüğün sembolü ve de Türkiye’nin uzun zamandır uygar ülkeler arasında yerini almasını engelleyen zincirlerin ortadan kaldırıldığının kanıtı oluşundandır. Gazi’nin tebrik telgrafına gönderdiği yanıtta vatandaşlarının duygularını da özetledi: “Başarım, ülkemin kadınlarına sizin ilham ettiğiniz fikirlerin ürünüdür.”

New York Times Magazine (16.4.1933): Charles Pound makalesinde “Türk kadınının ilerlemesi sürekli ve ülkenin her yanında görülüyor ancak öncülüğü büyük şehirler yapıyor.”

İngiliz misyonerlerinin **World Dominion** (Ekim 1933): Mary R.Nute’in “Türkiye’de Köy Kadını” yazısından: “Mustafa Kemal’in dini özgürlük konusundaki ilerici fikirleri henüz köylü sınıfına erişmedi. Onlar İslami inanç kurallarını kesin şekilde sürdürüyorlar.”

London Times “Türkiye’de Kadın Seçiyor” başlıklı başyazı (9.2.1935) : “Türk kadını şimdi siyasal özgürlük yarışında bir çok Avrupalı kardeşlerini hayli geride bıraktı. Tek partili sistemlerde seçimler sıkıcı olur ama 17 kadın adayın bulunması seçimi canlandırdı. Bu dikkate değer yeniliğin ‘Eski Türklerde’ bir muhalefet doğurduğu hakkında bir işaret yok. Fesin mecburi değişimine karşı ayaklananların cezalandırılışındaki kararlılık, en inatçı muhafazakarları bile gelecek için sessiz kalmaya zorlayacak şekilde hesaplanmıştı. Eski model Müslümanlar belki onaylamamışlardır ama, daha aktif ve daha az kaderci olan genç kuşak Gazi’yi izliyor (...) Bununla birlikte Türkiye’de kadının değişmesi genelde sanıldığı gibi büyük bir yenilik değildir. 14. yüzyılda Doğuyu gezen seyyahlar Anadolu’daki Türk kadınının İran ve Arap dünyasındaki Müslüman kardeşlerinden çok daha özgür olduklarını ve çoğunluğunun peçesiz olduğunu belirtirlerdi. Bunda olduğu gibi daha bir çok konuda da Türkiye’de ‘Devrim’ temel yapısına dönmekten başka bir şey değildir.”

On İkinci Bölüm

İSLAM DÜNYASINDAKİ YANKILAR

BALKANLARDA

Arnavutluk'ta, Müslüman Yüksek Konseyi kadının peçesiz dolaşabileceğine daha 1923'te karar vermişti. 1929 Anayasasının 5. maddesiyle de dini politikanın dışında bırakma kararıyla laik yapı kabul edilmiş oluyordu.

Saray-Bosna'da da Müslüman Konseyi 1928'de hem peçenin hem de birden fazla kadınla evliliğin kalkmasını kabul etmişti.

Aynı şekilde Bulgaristan ve Romanya Türklerinde de peçenin yerini baş örtüsü almaya başladı.

Balkanlarda sınırlı bir tepki Yunanistan'da görüldü. Batı Trakya bölgesinde çoğunluğu oluşturan Türklerin arasına sığınan bazı 150'liklerin – özellikle Osmanlı Şeyhülislamlarından Mustafa Sabri'nin – yönlendiriciliği ile karşı kampanya sürdü-rüldü. Bölgeyi kaybetmek istemeyen Yunan hükümetinin de desteği ile bir ölçüde etkili oldu.

İRAN'DA

İslam dünyasında kadın konusunda Türk örneğini en yakından izleyen İran Şahı Rıza Pehlevi oldu. Önce 1928 yazın-

da peçeli de olsa kadının kocasıyla birlikte sokakta dolaşması ve bir pastahaneye oturması ile yol açıldı. Örneği Tahran Polis Müdürünün vermesi gençleri cesaretlendirdi. Çadır’dan (çarşaf) vazgeçenler belirdi. Ancak Afganistan’daki olaylar yüzünden peçe hemen kalkmadı . Bu arada basında - şüphesiz hükümetin izniyle – kadınların eğitimi konusu gündeme getirildi. Bu dönemde İranlı bir şarkıcı ancak sıkı polis önlemi altında yüzü açık olarak ilk konserini verdi. 1931 Ağustosunda evlenmede kadına haklar getiren bir yasa da kabul edildi.

Türkiye kadın konusunda Batı dünyası ile bütünleşirken Doğulu Kadınlar Genel Kongresi 27.11.1932’de Tahran’da toplandı. Burada özellikle kadının eğitilmesi konusu gündeme getirildi. Seçme hakkının istenmesi ise okumuş kadın sayısının yüzde elliyi aşması dönemine bırakıldı. Rıza Şah Pehlevi Türkiye’yi ziyaretinden sonra 1935’de peçenin kaldırıldığını resmen açıkladı. Resmi ağızlar bunun “*cehalet ve batıl itikat peçesini kaldırmayı amaçladığını, çarşafın kaldırılmasının çok önemli olmadığını*” belirttiler. Özellikle okullara giden kızlardan peçenin kaldırılması yoluyla gençlerin katkısı sağlanmaya çalışıldı. Şahın eşi ve saray halkı da sokağa peçesiz çıkmaya başladılar. Eşi reforma katılmayan memurun görevine son verileceği söyleniyordu. Sitare-i Cihan gazetesi, Kemalistlerin gerekçelerini tekrarlıyordu:

“Peçe ve çarşaf şehirliye özgüdür, köylü ve göçer bunları bilmez, meziyet ve ahlak peçede değildir.”

Türkiye örneğini izlemenin, dinin esasıyla ilgisi olmayan alışkanlıkları ortadan kaldırmak için gerekli olduğunu yazanlar da vardı. Bunlar büyük olasılıkla Azeri Türklerini etkilemek için yazılıyordu. Filistin’de, İran’ın peçenin yanı sıra Türkiye

gibi Arap harflerini de atıp İslam dünyası ile ilişkilerini keseceği söylentileri dolaşmağa başlayınca İran konsolosu ilginç bir açıklama yaptı:

“Peçeyi İran halkı kendisi atmak istiyor, zira şehirden başka yerde kullanılmaz. Şimdi şehirliler de bırakıyor. Çağdaş yaşamın gereğine uygun doğal bir davranıştır, taklit değil.”

8.Ocak.1937’de İran’da kadın haklarının yıldönümü kutlandı. Şah, eşi ve kızlarıyla birlikte diploma törenine katılıp bundan böyle yüzleri kapalı olarak topluma yabancı yaşamayacaklarını söylediler. Bu arada kadınların üniversite ile alınması da gerçekleştirildi. İlk üniversiteli kız, İran’ın eski Türkiye elçisi Müsteşarüddeve’nin kızı Şayetse Sayeg uzun süre yaşadığı Türkiye’nin kadını hakkında bir konferans da verdi.

AFGANİSTAN’DA

Ülkesini İngiliz kontrolundan tamamen kurtardığı için sevilen Afganistan kralı Amanullah Han, Türkiye’de Osmanlı döneminde yetişmiş bir ıslahatçı olan Mahmud Tarzi’nin kızıyla evliydi. 1920’li yılların başında Türk subaylarını (Önce Cemal Paşa) ordusunda ıslahat yapmak için çağırmış ve Kemalistlerle son derece dostça ilişkiler kurmuştu. O da kadın eğitilmeden toplumun yükselemeyeceğine inanıyordu. İlk adımını kızların kocalarını kendilerinin seçmelerinin de seçebilmeleri kararıyla attı. Mollaların kışkırtmasıyla ayaklanma olunca üzerlerine askerle gidip bastırdı. 1928’de eşiyle birlikte Avrupa’ya giden belki de ilk doğulu hükümdar oldu. Eşi, eşinin kızkardeşi ve nedimleri bütün seyahat boyunca kralın yanbaşında yüzleri açık

olarak bulundular. Atatürk onlara çok büyük dostluk gösterdiği gibi Amanullah da Türk örneğinden etkilendiğini, çok kadınla evliliğe karşı olduğunu saklamadı.

Bu gezisi sırasında iki kanattan büyük tepki geldi. Mısırlılar, Kahire’de camiye başında silindir şapka ve eşile birlikte gittiği için çok kızdılar. Kral Fuat kendi vatandaşlarının tepkisi endişesiyle fazlasıyla birlikte görünmemeye özen gösterdi. Özellikle eşini programlara sokmadı. Operayı peçe ile seyretmesini istedi. Her ne kadar Mısırlı prens ve prenseslerin Avrupa’da gezerken her çeşit Avrupalı davranışını uyguladığı biliniyor idiyse de aynı şeyleri kendi ülkelerinde yapmaları hazmedilemiyordu. Bu yüzden Mısır’da bütün Arap dünyasını etkileyen ve Türk örneğine özentiyi yeren yayınlar belirdi. Bunlar arasında İslamı Yayma Cemiyeti’nin sözcüsü El Takva’nın Afgan kralı ve eşine yönelik yayını ilginçti:

“Peçe konusunda bir karı koca tartışırken erkek sözü alır:

- Başka erkekler seni sokakta, evdeki kılığında görürse, ne güzel demezler mi?

- Onlar serserileridir.

- Hayır akıllılardır. Hazreti Peygamber’in iki eşi, kör İbn Umm Maktum’a Kur’an okuyorlardı. Peygamber kızdı. ‘Ama kör’ dediler. Yanıt verdi ‘Ama siz kör değilsiniz, onu görüyorsunuz.’”

Peygamberimiz böyle basit bir şeye kızdıktan sonra, gözleri önünde karısının genç insanları öpmesi karşısında duyguları hiç harekete geçmeyen bir kralın eşine (Afgan Kraliçesine) kızmamalı mıyız?”

Amanullah'ın Avrupa gezisi sırasında Afganistan'ın çağdaşlaşmak için Türkiye'nin yönlendirmesini tercih ettiğini açıklaması ve hem askeri hem de eğitim konularında Türk uzmanları ülkesine davet etmesi (Ankara'da imzalanan 26.Mayıs.1928 anlaşmasıyla) bunun Hindistan'ı da etkileyebileceği endişesine düşen İngiltere'yi özellikle rahatsız etmişti. Dolayısıyla kralın karşıtı tutucu çevreleri desteklemeye yöneldiler. Bu konuda bir Fransız yazarın yorumu ilginçtir:

"Türkiye'yi tercih etti (...) Kitamız için hiç de övücü olmayan bu karar, bir çok Avrupa başkentinde, sadece Paris'te değil, Londra ve Moskova'da da hayal kırıklığı ve sürpriz yarattı. Böylece kral 'Asya Asyalılarıdır' formülünü benimsemiş oldu."

Ülkesine döndüğünde Amanullah'ın portreleri sokaklara asılmağa başlandı. Kraliçe de bir törene peçesiz katıldı. Mollalar itiraz edince kral : *"Kadınlar köyde peçe takıyor mu? Hayır... Öyleyse karar şehirliler içindir, köylü kadınlar peçeyi arzuladığında şehre de koyarız!"* gerekçesiyle onları susturdu. Böylece şehirlerde peçesiz dolaşma başladı. Türkiye'yi ziyareti sırasında büyük bir dostluk gösterdiği Amanullah'ın, kendi toplumunun gerçeklerine aşırı ters düşerek attığı adımların doğurabileceği tehlikeleri Atatürk'ün ona peşinen hatırlattığını Hasan Rıza Soyak anılarında şöyle açıklıyor:

"Amanullah Han ülkemize yaptığı ziyaretten dönüşünde buradan aldığı ilhamla yeniliklere doğru bazı girişimlerde bulundu. Bu arada kadın kıyafeti hakkında da bir kanun çıkarmıştı. Bunu Atatürk'e arzettiğimde çok üzüldü. 'Eyvah adam gitti demektir. Ben kendisine ısrarla bu mevzuya girmemesini tavsiye ettim, çok yazık oldu' demişti."

Atatürk’ün tahmin ettiği gibi bir ayaklanma Amanullah’ı devirdi. Girişimin başındaki Habibullah Afganlılara ve bütün İslam dünyasına hitaben yayınladığı bildiride kralı ve yakınlarını dine ihanet, şeriatı Muhammediye’yi inkâr, Avrupa yolunu izlemek, dini ve ulemayı dağıtmakla suçladı. Hain ve kafir Amanullah’a karşı dağ taş dolaşıp ulemanın fikrini ve desteğini aldığı, ulemayı ve İslamı kurtarmak için hareket ettiği ekleniyordu. Kısa süre sonra Habibullah, Amanullah’ın yeğeni Nadir Şah tarafından devrildi ve çağdaşlaşmaya çok daha ihtiyatla, yavaş ve ılımlı bir tempo ile devam edildi. Kadın konusu hiç gündeme getirilmedi.

HİNT MÜSLÜMANLARI

Nüfusun ancak dörtte birini Müslümanların oluşturduğu Hindistan’da doğal olarak peçesiz kadınlar büyük ekseriyeti oluşturuyordu. Üstelik göbekleri açık dolaştıkları da sır değildir. Bu ortamda Müslümanlarda peçeyi ancak zengin ve soylu kesimin kadınlarının kullandığı biliniyor. Dolayısıyla kadın konusuna özellikle peçe açısından yaklaşan ama kesin bir karara varamayan bir kesimdir, Hindistan Müslümanları. Ayrıca İngiliz yönetimi altında olmaları ve nihayet iklimin etkisi sebebiyle, ne tam kaldırılmasını istemişlerdir ne de tam uygulanmasını. İngiltere’ye karşı Hindularla birlikte yürüttükleri bağımsızlık hareketinin lideri Gandhi, bir yetimhanenin açılışı sırasında kendisini kafesin arkasından dinleyen Müslüman kadınların varlığını fark edince ağırına gitmiş, bunun tasfiyesi gerektiğini ama çözümünün eğitime ve uzun zamana bağlı olduğunu da eklemekten geri kalmamıştır.

Bopal hükümdarı Navab Sultan Jehan Begüm Shaeba gibi, peçe ve çarşaf neden gerekli diye Kur’an ve sünnetten örnekler

içeren kitap yazarlar da çıkmıştır; kaldırılmalı diyen, saklanmayı Kur'an'a hakaret sayanlar da – Niaz Hussein gibi; ayrıca Rangoon Müslüman Öğrenciler Birliğinin de açıklaması – vardır. Kesin bir fikre varılamamış olmalı ki, bir prensin başvurusu üzerine Mısır'ın El Ezher'i şu yorumu yollamıştır:

“Hanefiler peçenin kalkmasına karşı değildir. Ama erkek kadının yanından geçerken rahatsız etmemek için başını eğmelidir. Malikiler peçeyi gerekli görmüyorlar ama kaldırılmasına da karşıdırlar.”

1926 yılında “Hindistan Kadınının Geleceği” konulu bir araştırma yayınlayan tuğgeneral George Mac Munn'un ilginç bir gözlemi var: “Bombay’da bir çok Hintli kadın purdah’ı (peçeyi) yıllarca önce bıraktıve gelenek, yaşlı neslin giderek artan üzüntüsüne, eğitilmiş kadınların memnurluğuna, erkeklerinin de şaşkın muvafakatına bağlı olarak giderek hızla yayılıyor. Ama gelenekçi aileler Avrupa eğitimi görmüş kızı çarşafa sokuyorlar. Bir şey yapmak da mümkün değil.”

Hindistan’da peçeden ziyade çok eşlilik sorununun gündeme geldiği fark ediliyor. Hint yayınlarında bu konudaki ileri adımları sebebiyle Türklere teşekkür eden hatta “Türkler kadın hakları konusunda İngilizleri geçti” yargısını ileri sürenlere rastlanıyor. Edinburg’daki İslam Cemiyeti sekreteri Fateh Muhammed’in Times’da Türk devrimi aleyhinde çıkan yazılara tepkisi ise ilginç bir örnek oluşturuyor:

“Biz yeni Türk’ün, genellikle Hristiyanların sandığı gibi İslamı terk ettiğine değil, aksine son yüzyıllarda İslam’a arız olan yabancı unsurların belalarını silkelediğine ve İslamın başlangıç saflığı ve sadeliğine gittiğine inanıyor-

ruz. Çağdaş Türk, birkaç kuşak önceki atalarından daha iyi Müslüman olmaya çalışıyor.”

Muhammed İkbâl ise peçe üzerinde durmaz, Medeni Kanun’daki ekonomik kuralların uygunşuzluğunu belirtmeye çalışır.

MISIR’DA

Hem Osmanlı ile yakın ilişkisi ve işgalci İngiltere’nin Arap Hilafeti güdücülüğü sebebiyle olduğu kadar, El Ezher gibi İslam dünyasında ünlü bir tefsirci merkezine sahip olmanın da etkisiyle, konuya en çok yorum yönlendiren ülkelerin başında Mısır gelir.

Ünlü düşünür Corci Zeydan Mısır’da çıkardığı Al Hilal mecmuasında 1912 yılı başında yazdığı “Şark kadını ve tesettür” başlıklı bir yazıda bu konunun modern anlamda Arap aleminde ilk kez Faris el Şidyak tarafından 1860’larda çıkardığı Arapça Al Cevaib gazetesinde ele alındığını belirtir. Bahis konusu yayının İstanbul’da yayınlandığına göre, Tanzimat’la başlayan değişimin bu yolla Arap dünyasına da yansıdığı anlaşılıyor. Din erbabının ise bu alandaki yeni girişimleri “*yılandır, şeytandır, akreptir, zehirdir*” diye değerlendirdikleri görülmektedir.

Daha sonra 1900 yılında Kasım Bey Amin’in “Tahriru’l-mer’e = Kadının özgürleşmesi” kitabıyla başlattığı kampanya pek etkili olmadı. Onun izinden giden ilk kadın Malak Hıfni Nâsef 1911’de, İstanbul’da İttihatçıların desteklediği kadın hareketinin de etkisiyle Mısır meclisinden çok evliliğin sınırlandırılması, kadın eğitiminin başlatılması gibi giyinmede, ev ve toplumsal yaşamda Türk kadınının örnek alınmasını önerdi. Bu bizdeki 1870-80’lerin havasının yansıması düzeyindeydi.

Cezayir'in resmi yayınında 1985'de yayınlanmış çizim. Şehirli olmayan kadın başına "gelenek" yükünü koymuş aşağı inerken, tam örtülü ama modern ayakkabılı ve çalıştığını gösteren bir çanta taşıyan şehirli merdivenlerden yukarı çıkmaktadır. Aynı yayın BM'iin Kadına karagözlükle bakılmaması gerektiğini savunan Wendy Hoile'in çizimini de yayınlamıştır.

Mısır’da kadın hareketi gerçek anlamda 1919’da İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesiyle birlikte başladı.Kopt kadınlarının katılması, İslamcı Vafd partisinde bir kadın kolu kurulması ve başına ünlü paşalardan Şaaravi’nin eşinin geçmesi önemli bir dinamizm sağladı, ancak gösterilere sadece gözleri açık, arşafılı ve peçeli olarak katılıyorlardı.

1923’de Roma’daki kadın haklarıyla ilgili özellikle seçme ve seçilme hakları konusundaki Uluslar arası Kadın Birliği Kongresi’ne katılan bayan Şaaravi ve yardımcısı Kahire’ye dönüşte trenden peçesiz inince büyük bir şok yaşıandı, karşılayıcılar da yüzlerini açtı. Dolayısıyla yoğun bir dini tartışımaya zemin hazırladı. Osmanlı meclisinde milletvekili olarak görev yapmış Abdülaziz Şaviş Avrupalılara Müslümanların işlerine karıştırdıkları için kızgındı “İsteklerinizi İslam kongresine ulaştırmalıydınız” diyordu. Ona göre İslamın kadına tanıdığı haklar Avrupalıların kabul ettiklerinden daha fazlaydı. Şaaravi yanıtında peçeden hiç bahsetmiyor, sadece haklara kavuşmayı hedeflediklerini belirtiyordu ki bunlar 1926’da Türkiye Medeni Kanunu’nda yer alacak konulardı.

Mısır’da en üst tabakanın kendi içindeki bunalımını 1923 yılında Daily Despatch’de çıkan makalesinde M.Scadamure, Türk rneği ile karşılaştırarak şöyle anlatıyor:

“Sabahleyin geleneksel giysilerle ailesiyle birlikte dolaşan Türk kızı, öğleden sonra Avrupalı gibi giyinip tenis oynuyor (...) Mısırlı prenseslerden birini de tanıdım. Aynı yaşamı sürdürüyordu. Ama evlendikten sonra onu hiç göremedim. Verdiği bir demeçte dedi ki: ‘Kızlarımlın gençliklerinde benim gibi yaşamalarını istiyorum. Ama onları en katı tecritli hayata da alıştırmalıyım. Zira onların da benim gibi düşecekleri özgürlükleri birden kaybetme

durumu, insanda öyle üzücü bir etki doğuruyor ki, aynı sıkıntıyı çekmelerini istemiyorum.”

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanıyla köklü bir değişime yönelindiğini fark eden Mısırlı düşünürler arasında Türk örneğini önerenlere, bunun sadece bir “soyunma” olduğunu ileri sürerek karşı çıkanlar belirdi. Reform yanlısı Abdülrazık ve Taha Hüseyin’in kitapları kavgayı büsbütün kızıştırdı. Hele yeni Türk Medeni Kanunu’nun Müslüman kadınlara isterlerse Hristiyanlarla evlenme hakkı tanıdığı şeklindeki yorum ortalığı büsbütün karıştırdı. El Ezher bildiri yayınlayarak bunun İslama aykırı olduğunu ileri sürdü.

Kadınlar hedeflerini ılımlı gösterilerle yansıtmaya gayret ediyorlardı. 1924’de Mısır Meclisinin bir toplantısında aşırı sayıda kadın dinleyicinin bulunması ve davranışları Mahrusa gazetesinde şöyle eleştirilmiştir:

“Fazlasıyla gülümsüyor ve oynuyorlardı. Salonda aleyhlerine konuşmalar oldu, bir milletvekili kızıp dışarı çıktı. Soranlara kadınları gösterdi, yerlerinin değiştirileceği söylendi. Kadınlardan biri peçesini açıp kapıyor, gidip geliyor ve koketçe gülüyordu. Bu kadın oturdu, peçesini açtı ve salonu seyre başladı. Tuvalet masası başındaymış gibi davranıyordu. Sonra kafasını etrafı tahrik için balkonun kenarına dayadı...”

Karşıt görüşlü gazeteciler bu yazıya karşı bir protesto bildirisi yayınladılar. Bahis konusu hanımın tanınmış bir aileden (Munire Sabet) , ahlaklı bir feminist olduğunu belirttiler.

Mısır hükümeti adına Ziver Paşa’nın 1925’de İngiltere’yi resmi ziyaretinde verilen ziyafete Mısırlı hanımların yüzleri açık olarak katılmaları da yine ortalığı karıştırdı. Skandal den-

di, böyle davranışların tekrarlanmaması istendi. Aslında bunun çok rastlanan bir davranış olduğunu Evening Standard gazetesi şöyle açıkladı:

“Eğlendirici skandal. Herkes biliyor ki Mısır’dan vapur kalkar kalkmaz her Müslüman kadın hemen peçesini atıyor ve Avrupa’da bulunduğu sürece bir daha takmıyor. Dönüşte gemi rıhtıma yanaşır yanaşmaz peçeleniyor ve dün konuşup dansettikleri erkekleri tanıyıyorlar.”

1927’de de Mısır kral ve kraliçesi Paris’te Fransız cumhurbaşkanının ziyafetine katılmışlar, yüzü açık resimleri gazetelerde çıkınca yine basında şiddetle eleştirilmişlerdi. 1928’de Afgan kraliçesinin Mısır’da peçesiz dolaşmasının Mısır hükümdarını son derece sıkıntıya düşürmesi ve halkın gözünden saklanmaya çalışılmasını da bu çerçevede değerlendirmelidir. Buna karşılık 1926’da Londra’ya kadınların seçim hakkı konusundaki Uluslar arası konferansa katılmak üzere giden Madam Fahmi Wissa bir demecinde “Mısırlı kadın artık peçeyi taşımak istemiyor” diyerek nihai amaçlarını yinelemekten geri kalmamıştı.

1928’de Kahire’de Mısır’ın Uyanışı Heykeli açıldı. Bir sfenks ve başını eline dayamış bir fellah kadınından oluşuyordu. Peçesini sol eliyle açmış tutuyor ve geleceğe bakıyordu. Törende, kral, bakanlar, ülkenin ileri gelenleri vardı. Binlerce insan arasında sadece üç ya da dört kadın bulunuyor ve basın mensuplarının arasında duruyorlardı. Kadınlar bu durumu, kralın eğitim ve uluslar arası ilişkiler konusunda son derece ilerici olmasına karşılık, kadın konusunda doğunun muhafazakarlığına bağlı kalmasıyla izah ettiler.

Türkiye’nin devrimlerini ihraca çalışmadığı gibi propagandayı da başaramadığı bilinir. Buna rağmen ‘gör belki benimser-

sin' anlayışıyla güzellik kraliçesi Naşide Saffet'in 1931 Şubatında Cezayir'e, Dünya Güzeli Keriman Halis'in 1933'te babasıyla birlikte Mısır'a gönderilmesi, resminin bazı Arap dergilerinin kapaklarında yer alması, parlamentoyu ziyaret etmesi, Prens Mehmet Ali tarafından kabul edilmesi, Türk devriminin geri adım atmama azmini kanıtlıyor. Bunun etki yarattığı da anlaşılıyor. Uluslararası Kadın Kongresi vesilesiyle 1935'de İstanbul'a gelen Mısır heyetinin başkanı Şaaravi Hanım *"Türkiye'yi kısıkmıyoruz"* demekten kendini alamamış ve eklemiştir *"Siz ona Atatürk diyorsunuz. Biz Ataşark diyoruz. Atatürk'ü çok sever ve açtığı yolda yürümeyi şeref biliriz. Çünkü yalnız Türklerin değil bütün şarkın ve bilhassa kardeş Mısır'ın atası ve önderidir."*

Laikliği resmen kabul etmiş Türkiye'de sorunların sadeleşmesine karşılık Mısır'da dine dayalı bir feminizm yapma zorunda kalmaları tabii açıklamalarında çelişki bulunmasını kaçınılmaz kılıyordu.

HİCAZ'DA

Şerif Hüseyin'in rejimi de 1926'dan itibaren yerine geçen Suudiler de, şeriattan en ufak saydıkları hususları tartışmayı red ettiklerinden konu hiçbir zaman gündeme gelmedi. Buna karşılık kendilerinin dışındaki uygulamaları eleştirmekten de geri kalmıyorlardı. Hüseyin'in sözcüsü Al Kıbla gazetesi Zaglul Paşa'nın eşinin peçesiz ve Avrupalı erkekler arasındaki resmini olduğu gibi, Latife Hanım'ın Atatürk'le birlikte askeri manevraları izleme resmini de şeriata aykırı saymış ve kınamıştır. Kadınların Mısır parlamentosunu izlemesini de "ayatı şerifeye aykırı ve cahiliyye'ye dönüş" ilan etti. Kadınların milletvekillerini ve gazetecileri çalışmalarında şaşırttığını ileri sürüp en azından localarının önüne perde çekilmesini istiyordu. Üstelik

Mısır uleması , şeyhleri ve profesörlerini bu lanetlenecek olaya şiddetle karşı çıkmadıkları için yedi.

Suudilerin tutumu da farklı değildi1926 Haziranında Beyrut’tan gelen bir soruya verdiği cevapta Hicaz Büyük Kadısı Abdullah İbn Bulayhid elin de, yüzün de görünmesinin fitne yaratacağı için yasak olduğunu belirtmekle konunun hiçbir yönüyle tartışılmasından yana olmadığını ortaya koymuş oldu.

LÜBNAN’DA

Fransa’nın işgali altında bulunan ve bağımsızlık beklerken bir manda yönetimi altına giren ve yeni bir siyasal yapılanmaya giren bu ülkede ekseriyeti oluşturan Hristiyanların yanı sıra Müslümanlar ve Dürzülerin örgütlü bulunması, konuya ayrı ayrı yaklaşımları gündeme getirdi. Her biri ayrı hedefli kadın örgütlenmeleri oluşturmuyordu. Bu çeşitlilik sebebiyle konunun kamuoyuna yansıtılışında da abartmalara sık rastlanıyordu. Örneğin L’Orient gazetesi 4.9.1924 tarihli sayısında “Ankara’da Danslı Suare” başlıklı haberinde şöyle bir yorum yapıyor:

“Gece tuvaleti giymiş, hepsi peçesiz kadınlar hayli dekolte, öyle ki bir yabancı bu kalabalığın içinde onlarla Müslüman dansözleri birbirinden ayıramaz.”

1929’da Beyrut’ta 27 kadın derneği bulunduğu saptanmıştır. Yönetime hakim duruma gelen Hristiyanlar tesettür konusuyla ilgili değildi. Müslümanlar içinse bir kimlik sorunuydu.

Ülkenin en dinamik kadın eylemcisi Dürzü kökenli, Majmua an-Nisa-i al Adabi al-Arabi’ (Arap kadınlarının kültür Birliği) kurucusu Nur Hanım Hamada’dır. Bütün Suriye kadın hareketlerini birleştirmek, hatta Irak, Filistin ve Mısırlılarla da

bütünleşmek istiyordu. Avrupalı feministlerle de işbirliği teklifi yaptı

Dürzü kesimden ünlü hukukçu Said Bey'in kızı Nazirah Zein-ed-Din 'in 1928 'de yayınlanan 420 sayfalık As Süfur vel Hicab (= Açık surat ve peçe) kitabı kadınların eğitilmesi gereğini ve özgürlük haklarını bu arada peçeden kurtulmayı, Kur'an'dan ve uzman Müslüman düşünürlere referanslarla ortaya koyuyordu. .

Bölgenin önemli Müslüman gazetelerinden Alif Ba onun tezlerine olumlu bakmakla birlikte peçe için onay vermeyeceğini şöyle belirtiyordu:

"Peçe konusunda yanılıyor, Müslümanların haklı tezlerini göz ardı ediyor, peçeden vaz geçmek için çok erken (...) Peçe erkekler tarafından empoze edilmiştir ve erkekler tarafından kaldırılmalıdır. Suriye'de kızlarına bunu kullanmamalarını söyleyen babalar var, ama sonra evlendiklerinde tekrar kullanmak zorunda kalıyorlar. . Zaman henüz oluşmuş değil."

O ise, 1925 yılında Mısır'da bir kadın yazarın Bahisat al Badiyah müstear ismiyle yayınladığı kitabı referans gösterip uyarıyor:

"O da kadınlar için bütün hakları istemişti, ama ona kimse karşı çıkmadı zira peçe düşmanı değildi. Nazirah Zein-ed-Din de onun yöntemini izliyor ve peçeye karşı savaş Kasım Amin gibi yazarlara bırakıyor. Zira peçeyi zorunlu kılan erkekler onu kaldırmakla da yükümlüdürler. Ve bunu ancak uygun zamanı gelince yaparlar."

SURİYE’DE

Suriye’de bu dönemde fazla bir Türk sempatisi yoktur. Fransa ile iç savaştan yeni çıkmış kesim, Avrupa – onlar için Fransa - örneğini izlemiş Türkiye’yi model almayı düşünemezdi. Üstelik Suriye’de de Kemalist rejimden sürülmüş ya da kaçmış kimseler vardı. 1924-1928 Suriye basını üzerinde yapılan bir incelemede genel olarak kadının değişmemesi ve eğer Kur’an tam uygulanırsa bütün ihtiyaçların karşılanacağı tezinin egemen olduğu kaydediliyor. İslam kadınının hem Hristiyan hem de Yahudi kadınından önde olduğu ve sorunun “*kız okulunda erkek öğretmen olmalı mı, olmamalı mı?*” ya indirgendigi de ekleniyor.

Medeni Kanun’u Türk milletinde İslami ruhu öldürmek için M.Kemal’in bir girişimi olarak niteleyen Şekip Arslan gibi düşünürlerin bulunduğu bir toplumda bu yaklaşım doğaldı . Nitekim Türk örneğine bakıp bazı kadınlar sokağa peçesiz çıkmaya kalkışınca Şam’da ulema ve müftü hükümete muhtıra vererek, kadınların sinemaya, müzikhollere gitmesinin ve iffet ve onura aykırı giyinmesinin engellenmesini sağlanmasını istemişlerdir. Bu ortamda kadın haklarından çok eğitime ve mil- liyetçiliğe yönelik bir kadın hareketi belirdi. Hele Türkiye ile Hatay sorunu başlayınca Türk örneği büsbütün istenmez hale geldi; zira Türkler fesi bıraktıkça onlar sarılıyor, Türk kadını açıldıkça onlar kapanmayı tercih ediyorlardı.

Ancak bu genel eğilim, bir feminist eylemin bulunmadığı anlamını taşıyor. E.S.Stevens’in izlenimleri şöyle:

“İrak’ta peçe daima koyu renklidir, Suriye’de ise daima şeffaftır. Giysiler ve her şeyden evvel başlık bütün Yakın Doğu’da simge teşkil ettiklerinden, bu tercih Suriye’de ka- dının köşeye kapanma konusunda Liberalizme daha yakın

olduğunu gösteriyor. Mülk sahibi sınıfın istisnasız tümüyle Batı giyimini tercih ettiğini görüyorum. Suriye kadın eğitimi konusunda Irak'tan en az elli yıl ileride. Yine de okur yazar olmayan kadın yüzde 84'e varıyor, okur yazarların çoğunluğu da Hristiyan. Jamiat Yaqazat al Marra aş-Şamiyye (Şamlı kadının canlandırılması cemiyeti) nin üyelerinin çoğunluğu Müslüman ama diğer dinleri de üye alıyor, sadece politika ve din konularının tartışılması yasak. Bir diğer dernek de 'Kadın için Kültürün Yayılması' hedefiyle Arap kültürünü arayan kızlara hizmet veriyor."

Bütün bunlardan anlaşılan, sorunun tesettüre getirilmesinden kaçınıldığı okur yazarlığı artırmaya, eğitilmiş kesimi çoğaltmaya yönelik bir çabanın varlığıdır.

IRAK'TA

Kadın konusuna en kapalı kalan toplumlardan olan Irak'ta peçe konusunda tartışma açmayı düşünen pek çıkmamıştır. Bu yüzden orası hakkındaki bilgileri 1929 yılında "Irak'ta Kadın Hareketi" konulu bir makale yayınlayan ve bunun ilk kez 1924'de başlamış olduğunu kaydeden E.S.Stevens'in yazısından aktaracağız:

"Mustafa Kemal'in güçlü elinden aldığı destekle savaşın Türk kadınına sağladığı özgürlük ilkesinin, Irak'taki Müslüman kadının durumunu iyileştirmek için hiçbir etki yapmadığı söylenebilir. Karşısında güçsüz kaldığı yeteneksizlik ve ön yargılar Orta Doğu kadınlarını, uzun zamana dayalı geleneklerinin kendilerine belirlediği yerde kalmağa mahkum etti. Çoğu kez kendileri terakki yolunda isteksiz oldular (...) Iraklı kadın Dünya Savaşı'na kadar

Türk kadını her terakkinin ve aydınlanmanın temsilcisi sayılıyordu. Çok Iraklı erkek Türk kadınlarıyla evlendiler ve bugün Irak’ta öyle Türk kadınları var ki, Arapça konuşan kocaları, çocukları, torunları yanında, gayri medeni saydıkları bir ırkın dilini öğrenmeğe asla özen göstermemişlerdir. Ancak, devlet görevlilerinin karıları da dahil bu Türk kadınları Avrupa elbiseleri ve Batı özelliklerini tanıtmak için hiçbir gayret göstermediler ve Iraklı kadının dış görünüşü aynı kaldı.

Savaş sonrası dış dünya ile ilişki artınca, Türkiye’de kadının statüsüyle ilgili toplu reformlar Irak’da da yankılar buldu... Özellikle Suriye’den ithal edilen yetenekli öğretmenler kamuoyu üzerinde etkili oldu (...) Feminizm beş yıl önce Bağdad’da çoğu Müslüman olan bir grup kadın tarafından başlatıldı. Kadının durumunu yükseltmek için bir kulüp kurmayı kararlaştırdılar: Nadi al Nahidha an-Nisaiyya. Önderleri, Iraklı ünlü şair Jamil Zahravi’nin kızkardeşiydi; ancak kulübün amacı tam belli değildi (...) Muhalifler basında hemen karşı çıktılar. Sufur’un (peçeyi kaldırma) bir tehdit olduğunu ve İslam evlerinin Batılı iğrençliklerle tehdit edildiğini ileri sürdüler. Oysa bunun aslı yoktu. Iraklı Müslüman üyelerden tek biri bile, Bağdad’ın geleneğinin emrettiği kalın peçeden başka bir şey örtmüyor. Zaten çoğunda eski yapılı, ayaklarının ucuna kadar inen bir giysiden başka bir şey yok. Saçlar tamamen siyah bandaj ile tamamen örtülü, sadece iki kıvrım yüzün iki tarafından sarkıyor. Her ne kadar pek çok kadın, peçenin sembol olarak eriştiği noktada arzuluyorsa da, peçeyi iptal için de hiçbir hedef konmamış

Kulüp ilgi görmedi, az sonra dağıldı. İki yıl sonra Lübnan’dan Nur Hamadi’den gelen davet tekrar topla-

nılmasına yaradı. Nuri Said Paşa'nın evindeki toplantıyla cemiyet canlandırıldı. Peçenin kaldırılması asla programa konmadı, esasen gelecek uzun yıllar boyunca da siyasi bir girişimleri olmaz. Mısır'da kadın hareketi siyasi olmamakla beraber büyük destek alıyor. Suriye'de feministlerin bir kısmı kararlı şekilde yabancı karşıtı. İleri görüşlü kadınlar politikaya bulaşmanın kadın hareketinin aleyhinde olacağı fikrinde. Irak'ta kadınlar kendi başlarına mücadelededirler, hiçbir erkek onları desteklemiyor. Yüksek makamdakiler, muhafazakar kesimi rahatsız etmemek için sessiz kalıyor.

Nasir al Marra diye tanınan kadın savunucusu Suriyeli Cemil Bey Beyhum Bağdad'a gelip İslam kadınının hakları ve özgürlükleri için konferans vermek istedi. Derhal büyük tepki yükseldi. Ancak bir ilerici kesim "Sen yabancı olarak konuşabilirsin, biz Iraklılar bu konuda konuşamayız" dedi. Konferansını dinleyenlerin yarıdan fazlası kadındı. Bu genel çekingenliğin tek istisnası şair Jamil Zahravi'dir ki daima, İslamın kadına özgürlük hakkını verdiğini, daimi kapanıklık tanımadığını ve örtünmenin Arap kökenli değil, yabancı kökenli olduğunu söyler. Ama şu sırada ona destek verecek pek az hemşerisi var."

On Üçüncü Bölüm

ÖNCE ERKEĞİN BAŞINDAKİ FES'LE HESAPLAŞMA

1 918 yılı sonunda Osmanlı Devleti Mondros'ta tam teslimiyeti kabul ettiğinde yeryüzündeki İslam toplumlarının yüzde yüzü Batılı – Hıristiyan – devletlerin sömürgesi durumuna düşmüştü. Hepsi de kendi kişiliğini korumak endişesiyle geleneklerine daha çok bağlanırken en üst kademedeki egemen güçlerle temas halindeki kadrolar uzlaştırmacı arayışlar içindeydi. Osmanlı'nın Saray ve Bâbıâli'si de aynı yoldaydı. Buna tek başkaldıran önce yerel dirençlerle Anadolu halkı, sonrada Mustafa Kemal'in yönetiminde örgütlü Milli Mücadele oldu. Her toplumun kolayca göze alamayacağı "Ya istiklal ya ölüm" sloganıyla dört yıl içinde tam bağımsız ve uluslar arası düzeyde en üsttekilerle tam eşit bir Türkiye Cumhuriyeti ortaya çıktı.

Bu inanılmaz başarıda Tanzimat'la başlatılmış olan çağdaşlaşma girişiminin yetiştirdiği kadrolar baş rolü oynamıştı. Dünyada sağlanan saygın yeri devamlı kılmak için çağdaşlaşmayı doruğa yöneltmek gerekçesiyle Kemalist Devrim olarak adlandırılan girişimler birbirini izledi. Konumuz gereği sadece giyim ile ilgili kısmı üzerinde ayrıntılı duracağız.

Kurtuluş Savaşı başarısı bütün Mazlum (=ezilen) Milletlerce büyük coşku ile karşılanmış ve örnek alınmıştı. Hatta İngilizlere

sığınan Osmanlı Halifesi’nin yerine Gazi Mustafa Kemal’in başa geçmesini isteyenler de çıkmıştı. Böylece kendilerinin de kurtarılmasını planlamasını umuyorlardı. Aşırı gerçekçi olan Gazi ise her toplumun kendi dinamikleriyle çözümler bulmasından başka çözüm bulunmadığı görüşüyle Osmanlı’nın başlattığı çağdaşlaşmaya kendi toplumunda son ivmeleri verdi.

Laikliğin ilanından önce daha 1925’de fesin yasaklanıp yerine Batı örneğinden şapkanın yerleştirilmesi hem ülke içinde hem de dışında tepkilere sebep oldu. İslamın simgesi sayılan bir başlığın yasayla yasaklanması dinden kopma diye algılayanlar belirdi. Ülke içinde buna karşı çıkan az sayıdaki düşünür ve eylemciler askeri güçle bastırıldı ve idamla cezalandırıldı. Dolayısıyla festen şapkaya geçiş büyük sorun olmadı. Buna karşılık diğer İslam ülkelerinde olay dinden kopuş olarak kampanyalara yolaçtı.

“İslamda Başlık” adlı kitabımızda çok ayrıntılı incelediğimiz bu konunun Türkiye dışında uyandırdığı tepkileri özetle aktarmaya çalışacağız:

MISIR : Daha 1923’te “tabanımızdan boynumuza kadar Avrupa modasına giyiniyoruz da kafamızı koruyacak şapkaya neden karşı çıkılıyor?” diye en ciddi gazetede yazan görüldü, ancak yankı bulmadı. Hele Türkiye’nin kararı öğrenilince tam tepki belirdi. Fesin ölmesine izin verilmeyeceği ilan edildi. Mısır halkı bağımsızlığı için Türk örneğini benimser ve 1926’da maç yapmaya gelen Galatasaray-Fenerbahçe futbol karmasının şapkalı sporcularını coşkuyla karşılarken, devlet memurları uyarıldı ve bunun “Dinsizlik” olduğu ilan edildi. Milliyetçi bir başlık arayışına yönelindi, sonunda Mısır fesi resmi simge sayan en kararlı ülke oldu. Fesi devletler arası siyasi bir gerginlik aracı

haline getiren 1932 yılında Cumhuriyet bayramı balosuna gelen Mısır elçisinin fesini Atatürk'ün bir vuruşta yere düşürmesi olmuştur. Afgan ve İran elçilerinin kendi yeni başlıklarını taşımalarına karşılık İslamın lideri olma peşinde koşan Mısır kralının temsilcisi fesi simgeleştirmekte ısrarlı davranıyordu. Yine de olay dostça kapatılmıştır.

AFGANİSTAN : Kral Amanullah'ın deneyimi yukarda ayrıntıyla anlatılmıştı. Buna kralın yazlık sarayının parklarında “Avrupa veya Türk giysisi giymemiş olanlar bahçeden çıkarılır” yolunda ilanlar asıldığı iddialarını eklemeliyiz. Türk türü giyimin Avrupalı ile bütünleştirilmesinin kralın tahttan uzaklaştırılmasında önemli bir etki yapmış olduğu anlaşıyor. İşin ilginç Amanullah'ı deviren Beçe Saka gibi onu da deviren Nadir Şah da resimlerinde Avrupa giysiliydiler, sadece başlıkları geleneksel şekildediydi.

HİNDİSTAN : Şapka devriminin savunuculuğunu, İngiliz işbirlikçisi ve İslamda bölünmeye sebep olduğu iddiasıyla sevilmeyen Ahmediye (Kadıyani) tarikatının sözcüsü Light=Işık dergisinin yapması lehinde bir akımını belirmesine imkan vermedi.

CEZAYİR : Fransa'nın sömürgesi durumundaki ülkede devlet hizmetinde görev alanlar ve Fransa'ya yerleşmişler arasında şapka kullanan çoktu. Ancak Fransız kontrollü gazetelerin “Türklerin şapka giymesi çok mürekkep akıtıyor. Oysa Kur'an'ın tek bir satırında Müslümanın giymesi gereken veya gerekmeyen başlık konusunda tek bir satır bulunmaz” şeklindeki yayınları

sadece tepki doğuruyordu. Ülkeyi Fransız anavatanı haline getirmek isteyenlere karşı mücadelenin geleneksel yapıya yapışmak olduğuna inananlar için fes simgeydi.

İRAN : Rıza Şah Pehlevi Türk devrimlerine olumlu bakmasına karşılık kendi ülkesinin koşullarını dikkatten uzak tutmayacağını şöyle açıklamıştı: “İranlılardan bir Avrupalının kötü kopyasını yapmak niyetinde değilim. Buna gerek de yok. Arkalarında güçlü bir gelenek var. Her ülkenin kendi dökme kalıbı vardır.” Dini elbiseleri sadece din adamlarının giyebileceği şeklinde Türkiye’deki yasayı örnek alan bir yasa çıkardı. Önünde bir çeşit siperliği bulunan kalpağı “Pehlevi şapkasını” kabul ettirdi. Orada da ayaklanmalar oldu. Aslında bağımsızlık arayan Azeri, Türkmen ve Kürt asıllıların eylemleri bununla ilgiliymiş gibi sunulmuştur. Pehlevi başlığı da Türkiye’deki girişim kadar İslam aleminden tepki aldı. Rıza Şah yine devazgeçmedi. 1935’de yeni meclisin açılışına bütün milletvekilleri ve devlet görevlileri başları açık olarak katıldılar. Şah da konuşmasında artık resmen bütün devlet görevlilerinin Pehlevi’den vazgeçip Avrupa şapkası ve elbisesi giymeleri emrini verdi. Bu yüzden de tepkiler ve ayaklanma oldu ama çabuk bastırıldı.

FİLİSTİN : Yahudilerle savaşta çoğunluğu oluşturan Müslümanlarla ortak bir cephe kuran Hristiyanlar fesi ortam simge kabul etmekte sakınca görmediler. Yapılan bir açıklamada fesin milli bir niteliği olmadığına belirtilmesine karşılık şapka giymenin Yahudi yanlılığı anlamı taşıyacağı belirtiliyordu. İşin ilginç Siyonizmle hemen bağ kurmayan ve Filistinli görünmek isteyen Yahudiler arasında da festen vazgeçmeyenler vardı. Yine Yahudilerin arasından “din ayırımı gözetmeden Filistinliler için

Bedevilerin giydiği ve bir olasılıkla Yahudi başlığından gelme olan İkal'i önerenler de" görölmüştür. Fes yine de hakim başlık olmayı sürdürdü.

IRAK: Sarığın gerçek din adamları dışındaki kişilerce kullanılmasını yasaklayan Türk devrim kararı burada olumlu karşılanmıştır. Arapların Osmanlı'dan kopmasının baş aktörü şerif Hüseyin'in oğlu Irak'a kral atanınca "ne fes ne de şapka olmayan bir başlık olarak Sidara'yı önerdi. Irakiyye ya da Faysaliyye adı verilen bu başlık "kenarsız, tepesi ortasındaki bir çukurla iki çıkıntıya ayrımlı, keçeden bir bere idi." Zamanla Filistin hatta Endonezya'da bile ilgi gördü, ama toplumun genel düzeyinde fesi alt edemedi.

SURİYE : Faysaliyye'ye ilgi gösterilmediği gibi sarık savunması da ön plana çıktı. "Sarık sünnetini küçük görmenin dinden çıkma anlamı taşıyacağı" ileri sürölerek Türkiye'deki uygulama eleştiriliyordu. Daha da ileri gidildi Türkiye'ye olan tepki Halep'te eski feslerin yakılması ve başlara İkal ve Kefiye geçirilmesi ile aşılandı. Ancak fesi tamamen ortadan kaldırmak, hatta egemen başlık olmasını unutturmak çabaları sonuç vermedi. Asıl garip çatışma Hatay sorunu sırasında çıktı. Türklerin Ankara'ya uyarak başlarına şapka geçirmesi, işgalci Fransızlarla aynı başlığı kullanmaları nedeniyle tepkilere yol aşıtı. Bunu da İslamdan kopma olarak niteleyenler çıktı. Buna Türkler de fesin esirlik simgesi olduğunu belirten şarkılarla yanıt verdiler.

TÜRKİYE DIşINDAKİ TÜRKLER : Sovyetler Birliği'ndekiler şapka ile ilgilenmediler kalpaklarını kullanmaya

Cilbabdan Türbana Türkiye’de rtnmenin Serüveni

devam ettiler. Esasen rejim ne diğ er Müslümanlar ne de Türkiye ile ortak bir davranışa girmelerine izin vermiyordu.

Batı Trakya’da Gmlcine’ye yerleşen 150’liklerden bazı kimselerin güdümünde şapka aleyhtarı ve fese dayalı bir kampanya sürdürüldü. Bu kütleyi Ankara’nın güdümünden ayırmak için Yunan Hkmeti de bunları destekledi. Gmlcine müftüsünün bu konuda fikir danışmak için Mısır mftsne başvurması bir kararlılığı gösteriyordu. O da “eğ er başkasına benzemek amacı taşımıyorsa şapka giymenin bir sakıncası olmayacağı, ama dini küçümseme varsa kişiyi k fir yapacağı” yanıtını verdi.

Saray Bosna’da ve Bulgaristan’da konu fazla tartışılmadan fes geleneği devam ettirildi.

Kıbrıs devrimleri en çok benimseyen bir cemaate sahip olmuştur.

On Dördüncü Bölüm

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA DEĞİŞİM

1919 yılına nüfusunun yüzde yüzü sömürgecilerin esiri olarak giren İslam alemi, özellikle Türk Kurtuluş Savaşı'nın etkisiyle özgürlük arayışına başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat girişimine genelde karşı çıkmış olan Müslüman cemaatler, bağımsızlık ya da kapitülasyonlardan kurtulma gibi özlemleri için Kemalist Devrimi örnek sayarken, fes ve kadın hakları ile kadının örtüden çıkması konularında çekingen davranmayı yeğlemişlerdi. Ancak İkinci Dünya Savaşı ve hemen arkasından giriştikleri bağımsızlık mücadelesi yıllarında eski tutkularının artık geçerli olmadığını fark ettiler. Bunun en belirgin göstergesi ilkönce fes konusundaki davranışları olmuştur.

Aslında İslam ile hiçbir ilişkisi olmayan, zamanında Akdeniz bölgesinde Venedikli ve Tunusluların da kafasını örten bu başlık, Yeniçeri Ocağı'nın tasfiyesinden sonra Hilafet makamınca ordunun ve devlet memurlarının başlarına oturtulduğu için kutsal sayılmıştı. Gayri Müslimler başlangıçta Milleti Hakime sayılan Müslümanlarla eşit görünmek için Müslümanlardan fazla fese sarılmış ancak sonradan vazgeçmişlerdi. Başka sarılabileceği şey kalmadığı için daha sonra fes kutsal sayılmıştı. İkinci

Dünya Savaşı’ndan sonra ise 1919-1939’dakinin aksine, birdenbire Türkiye dışında da gözden düştüğü görüldü ve artık sadece turistlere satılan bir anı malzemesi haline dönüştü.

Dikkati eken, İşlam dünyasını birleştirmekte fesi simge olarak kullanmayı tasarlayan Müslüman cemaatlerin, 20. yüz-
yılın ikinci yarısında dünyada beliren yeni siyasi ve ekonomik ortamın etkisiyle bambaşka ağdaşlaşma girişimlerine yönel-
meleri oldu. Dinciliğinin yanına sosyalizmi ekleyenler gibi, batı yatırımcılarının emeğiyle kendisi çaba sarfetmeden üretilen pet-
rol sayesinde birdenbire zengin olanların faizci kapitalist yapı-
lanmayı benimsediği de görüldü. Aşırı fakir İşlam lkeleri ile dünyanın en zenginleri arasına katılan İşlam lkeleri arasında – hatta her birinin kendi içinde - değişmenin yöntemi konusun-
da tartişmalar başladı.

Yeni sanayi ve ekonomi düzeninin bütün dünyada çalışan kadın sayısını artırması, fakir İşlam lkelerinden Batı’nın sanayi bölgelerine göç edip yerleşenlerin oranının koşullarına uyma zo-
runluluğunu hissetmesi, kadının toplum içindeki işlevi ve yaşam tarzını da gündeme getirdi. Türkiye de ise İkinici Dünya Savaşı yıllarında kadına yüzü açmanın ötesinde yepyeni bir iş alanı aıl-
dı. İlk kez okullardaki kız öğrencilere askerlik dersi verilmeye başlandı, silah kullanması öğretildi, askeri kampa gönderildiler, asker tulumu giydiler ve cephe gerisinde görevlere getirildiler.

Sorun en az Türkiye için önemli gibi görünüyordu, zira devrimlerle bu alanda yollar açılmıştı. Buna karşılık diğer İşlam toplumlarının hiçbirinde bulunmayan demokratik yaşama ge-
iş ile kitabımızın en başında incelediğimiz değişme ve özellikle devrimden sonraki ilk kuşaktaki “restorasyon” yani geçmişin kkleştirdiği geleneklerle uzlaşma sorunu birleşince, toplumu-
muzda da yeni eğilimler ve tartişmalar başladı.

Çok partili sistemin laikliğin uygulanması konusu üzerinde de görüşler getirmesi doğaldı. Türkiye’deki laikliğin Fransız uygulamasından örnek alınarak gerçekleştirildiği iddiasıyla, bunu dinsizlik olarak damgalama tutkusundan kurtulamayanlar çok olmuştur. Bilindiği gibi laik sözcüğünü toplumlarına anlatmak istediklerinde daha Osmanlı döneminin Türk ve Arap düşünürleri başlangıçta “lâ-dini” deyimini kullanmışlardı. Yani “dinî olmayan” anlamına ki kolaylıkla “dinsiz” anlamını almıştır. Tartışmayı yeniden başlatanların bu anlayışı tercih ettikleri görülür.

Oysa bizdeki uygulama Osmanlı yönetim sisteminden esinlenmiştir. Osmanlı’da bütün din adamları, görevliler, diğer İslam toplumlarındakilerin aksine devlet memurlarıydı. Belli bir süre atandığı yerde görev yaptıktan sonra başkente döner ve tekrar atanmayı beklerlerdi. Şariat konusunda tek yetkili olmakla birlikte, yine de örfi yasalarla sınırlıydılar ve son kararı da Divan, Sultan verirdi. Cumhuriyetin ilan ettiği laiklik, Fransadaki gibi Kiliseyi devletin tamamen dışına atıp başına buyruk bırakmak değildi. Aksine, devletin bir dairesi ve görevlileri devlet memuru olarak belirlenmiştir. Sadece siyasete karışmaları engellenmiştir, ki Osmanlı’da da olayların dine uygunluk ve de uygunsuzluğu konusunda değerlendirmeyi din adamları yapar, ama o konularda siyasi uygulama kararları sadece devletin yönetiminden çıkardı.

Belirttiğimiz gibi, çok partili sistem ve devrim sonrası restorasyon eğiliminin sonucu olarak başlayan din tartışmaları yoğun şekilde günümüze kadar devam etmiştir. Bunun içinde demokrasiye geçtiğimiz dönemde ben, tek bir kişinin başına fes geçirip fes kampanyası yaptığım görmüşümdür. Hiç de etkili olmadığını kabul gerekir. Buna karşılık, İslam dünyasında en

büyük ileri adımları attığımız kadın çağdaşlaşması konusunda adım adım geleneklere eğilimin arttığı fark edilir.

Osmanlı Devleti batmıştı, ama düşünür kadrolarda yaşıyordu ve bunlar Cumhuriyet’i sağlayan inanılması güç başarıdan sonra pratiğe de kondu. Halk kütlelerinin fazla ilgilenmemesine karşılık bu münevver kitleler özellikle tam özgürlük yani bir anlamda demokrasi yanlısıydılar. İçlerinde Osmanlı yapısının devam ettirilmesiyle birlikte bu özgürleşmenin gerçekleşmesini isteyenler bile vardı. Atatürk ile bu yüzden çatışanları da çıkmıştır. O ise, tam bir devrimci olarak, girişim tam kökleşmeden geri adım atılmasına karşıydı. Her halde devrim sonrası restorasyon eğiliminin kaçınılmazlığının bilincindeydi.

İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığa gelmesinin hemen ardından başlayan, insanlık tarihinin en geniş çaplı çatışması olan İkinci Dünya Savaşı’nın kaçınılmaz etkileri dikkate alınmalıdır. İnönü’nün devrim ilkelerinden vazgeçtiği söylenemez, ancak dört tarafından da savaş alanları ile çevrili Türkiye’yi felakete sürüklememek için hem içeriye hem de dışarıya yönelik önlemler almak zorunda kalmıştır. Bunlardan biri de, o zamana kadar sadece Kemalist İlkeleri savunmak zorunda bırakılan basın, ülkenin savaşanlardan herhangi birinin yanlısı olmadığını kanıtlamak için diğer ideolojileri yansıtmalarına izin verilmesi olmuştur. Her ne kadar Matbuat Umum Müdürlüğü’nün ve Örfi İdare Komutanlıklarının keyfi sansürü altında anında kapatılabiliyor idiyse de, birbirinin karşısı aşırı uluscu, demokrat ve solcu yayınlara izin verilmişti. Sonradan açıklanan anılardan, İnönü’nün bunu savaştan sonra çok partili sisteme dönmeye hazırlık olarak uygulattığı anlaşılmıştır.

Gerçekten, 1945’de çok partili bir sisteme, yani özgürlükçü bir ortama geçilme kararı açıklanmış ve uygulamasına

da geçilmiştir. Bir devrimin bir neslini doldurmadan “acilce” başlatılan bu uygulamasının işin doğasında bulunan eskiyle bağlantı kurma eğilimini güçlendirmesi doğaldı. Fransa’da felsefe tahsili yapan, CHP gibi laik bir partiden sanat ödülü alan Necip Fazıl Kısakürek’in, ya da dört dönem CHP milletvekilliği yapmış Adnan Menderes’in bu alanda öncü girişimlerde bulunuşları işin kaçınılmazlığını gösterir. Birincisi en aşırı dinci yayınları yönetmiş, ikincisi meclis grubuna isterlerse hilafeti getirebilecekleri mesajını vermiştir. Unutmamak gerekir ki, İnönü bile bu eğilimin farkına vararak din alimi Şemsettin Günaltay’ı başbakanlığa getirmiş ve 1948’de İmam Hatip kursları başlatılmıştı.

Kadının giderek daha çok toplumsal alanda çalışır duruma gelmesine ek olarak, artık tek dereceliye dönüştürülmüş seçimlerde oy hakkının büyük önem kazanmış olması, onlara yönelik siyasi ilgiyi de artırmıştı. Bütün toplumda okur yazarlığın yüzde yirmiyi anca bulduğu, kadınlarıninkinin ise bunun yarısından da aşağı olduğu bir ortamda geleneksel mesajlar doğal olarak daha etkili oluyordu. Bu sadece bize özgü bir davranış sanılmamalıdır. Fransa’da 1848’de kadınlara da seçme ve seçilme hakkının tanınması tartışıldığında, Fransız devrimcileri buna “*Kadın yapısı ve kültürü gereği tutucudur, devrimi geriye götürür*” diyerek karşı çıkmış ve bu hakkın verilmesi hemen hemen yüz yıl bekletilmiş, Türkiye’nin gerisinde kalmışlardı.

Evet Türkiye acilci şekilde ileri gitmişti ama bunun doğurduğu sorunlarla da karşılaşmak zorundaydı. 1952 yılında Günseli Başar Avrupa güzellik Kraliçesi seçildi. 1920’lerin seçimleri gibi bu seçim uzun etekli elbise ile değil mayo giyinmiş olarak yapıyordu. Ancak işi bir cinsellik sorunu olarak düşünmediğini basın şu şekilde aktarmıştı:

“Sinema ve reklam şirketleri tarafından yağmur gibi yağdırılan teklifleri red ederek ‘Ben buraya film çevirmeye değil, Türk kadınlığını temsile geldim’ dedi.”

Gerçekten bu saygın davranışını hiç aksatmamıştır. Ancak yansıttığı anlayışın gerek aşırılarda gerekse tutucularda aynen benimsendiği söylenebilir miydi?.. İfrat ve tefrit mekanizması işleyecekti, mademki özgürlük ilkesi kabul edilmişti. 1955’de Tezer Taşkiran şöyle yazıyordu:

“Kadın çalışmalı mı, çalışmamalı mı? Hatta kadın örtünmeli mi, örtünmemeli mi münakaşaları ile karşılaşmak ve hâlâ çarşaflara bürünmüş genç kadınlara rastlamak cidden hazindir.”

O yıllarda başörtüsü genel örtünme kavramı içinde ele alınıyordu. Fatma K. Barbarosoğlu’na göre başını örten ilk doktor Hümeysra Ökten’dir. Girişimin bir çarşaf sorunu olarak ele alındığını 27.Mayıs.1960 askeri müdahalesi sonrasındaki bir olay kanıtlıyor. Olayı o zaman yayınlanan Sır dergisinin 6.Eylül.1960 tarihli sayısından aktarıyoruz. Kilyos’taki Turistik Otel’in müşterileri her sabah “kapkara çarşaflara bürünmüş hanım vatandaşların koyun sürüsü gibi kumların üzerinden geçişine” tanık oluyorlarmış. Bunların cezalandırılmalarını isteyen devrimci aydınlara karşı “saf vatandaşların dini inançlarını istismar eden inkılap düşmanı softaları”nın tezi ise tamamen parayla ilgili imiş. 15-20 lira veren bir çarşaf alıp ayıbını örtebildiği halde manto çok pahaliya geliyormuş. Haberi yazan şu hususa özellikle dikkati çekiyor:

“Ne var ki kara çarşafı iktisadi bir zaruret olarak göstermek isteyenler, çarşafların altında gizlenen servetlerden habersiz görünüyordardı. Kolları dirseklerine kadar al-

tın bilezik ve boyunlarında beşibiraradalar şakırdıyordu...Aslında bir kısım çarşaf lar mantodan daha pahalıya mal oluyordu. İpekten yapılacak bir çarşafa verilecek para ile iki tane manto almak kabildi. Düşük iktidar devrinde yobazlar meydanı boş bulmuş çarşaf lı sayısını bir hayli artırmışlardı. Şimdi sıra aydınlarındı. Ama takip edilen yolun pek fayda getireceği de beklenemezdi. Zira çarşaftan evvel zihniyet yok edilmeliydi.”

Çözüm olarak Mustafa Kemal Derneği'nin çarşafını getirene manto hediye etme yöntemine başvurduğunu ancak bunun ariyet çarşaf alıp manto sahibi olma yolunu doğurduğu anlatılıyor. Hatta Askeri Yönetimin valisi Refik Tulga'nın da hazır bulunduğu bir çarşaf-manto değiş tokuşunda kadının birinden ödünç aldığı çarşafı bırakmak istemeyen bir hanım yüzünden olaya dönüştüğünü belirtip ekliyordu:

“Bu şekilde çarşaf mücadelesi olmazdı, mücadele zihniyetle yapılmalıydı. Sayın Refik Tulga'nın da dediği gibi, kara çarşafın medeni alemde yeri olmadığı vatandaşlara iyice anlatılmalı ve ikna edilmeliydiler.”

Asıl mücadelenin Nurculukla yapıldığı bir dönemdi, fikirler tartışılıyor, giyime fazla ilgi gösterilmiyordu. Zaten asıl mücadele demokrasi dönemimizin en liberal anayasası olan 1961 anayasası çerçevesinde, solcu görüşlerin yanı sıra milliyetçi ve siyasal İslamcı düşüncelerin de açıkça tartışılmaya başlandığı yıllardı. Asıl önemlisi, Süleyman Demirel'in yönetiminde Adalet Partisi'nin iktidara gelmesiyle İmam Hatip okullarına yeni bir yapılanma getirilmesi ve sayılarının artırılması olmuştur.

Türban kavramının ilk belirişi Ahmet Hakan'a göre 1964, Can Ataklı'ya göreyse 1965dir. İkisi de, yazar, düşünür olan - ve

AKP hkmetinde Ekonomiden sorumlu devlet bakanlığına getirilen - **le Yüksel enler**’in bu uygulamayı başlattığında birleşiyorlar. Gerçi henüz türban deyiimi kullanılmıyordu ama, modern bir elbisenin üzerine, artık başörtüsü olmayı aşmış sıkı bir başlık yerleştirme döneminin ilk işaretleri veriliyordu. Değerlendirmeleri şöyle:

Ahmet Hakan’dan : “*le Yüksel, ‘Eğitim gördükçe modernleşme kaçınılmaz olur’ şeklindeki yaygın inanışa esaslı bir darbe vuran ilk trbanlımızdır. (...) rtnmştr örtünmesine ama başka kızları kendi gibi örtünmeye ikna edememektedir (...) rtneyim de babaanneme mi benziyeyim diye şiddetle itiraz etmektedirler (...) Karalar bağlayan le Abla’nın aklına şahane bir fikir gelir: Monaco Prensesi Grace Kelly, st açık kırmızı arabasıyla gezerken rzgrda saçları uçuşmasını diye başına örtü alıp o soğuk güzelliğine biraz daha güzellik katmayı becermiyor mu?(...) Kısacası hem başlar örtülecek, hem afeti devran olunacak ve hem de köylü geçmişten uzak acayip modern bir hava kazanılacak. Bir taşla vurulacak  kuşun farkına varan le Abla hemen Avrupa’dan cicili bicili mecmualar getirtilir...Hollywood nllerinin başlarını örtme biçimlerinden yola çıkarak harika çizimler yapar...Böylece...le Abla, bugün adına ‘türban’ denen baş örtme formunun anası olur.”*

Can Ataklı’dan : “1965’e kadar kadınlarımız genellikle genellikle başlarını örtmeye zen gösterirler; bunun için başta baş örtüsü olmak üzere, yöresine göre örtü, tl, yaşmak, ferace gibi isimler kullanılırdı. Bunları kullanırken saçlarının ve boyunlarının tamamen örtülmesine de pek dikkat etmezlerdi (...) Ne zaman ki le Yüksel enler 1965’de ortaya çıktı, türban kavramı

da o yıllardaki adıyla sıkımbaş, tartışılmaya başlandı (...) 1938 doğumlu Şenler 1965 yılına kadar batılı tarz yaşamı seçmiş bir Türk kadınıydı. Çeşitli dergi ve gazetelerde makale, şiir ve hikayeler yazıyordu. 1965 yılında İslami yaşam biçimine geçmeye karar verdi ve tesettüre girdi. Şenler topuklarına kadar uzun mantosu, boynunu tamamen saran ve saçının tek bir telinin bile görünmesine izin vermeyen örtüsüyle (...) O güne kadar ama dini inançtan, ama gelenekten başını örten kadınların yanında 'gizemli' havasıyla sanki bir devrim lideri gibi gezmeye başladı (...) 1971'de cumhurbaşkanı Sunay'a İslama çağırısı niteliğinde yazdığı mektupta hakaret bulunduğu gerekçesiyle üç ay hapisine kaldı (...) Sonra da basında irticaya karşı olanlara karşı en ateşli polemikçi oldu."

"Şulebaş Türban tasarımı**ndan kara çarşafa uzanan sıra dışı bir hayat"** başlıklı yazısında **Soner Yalçın** (Hürriyet 3.2.2008) Timaş yayınlarından çıkan **"Bir Çığır Öyküsü Şule Yüksel Şenler"** isimli kitaba da atfen türbanı başlatan kişinin bunalımlarla dolu yaşamını özetlemiştir. Özel yaşamına, ailesi ve iki evliliğine, bir Ermeni kadın terzi yanında çalışmasına bağlı olarak Avrupa modalarını izleyişi, türbana, kara çarşafa girişi, Tayip Erdoğan ile Emine Hanım'ın evliliklerindeki arabuluculuğu anlatılıyor. Babası akıl hastanesine yatırılmış olan Şule hanımın da hafıza kaybı geçirdiği ve halen tedavide olduğunu belirttikten sonra şu yargıyı yapıyor:

"Şule Yüksel Şenler'in yaşamı, aslında toplumsal hayatımızın dönüşümüyle paralellik gösteriyor; yani Türkiye bugünlerde 'ağabey' baskısı altında örtünüp örtünmemeyi tartışıyor. Bundan sonra nelerin yaşanacağını onun yaşam hikayesi anlatıyor zaten."

Fatma Barbarosoğlu’nun listesinde de Şenler “*giyimi kuşamı şehirli ve tesettürlü olmayı temsil eden bir sembol haline gelen kişi*” olarak tanımlanıyor. Onun listesindeki ilkler arasında, Tıbbiye’den doktor Gülsen Ataseven ve eczacı Fevziye Nuroğlu ile 1968 kuşağı içinde başörtüsü ile Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakülte’sinde direnişi temsil ettiğini belirttiği Hatice Babacan da var. Özellikle de şunu belirtmekten kendini alamıyor: “*Hatice Babacan’a kadar A.Ü. İlahiyat fakültesinin onlarca kız öğrencisi olmuştur ama başörtüsünü ‘dert’ edinen çıkmamıştır.*”

Sağ partiler iktidarda oldukça bu konuda sorun çıkmaması doğaldı. Buna karşılık Devrimci basında (Barış 24.4.1972 Adviye Azmaz’ın yazısı) uyarılar görölüyordu: “*Elleri kitaplı olduğu halde kaşlarının üzerine ve ayak parmaklarının ucuna kadar kapalı genç kadınlarımız var; ‘sıkma baş’la dolaşıyorlar caddelerde.*”

1974’de sonra da 1978’de Ecevit yönetiminde ülkenin en çok oy toplayan partisi olarak CHP iktidara gelince hava daha da gerginleşti. Erbakan’ın aşırı dinci Milli Selamet Partisi ile koalisyonkurarakuzlaşma arayışını ortağı bozdu. Gerek Demirel’in liberal sağcı Anavatan’ı, gerekse MSP yoğun bir kampanya ile onu yok etmeye yöneldiler. Bu arada din yayını yapan dergilerin artışı dikkatlerden kaçmadı. 1978 Şubatında Nurcuların Sızıntı Dergisi hala sürecekt yayınına başlatmıştı. Sunuş yazısını Fethullah Gülen kaleme almıştı. Başyazıda ise “*Cihan Harbi ile batıp giden İslam Devleti, zamanın ana rahminde yepyeni bir tarihi doğuşa hazırlanmaktadır*” müjdesi vardı.

1979 başında Milli Eğitim Bakanlığı üniversitelere giriş imtihanı için verilecek kimlik kartlarında “*şapkalı, başörtülü, sakallı ve bıyıklı fotoğrafların kabul edilmeyeceğini*” bildirince başta MSP olmak üzere muhalefetten büyük itiraz geldi. Kimliğin sağlıklı belirlenmesi için çok gerekli olan bu koşul hemen “de-

mokراسiye aykırı” ilan edildi. Bu dönemde Mecliste bile Mustafa Kemal dinli miydi, dinsiz miydi tartışmaları yapılıyordu.

Çalışan - dolayısıyla tesettürsüz - kadın oranının giderek arttığı bir ortamda bulunuluyordu. OECD’nin o yıl başında yaptığı açıklamaya göre Türkiye çalışan kadın yüzdesi en yüksek ülkeydi. 1950’de % 37.6 olan oran 1975’de % 53.2 ye ulaşmıştı ve bunun 1980’de % 60.8’e varacağı hesaplanıyordu. 12 yaşından yukarı 13.5 milyon kadının yarısı çalışmaktaydı. Açıkçası örtünmesi arzulanan kesim giderek daha çok açılıyordu. Aynı dönemde okullarda başörtüsü engellemeleri yapılırca MSP hemen ayaklanıp Nisan’da bir bildiri yayınladı: *“Başörtüsüne el uzatmak yobazlıktır.”*

O dönemde başörtüsü savunmacılarının düşünceleri hakkında bir fikir vermek için, dindar kesimin ünlü sözcülerinden *Sebil* dergisinin 11 ve 18 Mayıs 1979 tarihli sayılarında çıkan *“Mücâhideler Sizler İçin”* amblemlı yazının ana fikirlerini özetle ama aynen aktarmakla yetineceğiz. Başlıkta da *“Kadın: Tahsil - İş - Aşk ve Aile”* formülü kullanılmıştır:

“Kız çocuğu bülüğ çağına erdiği anda, Allah’ın emri icabı örtünmekle mükellef midir, değil midir? Eğer mükellef ise onu başörtülü olarak mektebe nasıl devam ettireceksiniz? Eğer mükellef değilse bunun fetvasını nasıl nereden aldınız?”

Kadının sesi bile erkeği tahrik eder (...) Hazreti Fatma bir hanımı ziyarete gider. Kapıyı çalar. İçerden “Kim o?” sesi gelir. Kendisini tanıınca şu cevabı alır: “Kusura bakmayın, kocamdan böyle bir görüşme için izin almadım, Müsaade ederseniz ondan izin alayım, yarın teşrif buyurun (...) Ertesi gün buluştuklarında bunun gençliğini

Sebil

mücadeleler Sizler için

Sebil dergisinin 1979 daki bir sayısında Müslüman kadının yüzü çizilmeden anlatılışı

saklamak için sesine ihtiyar üslubu vermiş biri olduğunu görür.

Zannediyor musunuz ki, İmam Hatip Liselerine, bilhassa erkeklerle beraber tedrisat yapanlara gönderilen kızlar, ruh ve şuur safiyetlerini, berraklıklarını yabancı tortular karışmadan tahsil hayatları boyunca muhafaza edecekler?

Siz Allah’ın huzuruna vardığınızda ‘Ben ilim yapmak için başımı açtım, otobüste, trende, dolmuşta erkeklerin arasına sıkışıp kaldım! Bütün bu çileye, zorluğa elimdeki şu

lise, fakülte diploması için katlandım ya Rabbi' diyerek, insanın maymundan geldiğini iddia eden bir mektebin verdiği diploma ile Allah'ın mükafatına nail olacağınızı mı zannediyorsunuz?

Müslüman ana kızını plaja götürmez, açık saçık halkın karşısına çıkartmaz. Çıkartılması için zorlanırsa ölümü göze alarak direnir.

Mektebin kadını Müslümanca yaşamaktan alıkoyduğu görülmeli. İlk mektep mecburi olduğuna göre Müslümanlar inançlarından kıl payı saptırmayacak bir tedrisatı iktidarlardan talep etmeli vermedikleri takdirde kızlarını orta ve yüksek tahsile göndermemelidir.

Her ne sebeple ve surette olursa olsun kadının iş hayatında çalışması onun yaradılış hususiyeti ile taban tabana zıttır. İleri sürülecek 'rızk endişesi' mazeret olarak kabul edilemez. Çünkü Allah kuluna sorar 'Ben kullarıma rızk tekeffül etmedim mi?'

(Kadına çalışma öneren) Ey deyyusların deyyusu!.. Hürriyet tellalları. Siz kimi kandırıyorsunuz? Bu söylediğiniz, tatbik ettiğiniz iş, hürriyet değil esaretin, köleliğin ta kendisidir. Kadını hamal ve tabir caizse merkep yerine koymaktır...Ama merkepliği seve seve kabul edenler varsa, ki sayıları az değildir,bize ne?.. Türkiye'de haddinden fazla kadın memur ve işçi vardır ve kadının çalışması memleket ekonomisi bakımından faydalı bir hareket tarzı değildir."

Orhan Töz isimli yazar 1970'de lisede edebiyat öğretmenliği yapmış olduğunu belirttiğine göre görüşleri olayları içinden yaşayan bir kişinin tanıklığıdır. Yazının amblemindeki "Mücâhide

= Din için savaş veren kadın” resminde yüzün hiç çizilmemiş, başörtüsünün altında yüz kadar bir boşluk bırakılmış olduğu dikkatlerden kaçmaz.

Türkiye’deki bu akımın sadece bizim dindar çevrelerin ürünü olduğu sanılmamalıdır. Bütün İslam dünyasında Batı Dünyası’ndan gelen değişmelere karşı tepkiler aşırı ölçülere varmıştı. Özellikle İran’da, halkın büyükkesiminin de Humeyni’nin eylemine katılımıyla Şahın rejimi yıkılmıştı. Ona destek veren çağdaşlaşma yanlıları daha özgürlükçü bir rejime geçeceklerini ummuşlardı. Aksine Batı türü giyim yasaklanmış ve geleneksel tam siyah ‘çadır’a girmeyenin sokağa çıkamayacağı ilan edilmişti. Gerekçesi de şöyle açıklanmıştı : *“Bir kız böyle kapalı gezdiği zaman başkaları, özellikle erkekler kendisini fizik özellikleri yönünden değilde karakteri yönünden değerlendirirler.”*

Tam kapalılığın gizli ilişkileri yürütmekte en uygun yöntem olduğu, ayrıca İran toplumunun geleneklerinde gizli ilişkileri şeriata uyduracak formüller bilindiğine göre bu kararın sadece Batıdan gelen alışkanlıkları önlemek amacı taşıdığı açıktı. Özellikle Şah rejimi sırasında kadınlara tanınmış olan mülk edinme ve boşanmada eşit hakların iptalini pekiştirmenin aracı idi. Şahın Rusya’ya yakın bir politika izlemesinden endişelenen ABD’nin desteğiyle darbeyi başaran Humeyni’nin kısıtlamalarına karşı İran Kadın Hareketi Amerikan Feminist Hareketi başkanı Kate Miller’i aracılık yapmaya çağırdı. Ancak yeni rejimin politikasına karşı çıkmaya kalkışınca, biraz da tartaklanarak üç hafta sonunda hudut harici edildi.

Konuya Cezayir’in resmi “El Mujahid” gazetesinin 8.Nisan 1979 tarihli sayısında “*Le Tchador*” başlığıyla yayınlanan makaledeki fikirlerin ana hatlarını aktararak aşırı dinci bir eylemin İslam alemindeki yansıyışına dikkati çekmeğe çalışacağız:

“Kadın Hakları Komisyonunu gümrükte saçları tam kapalı bir kadın pasaport memuru karşıladı. Delegelede de başı örten üçgen örtü vardı ama birininkinden üç tel dışarı çıkıyordu hemen uyarıp içeri çekti (..) Çadır, Şahın zorlayıcı Batılılaşma teşebbüsüne karşı özgürlük için bütünleşmenin simgesidir. Ayetullah’ın kendisinin de kadınları tehdit edenlere son derece ağır cezalar verileceği tehdidini savurduğu unutulmamalıdır. Avrupa Çadır ile uğraşıp iç işlere karışma oyunu oynamak istiyor(...) İslamın küllerinden doğmasına izin verilmek istenmiyor. İran’daki başarısı, başka yerlerdeki başarıların müjdecisi olacaktır.”

Bunun hemen arkasından Kasım 1979’da Hicaz’da, yönetici Suudilerin dışından yerli halkın Kâbe’yi basıp saltanatı yıkmaya eylemi yaptığı bilinir. Gerçi Suudiler ülke içinde İslami kurallara tam uyulması için gayet sert bir rejim kurmuşlardı ama, onların da yurt dışına gittikleri zamanki hayatları hakkında hiç de olumlu olmayan söylentiler yoğunlu. Türkiye’deki gelişmelerin de iç kadar dış etkenli olduğunu da unutmamak gerekiyor.

1980’deki büyük değişimi hazırlamakta dinci ve liberal kesim gibi milliyetçi çevrelerin de işbirliği yaptıkları bilinir. Demokratik Sol olmaktan ileri gitmeyen Ecevit’in CHP’sine Komünistlik damgası bile vurulmuştur. Aslında asıl hedef, artık tam liberal ekonomi yani Serbest Piyasa düzeninin daha açıkçası Kapitalizmin ülkeye yerleştirilmesiydi. Sol kesimin de birbirini yemekte yarıştığı bir dönemde CHP’nin yüzde 41’i aşan bir orana seçimlerden ilk kez birinci parti olarak çıkmış olması dünyanın kapitalist çevrelerini de çok rahatsız etmişti. ABD’nin de tam destek verdiği bir ortamda önce Ecevit hükümeti devrildi ve

Demirel azınlık hükümeti kurdu, hemen arkasından da 24.Ocak 1980’de, Turgut Özal’ın da katkısıyla hazırlanan “Ekonomik Önlemler Paketi” nin açıklanmasıyla ülkenin ekonomik yapısı bütünüyle kapitalist temele oturtuldu.

Ancak bu yeterli değildi, sistemin iyice yerleşmesi ve karıştların hemen susturulması için yasal, daha doğrusu anayasal değişiklikler yapılması gerekiyordu. Soldan gelen uzlaşma önerilerini sağ kesim hep birlikte geri çevirmekte ısrarcı oldu. 26 Mart’ta başlayan cumhurbaşkanı seçimi beş ay sonra yaklaşık 120’nci oylamasında da sonuç vermemekle, mevcut meclisin artık iş göremez hale geldiğini ispatlayarak bir askeri darbeye zemin hazırlamış oldu. Böylece 12.Eylül.1980 Askeri Müdahalesi ile - ABD’nin de onayını almış - yeni bir döneme girildi.

Konumuzla ilgili husus, hazırlanan yeni liberal anayasal düzenin topluma kabul ettirilebilmesi için bütün sağın oylarının alınmasını gerektirmesiydi. Bu amaçla, bir yandan Atatürk’ün vasiyetine dahil kurumların statülerinin tamamen değiştirilmesinin yanı sıra İmam Hatip okullarının sayısı artırılıyor, hakları genişletiliyor diğer yandan da dinci yayınların gelişmesine zemin hazırlanıyordu. O zamana kadar yasak olan Saidi Nursi hakkındaki yayınların ilk kez 12 Eylül döneminde duvar ilanlarıyla halka sunulmasına rastlanmıştır. Bunun sonucunda yeni anayasa toplumun oylarının % 91.3’ü gibi rekor bir oranla kabul edildi. Oysa daha laik olan 1961 anayasası ancak % 60.4 ile onaylanmıştı. Bu yüzden siyasi İslam’ın toplumumuzda yükselişini sağlayanın 12 Eylül eylemi olduğu kabul edilir, ancak asıl amacının dinci kesime alan açmak değil tam liberal ekonominin yerleşmesini sağlamak olduğu da bir gerçektir.

On Beşinci Bölüm

TÜRBAN TÜRKÇE Mİ ?

Türban tartışmalarına varacak ortamı 12.Eylül'ün başlattığı kabul edilir. Tabii ki onun getirdiği kurallarda herşeyi serbest bıraktığı gibi bir yanılsa düşmemek gerekir. Başörtücüler de adım adım adım mücadele vererek türbana varmışlardır. Konunun bu ayrıntılarına girmeden önce bu kavram üzerinde durmayı gerekli buluyoruz. Türban Türkçe bir deyim mi?

Hayrettin Karaman'ın önemli bir saptaması var : *"Türban, 1982 yılından önce Türkiye'de yayınlanmış bulunan hiçbir Türkçe sözlükte rastlanılmayan ve bilinmeyen bir kelimedir"* diyor. Buna karşılık daha o yıllarda tartışılır bir konu haline gelmişti ve günümüzde ne ekonomi, ne Kıbrıs ne de Ermeni iddiaları onun kadar tartışılmıyor. Kültürümüze ait olmayan bir sözcük nasıl oluyor da gündemin birinci maddesi haline gelebiliyor?

Devrimci cumhuriyet fes gibi peçeye de allerji göstermiş ama birincisine resmen yasayla ve zorlamayla karşı çıkarken ikincisini pek nadiren sorun yapmıştır. Devlet dairelerinde , okullarda engellenmesini ise doğal karşılamak gerekiyor. Mahkemede şahitlik edecek ya da pasaport alacak kadının kimliğinin bilinmesinin istenmesini onaylamamak mümkün değildir. Aynı şekilde öğretmenin ders verdiği öğrencinin ilgi derecesini kontrol edebilmek için yüzünü görmesi de şarttır. Bu yüzden peçe kendiliğinden ortadan kalkmıştır.

Başörtüsü ile uğraşan ise çıkmamıştır. Çağdaş kültür alan kesim kendi isteğiyle terk etmiş, geleneğine bağlı olanlar, bahsettiğimiz gereksinmeler dışında sorgusuz sualsiz kullanmışlardır. Günümüze kadar bir başörtüsü sorunu yaşanmamıştır. Buna karşılık demokratik yaşama geçmemizden yani yaklaşık yarım yüzyıldan beri bir baş örtme sorunu ve son olarak da “Türban” konusu gündeme getirilmiştir. Sormamak elden gelmiyor:

“Neden birden bire başörtüsü yok sayıldı da sadece Türban tartışılır oldu?”

“Dilimize ait bir sözcük olmadığı, Avrupa kökenli olduğu halde neden bu kadar ısrarla kullanılıyor?”

Hatta soran var:

“Yoksa Avrupa Birliği’ne üye olmak isterken toplumumuzda yaygın bir örtünün Avrupa’ya karşı olmadığını kanıtlamak için mi bu sözcük seçildi?”

Gerçekten Türban Türkçe değil, Arapça ya da Farsça gibi İslam toplumlarının dillerinden de değil. Doğrudan doğruya Avrupalıların icat ettikleri bir sözcük. Osmanlıca’nın egemen olduğu dönemde dilimizde Arapça kökenli bir “türbân” sözcüğü vardı. “Türâb”ın çoğuludur ve “toprağa mensup, toprakla ilgili” anlamına gelir, yani “topraklar” demektir. Tabii ki Avrupalıların bu sözcüğü alarak kullandıkları düşünülemez.

“Dülbend” ya da “tülbend” Farsça kökenli “ince bez” anlamına gelen bir sözcüktür. Ancak kadınla ilgili bir kullanımın aracı da değildir. Saraylarda görevli “dülbendâr” lar “sarıklarla ve ince bezlerle uğraşan kimselerdir” yani “tülbent ağaları”dır. Özetle, erkeğin kavuğunu saran bezle uğraşan kişidir.

Türkçenin benimsediği Farsça sözcüklerden biri olan tülbend’e Avrupalıların ilgisi 15. yüzyılda Osmanlı Devleti Avrupa’nın ortalarına kadar ilerlemeğe ve Akdeniz’de egemenliği ele geçirmeye başlayınca Avrupalıların dikkatini çekmeğe

başlamıştır. Tabii ki Avrupalı bunu Türk kadınında değil, erkeğinde, diplomatu ya da savaşçısında görmüştür. Rönesans'a, kökten bir değişmeye yöneldiği dönemde yeni giyim modaları icadında yarışa girmiş olan Avrupalılar için Türk modeli de ilginçti. Üstelik 15. hele 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en muhteşem dönemini yaşadığı çağda Türkten esinlenmek onların da öncelikli bir tercihiydi.

Yaptığım bir araştırmada her dilin kendi şive gereksinmesi çerçevesinde tülband'den türban'a geçildiğini saptadım. Öncelikle, 15. yüzyılın Avrupa'da egemen dillerine sahip ve toplumsal yaşamı en çok yönlendiren toplumları olan Fransa'da ve İtalya'da belirmiştir. Tabii ki Osmanlı ile iç içeliği durmadan artan Arnavut, Sırp, Macar gibi toplumların dillerine de yerleşmiştir. Almanya'da ilk kez Kluge 1540'da kullanmıştır. Osmanlı ülkesini 1553/55'te ziyaret edip anılarını kitaplaştıran H.Dernschwam da deyimini dini bir nitelik taşıdığını ve mezar taşlarına biçim vermekte kullanıldığını belirtir.

Bulgarca ve Sırpça'da turban, Rusça'da tjurban, Fransızca ve İngilizce'de turban, İtalyanca'da turbante, İspanyolca ve Portekizce'de torbante, Hollanda dilinde tulband şeklinde kullanılmıştır. Bir diğer tez de özellikle lâle'nin Avrupa'ya Osmanlı ülkesinden ulaştırılmış olması sebebiyle Fransızca'da tulipe, İngilizce'de tulip, Almanca'da tulpe, İtalyanca'da tulipano sözcüklerinden hareketle tulpan, tulban, tulliban üzerinden turban'a varıldığı şeklindedir.

İşin ilginç, geniş ön ve arka kenarlıklı, uzun tüylü şapkalar kullanan Avrupalı erkekler sadece bizim erkeklerimizde gördükleri, kavuğun etrafını çevreleyen bu sargı ile ilgilenmemişler, buna karşılık Avrupalı kadınlar yoğun şekilde kullanmaya ve yeni yeni şekiller vermeye yönelmişlerdir. Gerçekten sadece kavuğa bakıldığı zaman estetik açıdan çekici değildir, buna kar-

şılık tülband ona hoş bir görüntü kazandırmaktadır. Özellikle 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa’ya giden elçimiz Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi’nin Paris günlerinde bu modanın hayli yaygınlaştığı biliniyor. 1796’da yine Paris’e gönderilen Esseyyid Ali Efendi de modanın canlanmasına sebep olmuştur, tabii kadınlar arasında.

Hatiboğlu, “Tesettürden Türbana” başlıklı makalesinde bu konuda ilginç bilgiler veriyor:

“Meşhur Türkolog Bianchi (1783-1864) ikinci baskısı 1843-46’da yapılan Fransızca-Türkçe sözlüğünde türban kelimesinin karşısına ‘sarık, kavuk, imam’ kelimelerini koymakta, ‘sarık sarmak’ tabirine de ‘prendre le turban, se faire Mahométan’ yani ‘türban giymek, Müslüman olmak’ karşılığını vermektedir. Dozy de 1845’de basılmış ‘Dictionnaire Détaillé des Noms des Vêtements chez les Arabes’ eserindeki ‘imame’ maddesinde bunu daima türban olarak karşılamakta ve eklemektedir:

“Türbanın kadınlar tarafından kullanıldığını düşünmekten şiddetle kaçınılmalıdır. Bu başlık sadece erkeklere mahsus-tur ve Şark’da erkek mevtâ’nın mezar taşlarına, hanımlarinkinden ayırmak üzere türban yontulmaktadır.’

Yargısını şu şekilde tamamlıyor:

“Demek ki günümüz Türkiyesi’nde imamların, Diyanet Reisi’nin taşıdığı sarıklar bir nevi türbandır. Halen pek çok İslam ülkesinde türbanla dolaşan erkekler sayıya gelmeyecek ölçüdedir. Türkiye’de onun modaya uygulanmış şeklini, sadece hanımlar idari kademedede kullanabilme hürriyetine sahipken, sarık çözülüp başörtüsü haline geldiğinde, iş değişivermektedir.”

Bir diğer din bilgini Hayrettin Karaman'ın Yeni Şafak'da çıkan "Türban uydurmadır" başlıklı yazısında de benzeri değerlendirmelere rastlıyoruz:

"Geçmişte ve günümüzde tesettüre riayet eden kadınlarımızın başlarına örttükleri giysiye 'türban' dedikleri olmamıştır. Bu örtünün en yaygın adı 'baş örtüsü'dür. Başörtüsünün zaman ve mekan farklarına bağlı birçok çeşidi vardır. Şehirlerde yaşayan kızlarımızın çeşitli şekilleri ile başlarına örttükleri örtü de başörtüsüdür. Bunun adı türban değildir."

Türban deyiminin Hindistan'da Sih'ler tarafından kullanıldığını da belirtiyor ki bu dini anlayışın da İngiliz etkisiyle geliştiği biliniyor. İşin ilginç "Sihler taktıkları türbanı, daha çok, Pencapça türban anlamına gelen ve daha saygın bir isim olduğu kabul edilen dast~r olarak anarlar" demekle onlar ve Şiiler için de bir türban deyiminin geçerli olmadığını belirtmiş oluyor. Kesin yargısını da ekliyor: "Osmanlılarda türbanın adı sarıktır. Bir çeşit başörtüsü için türban kelimesi 'okumuşların ve şehirli kızların başörtülerini ayırıp simgeleştirerek' mahkum etmek isteyenler tarafından uydurulmuştur."

On Altıncı Bölüm

BAŞÖRTÜSÜ'NÜN YERİNİ TÜRBAN ALIYOR

Türban anlayışının sadece bizim toplumumuzun bir ürünü olduğu yanlışına da düşmemek gerekiyor. Bizde en yoğun şekilde gündeme gelmiş de olsa diğer İslam toplumlarında da vardı. Örneğin **Murat Bardakçı**, türban adı verilen başörtüsü modelinin ilk defa 1970'li yılların başında, Lübnan'da yaşayan üst düzey din adamı İranlı **Hüccetülislam Musa Sadr** tarafından icat edildiğini belirtiyor. Amaç, Güney Lübnanlı Şii kadınları bölgeye hakim olan Filistinli gerillaların tacizinden korumak imiş. Ayrıca ekliyor:

“1979'daki İran Devrimi'nin de benimsemesiyle model bütün İslam dünyasına yayıldı, bir ideoloji ve kimlik alameti halini aldı ve bu arada biz de ithal ediverdik.”

Bizde bireysel kullanımın dışında toplumsal olarak Türban tartışmasının 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından başladığını, o zaman kurulan YÖK'ün ilk başkanlığını yapan İhsan Doğramacı Habertürk televizyonundaki bir söyleşide açıkladı:

“Kenan Evren döneminde devamlı tartıştık. Başörtüsü sorununu incitmeden nasıl çözebiliriz diye. Uykularım kaçırdı. Kenan Evren bana bir gün, 'Kabine üyelerinden

birinin hanımı-- Mehmet Keçeciler’in eşi – ne güzel, gayet çağdaş şapka gibi bir şey de giyiyor, ne kadar medenice, bari başını örtmek isteyen sadece başını bu şekilde örtse ne iyi olur’ dedi. Bu konuşmanın ardından lügatlara baktık. Fransa’da türban diyorlar. Bone gibi bir şey. Başını kapamak isteyenler için bu önerildi. Şu an başörtüsü unutuldu, türban gündeme geldi.”

Gelişmenin tanıklarından ilahiyatçı Prof.Beyza Bilgin’in anlattıkları da şöyle:

“O zamanki YÖK türbanı çağdaş kıyafet olarak tanımladı. ‘Başörtüsü gerçek türban gibi arkadan bağlanır; alında biraz saç görünebilir’ dendi. Bu tarz uygulayan olmadı, kızlar kendi büyük başörtülerine türban ismi verdiler. Allah’ın emri olarak kabul edildi türban takma. Genç yaşlı bütün kadınların mutlaka her yerde, içeride ve dışarıda omuzlarını örtecek ve saçlarının telini göstermeyecek şekilde örtünmeleri yaygınlaştı. Bunun tarifi Diyanet’in internet sitesinde de vardır.”

Bir yandan laikliği korumaya özen gösterirken bir yandan da dindar kesimin özlemini tatmin arzusu böylece batılı giysisini terk etmeden başörtüsünde uzlaşma arayışına yola açtı. Aynı zamanda laiklik içinde siyasi İslam denilen harekete de yol göstermiş oldu. Üniversitelerdeki gelişim üzerine Aksiyon dergisinde bir inceleme yayınlayan Meral Yılmaz şu bilgileri veriyor:

“1982’de YÖK bir kıyafet genelgesi çıkardı. Üniversiteye başörtüsü ile girmek yasaklanıyordu. 1983’te bu yasağı destekleyen bir genelge çıkarıldı. 15 Haziren 1984’de 1506 sayılı yazıyla kız öğrencilerin modern bir şekilde türban kullanabilecekleri belirtildi. Ancak başörtüsüne yine izin verilmiyordu. Boynu açıkta bırakacak ve kulakların ar-

kasından dolanarak bağlanılan örtülere izin veriliyordu. Dolayısıyla çıkarılan yasa ancak türbana izin veriyordu. Türkçeye türban kelimesi bu tartışmalarla girdi.

8.Temmuz.1987'de Adana'da yapılan YÖK rektörler toplantısına katılan ve toplantı öncesi basına bir açıklama yapan Kenan Evren toplantının amacının türban olmadığını bildirirse de üniversite kampuslerindeki bütün öğrenciler radyoları başında bu toplantıdan çıkacak kararı bekliyorlardı (...Ancak çıkan) Öğrenci Disiplin Yönetmeliği'nin 7. maddesine bir 'h' maddesi ilavesi oldu. Bununla türban yeniden yasaklanmış oluyordu. Karara göre, Yüksek Öğrenim Kurumlarının dersane, laboratuvar, klinik, poliklinik ve koridorlarında çağdaş kıyafet ve görünüm dışındaki kıyafetle bulunma disiplin suçu sayılıyordu."

Bu gelişmeler türbanın toplumda ve mecliste yoğun tartışılır hale gelmesine zemin hazırladı. Evren'e içinde zalimlik ve cehennem'den bahseden bir faks gönderen Gaziantepli genç göz altına alındı Türban'ın simgeleştirilmesi 12 Eylül Müdahalesiyle başlatılırsa da bunun bir anda büyük bir ivme kazanmasında dine bağlılığını hiç saklamayan Özal'ın kurduğu ANAP partisiyle iktidara gelmesi asıl büyük rolü oynamıştır. Denize girdiği kıyafetiyle askeri teftiş etme gibi uygulamalarıyla kalıpları önemsemediğini her fırsatta gösteren yeni başbakan bu alanda kararlı olduğunu da ortaya koydu. Asıl ilginç ise, kendi eşi Semra Özal'ın bırakınız türbanı, başörtüsünü bile önemsememesi gece kulüplerinde başı açık ve elinde sigarasıyla görünebilmesiydi.

Ama asıl tartışmalar mecliste başladı. Özal vaatlerini yerine getirme çabası içine girdi. Başörtüsünün irtica hedefli ve İran kaynaklı olduğu hakkındaki SHP'nin eleştirilerine karşı çıktı hatta "Onlar Şii, biz Sünniyiz" diyerek oradan irtica gelemeye-

1988’de sosyetenin en ünlü kadını Selma Özal

ceğini ileri sürdü. Özal’ın 1988’de YÖK kanununa bir madde ekleyerek başörtülülere hak kazandırma yolundaki girişimi de Anayasa Mahkemesi’nce, içinde “dini inançları sebebiyle başını örtmek” ibaresi bulunduğu için anayasaya ve laikliğe aykırı sayılarak iptal edildi.

Özal bir kez de 1990'da, Yüksek Öğretim Kanunu'na aynı isteği dinden bahseden hiçbir sözcük kullanmadan sokan bir öneriyi sundu. Anayasa Mahkemesi bunu anayasaya aykırı bulmadı, ama 1989'daki iptal kararına atıfta bulunması başörtüsünü yine geçersiz kılıyordu. Özal cumhurbaşkanı olduktan sonra başbakanı **Akbulut** da aynı mücadeleyi devam ettirdi. "Kadının statüsü ve sorunlarıyla ilgili kararname"nin iptali için SHP'nin açtığı davada, Anayasa Mahkemesi başkanvekili **Yekta Güngör Özden**'in basına bir açıklamasında - daha karar saptanmadan önce - türbanın serbest bırakılamayacağını belirtmesi sebebiyle görevden alınmasını istedi. Ancak Mahkeme 1991 Şubatında bunu da red etti.

1990'da evine gönderilen bir bombalı paketin patlamasıyla yaşamını yitiren İlahiyat Fakültesi'nde doçentlik yapmış nadir kadın bilimcilerden Bahriye Üçok'a yöneltilen saldırının da türban kökenli olduğu bilinir. İnsan dünyasında kadın erkek eşitliği konusunda araştırmaları olduğu gibi örtünmeye karşı da yazıları vardı. Aynı yıllarda türbanlı genç öğrencilerin özellikle üniversite kapılarında gösterileri sıklaşmıştı.

Artık Türkiye'de başörtüsü değil, sadece türban tartışılır hale gelmişti. Bunun sebebi de konunun bir yandan Avrupa Birliği'ne üyelik diğer taraftan Arap toplumlarıyla artan ilişkiler çerçevesinde ele alınması oluyordu. 1993'te Beyrut'ta düzenlenen, benim de katıldığım, "*Araplar ve Türkler Gelecek için bir Diyalog*" konulu uluslar arası konferansta iki bilim uzmanının bildirileri, kadının nereye vardığını ve tutucu yapıya yönelirse nereye sürüklenebileceği endişesini yansıttığı için ilginçti.

Marian Sleen'in Arap kadınının durumu hakkındaki görüşleri şöyleydi:

“Bugünün kadınının getirildiği durumdan - geri kalmışlık ve yaşamla uğraşmaktaki yeteneksizliği – bir ölçüde gelenekler sorumludur. Arap hükümetleri 1970’lerden itibaren kadını gelişme sektörünün içine sokmayı tartışmaya başladılar. Bu Arap Uyanışı’dır. Okuryazarlık oranı Arap ülkelerinde düşüktür özellikle kadınlar arasında ancak % 35’e varır. Kadın işgücünün ekonomik faaliyetlere katkısı diğer Üçüncü Dünya ülkeleriyle karşılaştırılırsa, dünya-daki en düşük düzeydedir, 1980’de sadece % 9 idi. Arap kadınının sorunu yasal hakları konusundaki bilgisizliği-dir. Bu da karar verici ve yasa yapıcı mekanizmalarda temsil edilmemesindendir. Genelde Arap kadını tam sivil haklara sahip olamamıştır. Arap ülkelerinin çoğunda bugüne kadar, geleneksel eğilimle, kadını sivil ve kamusal haklardan mahrum etmek fikri egemen olmuştur. Bunlara temas etmek yeni bir tabu oluşturmuştur, istenen sadece tamamen örtünmesi ve inzivaya çekilmesidir. Bazı ülkelerde oy verme hakkı tanınmıştır. Çokeşli evliliği kaldıran sadece Tunus’tur.”

Arap Birliği Araştırmalar Merkezi’nce hem de Beyrut’ta düzenlenen bir kongrede böylesine açık eleştiri yapılması, geleneklerine bağlılıklarına karşılık kendilerinin de durumdan pek memnun olmadıklarını gösteriyordu. Aynı kongrede Sema Kalaycıoğlu’nun sunduğu bildirideki Türk kadınının durumu hakkındaki veriler ise apayrı bir sosyal yapının oluşmuş olduğunu kanıtlıyordu:

<i>Kadın okuryazarlık</i>	<i>1935’de % 9.81</i>	<i>1989’da % 72.83</i>
<i>Üniversiteli kız</i>	<i>1927’de % 11.2</i>	<i>1990-91’de % 33.6</i>
<i>Kadın akademisyen</i>	<i>1932 % 0.1</i>	<i>1990-91’de % 31.5</i>

Bu kongrede Türkiye tarafından başlangıç konuşmasını ben *“Tanzimat’ın Türk ve Arap toplumları üzerindeki etkisi”* konulu bir bildiri ile yapmıştım. Tanzimat’ın evrensel nitelikli çağdaşlaşmaya girişim olarak Osmanlı yönetimince benimsenmesinin Türk toplumunun bugünkü yere varışındaki rolünü anlattıktan sonra, Arap toplumlarının bu konudaki tutumlarını - menfi olduğunu bilmekle birlikte - öğrenmek istediğimi eklemiştim. 16 Arap akademisyenden sadece üçü Tanzimatın gerekliliğinden bahsettiler, 13’ü ise Tanzimat gerekli değildi tezini savunmakla yetinmediler, şimdi de bir çağdaşlaşma gereğinin bulunmadığını ileri sürdüler. Bizim gelenekçi kesimin de aynı görüşte olduğu anlaşılıyordu.

Bizdeki tartışmanın türbanlaşmasını bu çerçeve içinde fark etmek mümkündür. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi salonlarında *“Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği”* tarafından da *“Kadın Hakları ve Çağımızda Kadın Hukuku”* konulu bir panel düzenlenmişti. İslamın kadını geri bıraktığı yolunda Profesör **Türkan Akyol**’un ileri sürdüğü görüşe karşı çıkan Refah Partisi temsilcisi **Hüseyin Ceylan** şunları söylemişti:

“Bu ifade tamamıyla bir cehlin ürünüdür. Kadın İslamiyet’te en üst noktalara gelmiş, maddeten ve manen hep saygın yerini muhafaza etmiştir. Asıl kadının beter durumda olduğu medeniyet, batı medeniyetidir.”

Organizatörleri *“Bayan Garih’lerin, Lilli’lerin, Alaton’ların, Eczacıbaşı’ların, Koç’ların, Demirören’lerin ve benzeri kendi kültür ve değerlerinin yabancı olmuştur hanımefendiler”* diye niteleyen H.Ceylan tezini pekiştirmek için konuşmasında, bütün dünya toplumlarındaki gelişmeleri Hazreti Peygamber döne-

minde sağlanan kadın haklarıyla teker teker mukayese edip geri kalışlarını belirttikten sonra devam eder:

“Şimdi soruyorum, Türkiye Cumhuriyeti’nde kadına seçme ve seçilme hakkı ancak 1934 yılında verilebilmiştir. Almanya’da 1942 ve İsviçre’de 1971 yılında verildi. Oysa İslamiyet’te daha 622 yılında gelen bir ayetle kadının devlet başkanını seçmesi ve ona tabi olacağı şartlar belirtilmiştir.”

Hazreti Peygamber zamanının şartlarıyla övünmesine karşılık ondan sonraki 14 yüzyıl boyunca neden bu insanlığa örnek olacak uygulamanın pratiğe konmadığı üzerinde ise hiç durması dikkatlerden kaçmıyor. Asıl ilginç olanı da, bu tartışmanın verdiği ilhamla yayınına giriştiği 15’ bilim adamının makalelerinden oluşan *“İslam’da Kadın Hakları”* isimli iki ciltlik kitabın tanıtma broşürünün kapağında, arka planda tam tesettürlü kadınların üstüne gerçekten “türbanlı” anlayışına uygun bir kadın resminin oturtulmuş olmasıdır.

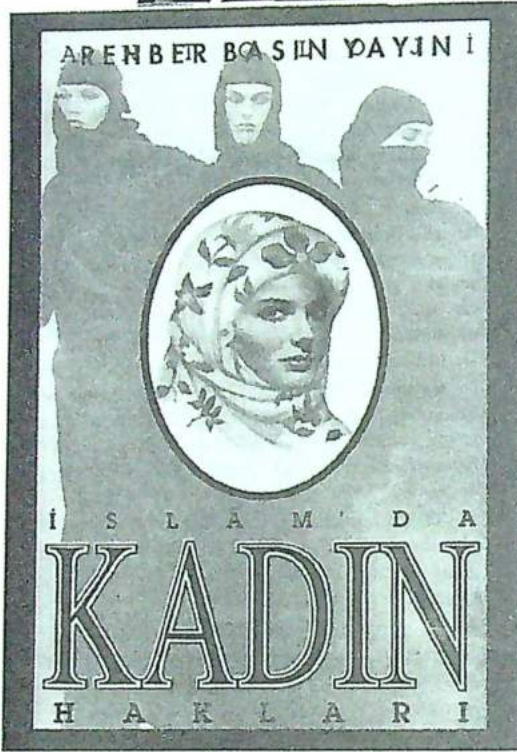
Türk Kadın Hukukçular Derneği ve İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi gibi kurumlar da konuyla ilgilendiler. Bu açıdan **Nilüfer Göle** olayı *“Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme”* eserinde şöyle değerlendirmiştir:

“Bu ortamda türban meselesi de laik ve şeriatçı kutuplaşmasına vesile olmuştur. Devletin bireyin yaşamına müdahale hakkı olmadığına, isteyen istediğini giyebileceğine dair ‘liberal’ fikirler, olayı büyütmenin fayda değil zarar vereceğine dair ‘hoşgörü’lü tavırlar filizlenmekle birlikte, türbanın bireysel tercihlerin sabit bir ifadesi olmaktan çok, şeraitçi stratejinin bir parçası olduğu, türbanın arka-

sından peçe ve çarşafın geleceği korkusu, serbestçi diyebileceğimiz bu tavırlara sınırlar getirmektedir.

Bu dönem boyunca, türban etrafında oluşan tartışmaların yanı sıra, İslamcı öğrencilerin kimlik kartları için baş açık fotoğraf çekertirmek istememeleri, tıp eğitimi yapanların kadavra üzerinde uygulama yapmayı red etmeleri, resim sergilerine karşı bildirilerde bulunmaları gibi olaylar etrafında 'ilerici-gerici' kavgası sürmüştür. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramında gösteri yapan kız öğrencilerin şort giymelerinin mesele yapılması ise başlıbaşına anlamlıdır. 20'li yıllarda, spor bayramına takılan şortlu kızlar nasıl medeniyet dönüşümünü sergilemekteydilerse, 80'li yıllarda da türbanlı kızlar bu medeniyetin reddini ifade etmektedirler. Şort ve türban, Batıcı ideal ile İslamcı ideali dışavurmaktadır. Kadının bedeni toplumsal tercih meselelerine, dün olduğu gibi bugün de sahne olmaktadır.”

On Yedinci Bölüm

1993'ten iki anı: Cumhuriyet tarihinin ilk din şurasına katılan başbakan Tansu Çiller ve İslam'da Kadın Hakları kitabının tanıtım broşürünün kapağı

TÜRBAN KRİZİ TBMM'NDE

Türban ve ona bağlı olarak giyimdeki değişimde Özal'ın önemli bir etkisi de özel televizyon yayınlarına yolu açması olmuştur. 1990'a kadar sadece devlet televizyonunu izleyebilen evine kapalı insanlar, laik anlayışlı olsa da gösterilerinde ciddiyetten fazla uzaklaşmayan TRT yerine dünyanın bütün çlgınlıklalarını seyre başladılar. Türbana, giyimde batı modalarının eklénmesinde büyük bir etkisi olduğu inkâr edilemez.

1993 Haziranında cumhuriyet tarihinde ilk kez bir kadının, **Tansu Çiller**'in başbakan olması konuya bambaşka yönden ilgiyi çekti, zira başı tamamen açıktı, başörtüsü bile kullanmıyordu. Buna karşılık, aynı yılın Kasım'ında düzenlenen cumhuriyet tarihinin ilk Din Şurası'nda - ki 29 İslam ülkesinden 200 kadar temsilci katılmıştır - başına örtü koymaktan kaçınmadı. Aynı yıllardaki cumhurbaşkanının eşi **Nazmiye Demirel** de hep başı açık görölmüştür. Arkasından 1994 Mart'ındaki yerel seçimlerde Refah Partisi'nin büyük bir oy patlaması yaparak İstanbul ve Ankara'nın belediye başkanlıklarını kazanması bir yandan solun çökmekte olduğunu, bir yandan da artık ortanın sağındaki partilerin egemenliğinin sona erdiğini, din güdümlü partilerin iyice ön plana çıktığını kanıtlıyordu.

Din güdümlü siyasi yapıların ağırlık kazanması sadece bize özgü değildi. Bütün Arap ülkeleri ve Pakistan’da da aynı gelişim vardı ve kadın yaşamı ve giyimini de etkiliyordu. Türkiye’dekinin aksine sömürgeleşmekten tam kurtulma özleminin etkisiyle bütün dünyadaki Müslüman toplumlar kendi özelliklerine dönme hırsları içindeydiler. Örneğin Bangladeş’te “feminist” başı açık yazar ve şair kadın **Teslime Nesrin**’in linç edilmesi için mitingler düzenlenmiş, hatta öldürecek olana ödül bile vaat edilmişti.

Aralık 1995’deki Genel seçimde hiç kadın aday göstermeyen **Refah Partisi**’nin 158 milletvekiliyle birinci parti durumuna gelmesi ve **Erbakan**’ın hükümeti kurması – hem de Çiller ile ortak olarak – yeni bir dönemin başladığının işaretiydi. Tanzimat’tan beri bütün yöneticilerimizin “acilci” olduğunu belirtmiştim. Erbakan da gerçekleri hiç görmeyen bir anlayışla daha topluma tam hakim olmadan laikliği terk edip dine dayalı bir devlet oluşturma denemelerine girişti.

28 Şubat Muhtırası arkasından RP’nin kapatılması iki yeni gelişime yol açtı. Başbakanlık bünyesinde kurulan Sivil Çalışma Grubu iki ayrı toplantıdan sonra hazırladığı raporda “*türbanın kılık kıyafetle ilgili mevzuata aykırı*” olduğunu vurguladı. Raporda “*kamu görevlileri ile öğrencilerin, devlet daireleri ile okul ve üniversitelerden oluşan eğitim kurumlarının kapalı mekanlarına türbanla girmesi disiplin suçu oluşturur*” deniyordu. Erbakan’ın gerek dış gerekse iç politikadaki tutarsız çizgisi RP’nin kapatılmasına sebep olduğu gibi onun yerine kurulan **Fazilet Partisi**’nin de 1999 Nisan seçimlerinde başarısız kalmasını hazırladı. En büyük sürpriz, Ecevit’in “dinle çatışmadan laiklik” yanlısı DSP’sinin birinci parti olmasıyla yaşandı. Erbakan’ın ısrarıyla Fazilet Partisi’nin İstanbul listesine sokulan ve seçilen partinin “*Hanımlar Komisyonu Dış İlişkiler*

Başkanı”Merve Kavakçı olayı ile de türban sorunu en gergin dönemini yaşadı.

Erbakan kendi politikasına uygun bir seçim yapmıştı: Tıp fakültesinden türban’dan vazgeçmediği için çıkarılmış, ailesinin “başını örtmelerine izin verilmediği için Amerika’ya gidip yerleştiğini” açıklayan biriydi Merve Hanım. Kendisi gibi seçilen türbanlı MHP adayı **Nesrin Ünal**’ı arayıp onu meclise başörtüsüz katılma kararından vazgeçirmeğe çalışmıştır. MHP’li kadının kendisini terslediğini Kavakçı anılarında belirtiyor. Fazilet Partisi Genel Başkan Yardımcısı **Aydın Menderes**’i ziyaretinde aynı konuda destek almak istemiş ama olumlu karşılanmamış üstelik eşinden de “peruk gibi bir şey taksan” uyarısını işitmiştir.

Kararlılığından vazgeçmeyen Kavakçı seçimden iki hafta sonra 2.Mayıs’ta yemin töreni için TBMM’e geldiğinde, özellikle DSP’liler tarafından tepkiyle karşılandı. Sükunetiyle tanınan Ecevit’in “*Bu kadına haddini bildirin*” sözleri apar topar salonu terk etmesine ve başını açmadıkça yemin ettirilmeyeceğine karar verilmesiyle sonuçlandı. Daima “*Başörtüsü çağdışı ise, çağdışılığım ile gurur duyuyorum*” demekten vazgeçmeyen Kavakçı sonuçta milletvekilliğini kaybetmekle kalmadı, Fazilet Partisi’nin kapatılması kararını da etkiledi.

Amerika’da yaptığı bir açıklamada bu konu hakkında “*Türkiye’de devletle mücadele ediyoruz*” demesi terörist Hamas örgütünün kongresinde “*Tek İslam bayrağı altında toplanmaktan bahsetmesi*” ortalığı büsbütün karıştırdı. En önemlisi cumhurbaşkanı **Süleyman Demirel**’in onu “*ajan provokatör, bölücü ve tahrikçi*” ilan etmesi ve “*bazı ülkelerle ilişkisi olduğunu saptadık*” açıklaması oldu. Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından hakkında soruşturma başlatıldı. Bu durumun hemen arkasın-

dan Aydın Menderes’in istifa etmesi olayın ciddi bir aşamaya vardığını kanıtlıyordu.

Merve Kavakçı olayının büsbütün tepki çeker hale gelmesi, türban olayının arkasına Amerikan etkisini katmaya çalışmasındandır. Türk vatandaşı olarak seçime katıldığı sırada ABD vatandaşlığı için başvuruda bulunmuş olmasının anlaşılması - bu sebeple 15.Mayıs’ta Türk vatandaşlığından çıkarıldı - istese de istemese de dış güçlerin yönlendirmesi altında bulunduğu izlenimini güçlendiriyordu. Daha sonraki olaylar da bu anlayışı pekiştirmiştir. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde Fazilet Partisi’nin kapatılmasına karşı açılan davaya ek olan kendi konusu için de gereken avukat ücretinin ancak onda birini partinin ödemesi üzerine geri kalanını onun ailesi karşılamıştır. Bu da zaten Amerikan vatandaşı olmuş ailesinin orada iyi bir mali temel oluşturduğunu kanıtlıyordu. O zaman Türkiye ile ilişkilerinin, yeni kurulan her devlete - Arnavutluk’a, Gürcüstan’a, Ermenistan’a – Amerikan kökenli bir devlet başkanı önerme örneğinde olduğu gibi, aracılık yapma maksatlı sayılması kaçınılmazdı.

Zamanında ihtiyatla karşılanması gereken bu yargı 2004 yılında “Başörtüsüz Demokrasi” isimli kitabında kendisinin açıkladığı bazı olaylar öğrenilince kesinlik kazanmıştır:

“Saat 11 sularında Murat Mercan Bey (sonraları başbakan Erdoğan’ın danışmanı) aradı beni. Yanında Amerikan Sefaretinden bir üst düzey görevli vardı. ‘Sayın Kavakçı sizi, dilerseniz hemen uçakla çıkartalım buradan, Washington’a uçurulım’ dedi, telefondaki Amerikalı diplomat. O anda bana hakaret gibi gelen iyi niyetli söylenmiş bu sözleri, sakın kalmaya gayret ederek dinledim ve ‘Teklifinizi kabul etmem başımı açmam kadar kadar

imkansızdır. Eğer benim için bir şey yapmak istiyorsanız, Amerikan yönetiminin her dediğini fazlasıyla dikkate alan bizim basınıımızdakilerin kulağını çekin' dedim."

Bir partinin dış ilişkiler başkanının yabancı elçiliklerle temasta olması ve bunların bağlantılarını bilmesi doğaldır. Üstelik o ülkenin vatandaşlığına talip olmuşsanız siz de aynı bağın içindediniz demektir.

Aynı yılın Ekim ayında Merve'nin İstanbul'daki Hidiv Kasrı'nda Sivaslı iş adamı Bekir Yıldırım ile resmi nikahla evlenmesi Türk vatandaşlığını kazanıp milletvekilliğini geri alma amaçlı bir girişim diye nitelenmişti, ancak Bekir'in de ABD vatan-daşı olduğunun ortaya çıkması onun tercihlerindeki kararlılığı kanıtlamaktan başka bir şeye yaramadı. Üstelik destekçisi görüldüğü Hamas'tan da tepki aldı. Bu Filistin bağımsızlık savaşı örgütün siyasi beyni kabul edilen Musa Ebu Marzuk 29.6.1999 tarihli Milliyet'te çıkan demecinde *"Amerikan pasaportunu gizleyerek siyasete girene saygı duyamayacağımı"* açıklıyor ve ekliyordu: *"Bu kadının sorumsuz tutumu hem Türk halkı hem de bütün Müslümanlar için utanç vericidir."* Türban ile başörtüsü arasında bir ayırım yapmadığını da eklemekten geri kalmayan Marzuk için ABD'ye bağlılık İsrail'e destek vermek anlamına geliyordu.

2002 Martında Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın davetlisi olarak Dünya Kadınlar Günü yemeğinde ABD Dışişleri Bakanı Colin Powel ile aralarında geçen konuşma da bu bağın Merve'deki derecesini kanıtlıyor:

"Kavakçı - Afganistan, kadınların diskrimine edildiği, kadın oldukları için ayrıcalığa uğradıkları tek ülke değil... Türkiye'de de benim gibi başlarını örtmeyi seçen yüz bin-

lerce genç kız ve hanıma da bu zamana yakışmayan bir ayırıcılık uygulanmaktadır. Amerikan yönetimi buna duyarsız kalmamalıdır.

Powel – Bu, bir iç meseledir Düşünebilir misiniz ki Amerikan Başkanı telefonla Türkiye Cumhurbaşkanı veya Başbakanını arayacak ve bu konuya müdahale edecek?

Kavakçı – Sayın Powel, inanın bana, ben bunu size bir Türk milletvekili olarak söylüyorum. Arayabilir, arıyor da ancak bu konuda değil başka konularda arıyor. Amerika’nın da içinde olduğu Batı dünyası bunlara sadece seyirci kalıyor.

Powel – Tabii, her ülke bu süreci kendi hızında yaşamaktadır. Türkiye’nin de kendine uygun bir hızda demokratikleşmesi, özgürleşmesi gerekir, bu konuda hemfikirim sizinle.”

İslami simge saydığı bir örtüyü bu suretle kendi dininin dışındakilerin koruması altına sokmayı arzulayan kişinin başındakine gerçekten “başörtüsü mü diyeceğiz, yoksa türban mı?” sorusu kaçınılmaz oluyor. Türban’ın en büyük özelliği, başı örtüş şeklinin yanı sıra giysilere de modern anlayışı katmasıdır. Vücudun göğüs ve kalça gibi kıvrımlarını ortaya çıkarmayana manto ama daha çok çarşaf diyebilirsiniz. Buna karşılık dar bir ceket ve pantolon giyenin bu hatları tam belirir. Bizim meclise gelirken birinciye, ama ülke dışında ikinciye yeğleyenin başındakine, o ne kadar ısrar ederse etsin, başörtüsü demek mümkün değildir. Kavakçı’nın ki tam bir Türbandı. 2000 yılının Ekim’inde Baltimore’da John Hopkins Üniversitesinde düzenlenen İslami

Merve Kavakçı'nın türbandan vazgeçmeden, tesettürlü ve modern giysili resimleri

Bilinçlenme Haftası'na katılışındaki kıyafetini Yasemin Çongar şöyle anlatıyor: *"Muz sarısı pantolon – ceket, başında kahverengi türban."*

Yine o toplantıda 37.475 türbanlının üniversiteden atıldığı hakkındaki iddiası da dikkati çekicidir. Oysa Emin Çölaşan'ın

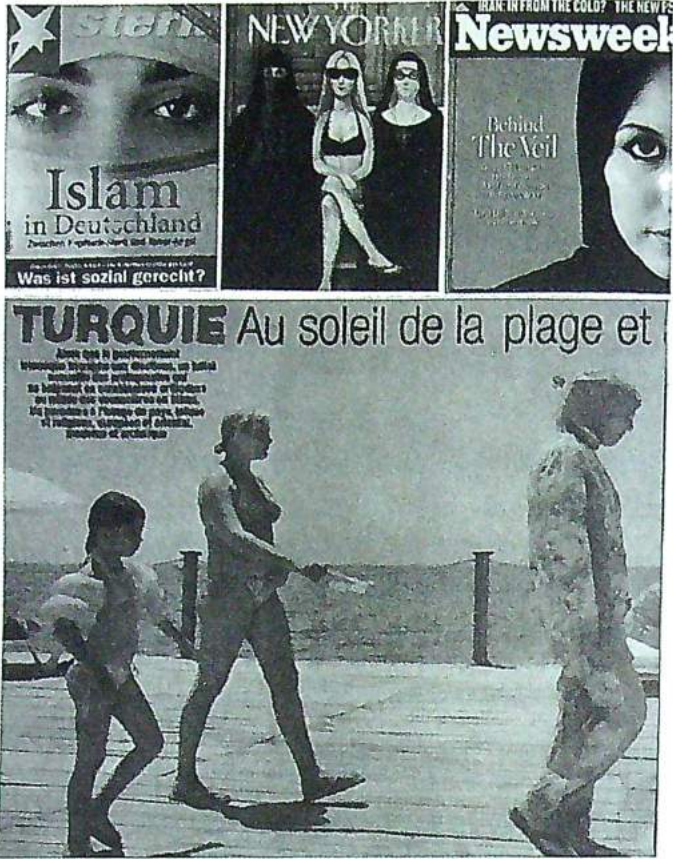
Hürriyet’teki 9.9.1998 tarihli makalesinde İstanbul Üniversitesi rektör yardımcısı Nur Sertel’den naklen verdiği bilgiye göre, kayıt için başvuran 10450 öğrenciden sadece 200’ü türbanlı resim vermiş. Dostça, arkadaşça yapılan görüşmelerde kural-ların anımsatılması sonucunda 4-5 kişi dışında hepsi ikna ol-muşlar. Bu rakamlar konusunda yeterli bilgi sahibi olmadığım için sadece rakamlardaki farkın çarpıcılığını belirtmekle yeti-niyorum.

Türkiye’de dışlanmasına karşın Merve’nin dışarıdaki itiba-rı devam etti. 2000 Ağustos’unda Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen “Din Zirvesi”ne Türkiye’den hiç kimse çağırılmaz-ken ABD’den sadece o davet edildi. 2007 Aralık’ında “İslam Dünyası Sivil toplum Kuruluşları Birliği” tarafından 2007 Aralık’ında İstanbul’da düzenlenen Uluslararası İslamofobia Konferansında da görüşlerini tekrarlamaya devam etti:

“Biz Türkiye’de İslam fobisini dinin özelleştirilmesi nok-tasında görüyoruz. Ancak bu noktada din özelleşemiyor, başörtüsü o kadar toplumsal bir şey ki, bir yere asılan İsa resmi ya da haç gibi bluzun içine sokulamadığından Türkiye de İslamofobia’dan kendi payına düşeni alıyor.”

Merve’nin davranışı bana Abdülhamit döneminde öz-gürlükleri elde etmek için Avrupa’ya sığınan BAZI Jöntürkleri anımsatıyor. Bunlar kurtarıcı olarak Avrupa hükümetlerine tam bağlılık göstermiş, ancak daha sonra Sultan tarafından aylığa bağlanmış ve sonuçta özgürlükleri getiren yalnız bağımsız dav-rananlar olmuştur.

On Sekizinci Bölüm

Batı yayınlarının Türban olayını ele alan yayınları; Alman Stern ile Amerikan The Newyorker ve Newsweek'in kapakları. Altta Fransız Paris Match'da çıkan "Plajın güneşi ve Allah'ın gölgesinde Türkiye" başlıklı yazıda "İslamcı bir hükümet seçimi kazandığı halde biki-nilerle tam tesettürlüler bir arada denize giriyor" kaydı var.

ÇANKAYA'DA İLK TÜRBA NLI VE DÜNYADAKİ YANKILAR

Merve'nin doğurduğu olay zincirleme bir değişim sürecini başlattı: Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, Fazilet Partisi için açtığı kapatma davasının iddianamesinde *"Kutan ve Fazilet Partililer, kandan başka bir şeyle beslenemeyen vampirler gibi türbanı kullanarak dini inançları sömürüyorlar"* diyordu.

Merve'yi desteklemiş olan siyasette yasaklı Erbakan'ın, sorunları dinden başka bir yöntemle değerlendirmemeyi ilke edinmiş Fazilet Partisi yönetimine, kendi yakını üç kişiyi sokması üzerine Abdullah Gül ve üç kişi daha genel başkan yardımcılığından istifa ettiler. Bu çekişme neticede, Fazilet Partisi'nden büyük kopmalara ve Adalet ve Kalkınma Partisinin (AKP) kurulmasına zemini hazırlayacaktır. Minareleri de siyasete sokan bir şiiri okuması yüzünden hapse mahkum edilen, fakat sonra CHP liderinin de onayıyla affedilen Tayyip Erdoğan'ın da katkısıyla AKP büyük bir desteğe sahip oldu. Bunda Avrupa Birliği'ne üyelik için, aydınlanmacılar ve solcuların aksine, Batı'dan gelen bütün koşulları kabul etme özellikleri başlıca etkili olmuştur.

Solcuların sınır tanımayan bölünmüşlüğü, merkez sağın kendi içinde birbirini yemekten başka bir şey yapamadığı or-

Almanya’da iki İslamcı Moda defilesinden görüntüler. Üstte Berlin’de gelin elbiseleri,

Yanda Weissensee Sanat ve Tasarım Okulu öğrencilerinin türban taslağı. Çenealtından bağlantılı.

tamda büyük sermayenin de tam desteği ile dört yıl süren iktidarlarını 2007 seçimlerini oyların yüzde 48’ini alarak devam ettirdiler. İşin ilginç cumhuriyet tarihinde ilk kez meclise giren elliye yakın kadın milletvekilinin

en az beşte üçünün AKP’den gelmesiydi. İçlerinde türbanlılar da vardı, türbansızlar da. Zaten erkek milletvekilleri arasında da

eski solcular, laikler ve aşırı liberaller de bulunuyordu. Hepsinin, ayrıca aşırı Milliyetçi MHP'nin de katkısıyla eşî türbanlı başbakanın üstüne Çankaya'ya eşî türbanlı bir Cumhurbaşkanı da çıktı.

Avrupa Birliği'ne üye olmakta kararlı bir iktidarın, bazı Avrupa devletlerince yasaklanan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce de, iki üniversite öğrencisinin (Zeynep Tekin ve Leyla Şahin) Haziran 2004'de red edilen başörtüsü/türban konusundaki ısrarı, böylece kendisi açısından başarıya ulaşmış oldu. İşin ilginç üç yıl sonra Çankaya'ya çıkacak olan Hayrünisa Gül de aynı yönde başvuruda bulunmuş ama bu kararı öğrenince başvurusunu geri çekmişti. O zaman *"artık 2007'de Türban krizi yaşanmayacak"* diye yazı yazanlara da rastlanmıştı. Gerçekten 2007 seçimleri sırasında türban konusunu hiç gündeme getirmediği için hayretle karşılanan, ama bu sayede tutucu bir dinci görünümünden kurtularak liberal kesimin tam desteğini sağlayan AKP, böylece dinci yandaşlarını da tatmin etmiş oluyordu. Sorunun nihai çözümünü de Anayasa Mahkemesine bırakarak işin içinden sıyrılmış oldu. Yerel seçimler için başarılı bir hazırlıktı. AKP'yi destekleyen Zaman gazetesinin genel yayın müdürü Ekrem Dumanlı'nın değerlendirişî de bu yönde:

"Şu ara kadar medyanın başını çektiği sert tartışmalardan kim zararlı çıktı?...AKP de, MHP de, CHP de kesinlikle zararlı çıkmadı (...) Farzımuhal son anayasa değişikliği bir şekilde engellense bile, AK Parti başörtüsü gibi müzminleştirilmiş bir problemi çözmek için elinden geleni yapmış olduğunu ispat etmiş olacak ve fatura bu özgürlüğü kısıtlayanların elinde kalacaktır."

Seksen yaşına gelmiş, annesini de, günde beş vakit namazını asla terk etmeyen Of'lu büyükannesini de başörtülü gör-

müş, ama ailesinde hiç başörtüsü tartışmasıyla karşılaşmamış biri olarak ben, böyle bir sorunun varlığını kabul edemiyorum. Resmi kimlik belirlemesi gereği olarak başın tam açık olmasından daha doğal bir şey olamaz. Başörtüsüne tek karşıtlığım yok ama saçın tek kılı görünmemeli tutkusunu da geçerli saymam.

Bu bana, 1919-1920’lerde Hint Müslümanlarının, Gandi’nin liderliğindeki Hindu’ların da desteğiyle sürdürdükleri **Hilafet Hareketi**’nde kullanılan bir sloganı anımsatıyor. İngiltere’ye karşı özgürlüklerini ararken Hindular pasif insan olduklarından, kendilerinden üçte kere daha az sayıdaki mücadeleci Müslümanların arkasına takılmışlardı. Onların sloganlarını aynen benimsiyorlardı. Hint Müslümanları ise İngiltere’ye bağlı görünmemek için Osmanlı Halifesi’ni lider ilan ediyorlardı. Birinci Dünya Savaşı’nı sona erdirecek barış antlaşmasıyla ilgili koşulları, Hicaz, Suriye, Irak, Filistin dahil bütün Müslüman bölgelerin yine Osmanlı yönetiminde ve Osmanlı Halifesi’ne bağlı bırakılmasıydı. **Sultan VI. Mehmet Vahidettin**’e bu konuda tam destek vereceklerini ilan ederken şu uyarıda da bulunmuşlardı:

*“Eğer barış antlaşmasında bu koşullardan **BİR SAÇ TELİ KALINLIĞINDA** ödün verersen, seni de tanımayız.”*

Saç telinden ödün verme, saç telinin görünmesi İslam toplumları için bu kadar önemli sayılıyordu. Buna karşılık Osmanlı Devleti bırakınız tek teli, kafasını cascavlak bırakacak **Sevr** antlaşmasını imzaladı. O zaman da Hint eylemi Milli Mücadele’nin gerçekçiliğine kendisini bağladı. Bütün yardımı Ankara’ya yöneltti. Başarıyı da, saçıyla uğraşmaya vakti kalmayan Anadolu insanı, başta kadınlarının katkısı sağladı. Açıkçası değişim geleneğe gözü kapalı bağlılıkla değil, kendi koşullarıyla işlemişti. Nitekim bu davranışın ardından Hindistan’daki hareket dinciliği bırakıp ulusal özgürlük konusu üzerine odaklanmıştır.

Yirminci yüzyılın sonlarında ve Yirmibirincinin başlangıcında, bütün diğer konuları bastıran yoğun bir başörtüsü/türban tartışmasına girişilmesinin kökeninde, asıl sorunlarımızı çözememiş olmanın verdiği sıkıntıyı unutturma taktiğinden başka bir şey bulunduğunu kabul edemiyorum. 1925’de fes yasaklandığında işi ayaklanmaya kadar varıranlar, aradan 25 yıl geçmeden fesin turistlerden başkasına satılmayan bir süs eşyası haline gelmesinden ders almış olmalıdırlar. Fesin resmi olarak sadece yüzyıllık bir ömrü olmuştu. Kadınlardaki binlerce yıl sonucu daha da kökleşmiş olan gelenekçiliği kullanma taktiği daha başarılı olabilirdi. Evvelce de örneklediğim gibi, bütün insanlara eşitlik iddiasındaki Fransız Devrimi bile, kadınlara seçimlerde oy hakkı gündeme gelince *“onlar tutucudur”* diyerek 19. yüzyılın ortasında karşı çıkmış, kararı ancak yüz yıl sonra verebilmişti. Bütün vatandaşlarının Avrupalı olmasını kabul eden toplumumuzda da bu taktik kadınlara uygulandı.

İster başörtüsü/türban, ister diğer konularda diğer İslam toplumları bizden ne derece farklı!...

Sorunu sadece bize özgüymüş gibi algılamak yanlış olur. Asıl sorun, Yirminci yüzyılın ortasına kadar yüzde 90’ı ile Batılıların sömürgeci idaresi altında yaşayan İslam toplumlarının dünyadaki yepyeni yapılanma ve çıldırtıcı değişim hızı karşısındaki şaşkınlığıdır. Televizyonda seyri engellenmeye çalışıl-sa da disketleriyle her konu dindaşlarımızın da kullanımında. Kadına aşırı cinsellik damgası vuranların bu programlardaki açık saçıklığı aşan sunuşları asıl erkeklerin izlediğini hatırlamak istememeleri düşündürücüdür.

Birkaç Arap ülkesinde ve Pakistan’da yıllarca yaşamış diğerlerinin hepsini de ziyaret etmiş biri olarak bu insanların davranışlarına yakından tanık olmuşumdur. Peçeyi açtırmadığı için

kadının otomobil kullanmasını da yasaklayan, seçme ve seçilme hakkı da tanımayan Suudi Arabistan’ın hanımlarının uçak ülkenin sınırlarını aşar aşmaz “tesettürü” attıklarını bilmeyen yoktur. Bu saptama diğer Arap Şeyhlikleri ve İran gibi ülkeler için de geçerli. Bir kısım erkekleri ve hanımlarının Avrupa ve Amerika’daki yaşamları da malumdur.

Merve Kavakçı’nın yargısı bu yaşam hakkında yeterli bilgisi olduğunu kanıtlıyor:

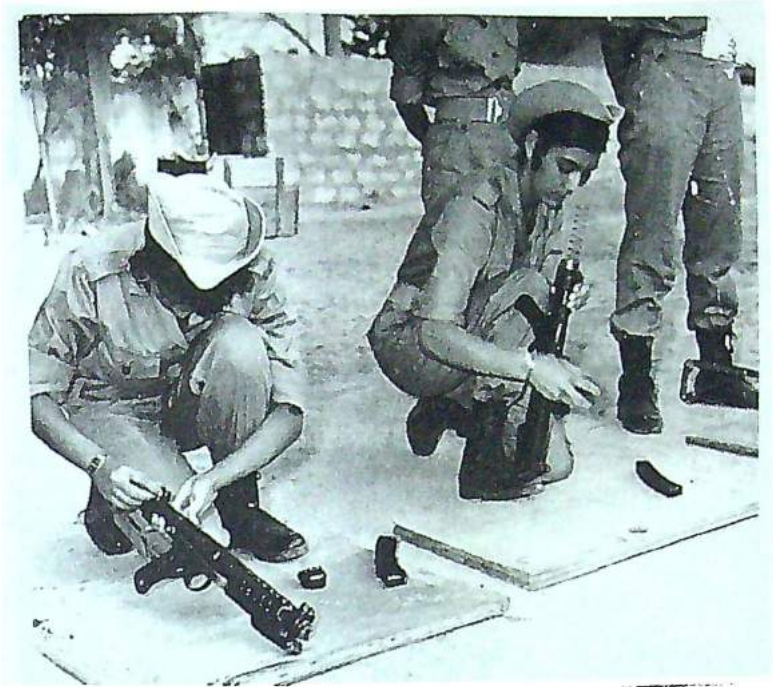
“Kadının sosyal hayata katılmasını dinimiz yasaklamaz. Katılmasını istemeyen Vehhabi görüşüdür. İslamiyette kadın ve erkeğin sorumlulukları, kişilikleri eşittir.”

Yüzde yüz katılıyorum. Ama çözüm başörtüsünden türbana geçişte mi? Bizdeki uygulamaya bir denemeyi Tunus’un da yaşadığını N.Şişman eserinde şöyle anlatıyor:

“(Türban konusunda) Tunus’ta da benzer oluşum var. Bir dönem yaşlı kadınlar ve köyden yeni gele genç kadınlar hariç litham denilen yüz örtüsüne rastlanmaz olmuş kentlerde. ‘Medeni’ Fransızlar gibi olmanın bir göstergesi olmuş litham takmamak. Bu nedenle de köylü/kentli, eğitilmiş/cahil, medeni/geleneksel gibi ayrıntıların mihenk taşı haline gelmiş. Türkiye’de de başörtüsünün böyle bir ayırım noktasına işaret ettiğini söylenebilir.”

Faik Bulut “Kadın ve Tesettür” kitabında Fas’ta başörtülü kadın resminin ders kitaplarından çıkarıldığını bunun kökten-dincilere karşı bir girişim olduğunun ileri sürüldüğünü kaydediyor. İlahiyatçılar ve din dersi öğretmenleri bu değişikliğin ABD ve Avrupa’nın baskısıyla gerçekleştiğini, bu tür eylemin İslamın esaslarını yıkmaya yol açacağını ileri sürmüşler. Milli Eğitim

Bakanı ise “Türbanın kadın, sakalın ise erkek için siyasal simge olduğunu” belirtmiş.

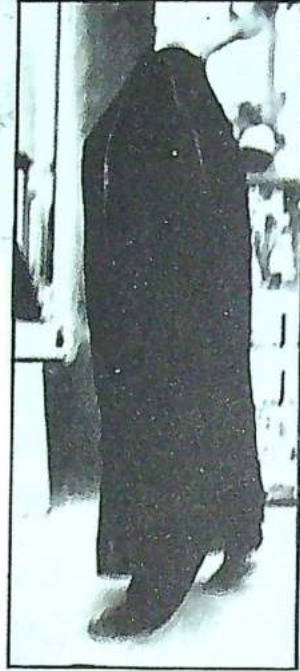
Libyada kadın askerler silah taliminde

Pakistan’da erkeklerin, başı örtülü ve pantolonlu kriketçilerin maçlarını seyretmelerinin yasak olduğu biliniyor. Buna karşılık Katar’ın başkenti Doha’da, Dubai’de ve diğer bazı Basra Körfezi Şeyhliklerinde her yıl kadınlar arası tenis turnuvaları düzenlendiği biliniyor. Bunlara dünyanın en ünlü sporcuları katılmakta ve bilinen Cahiliye Devri çıplaklığını andıran, spor için zorunlu kıyafetleriyle katılmaktadırlar. Peki, seyircileri kim?... Orada çalışan Batılılar ve tespahlerini çekerken belki içlerini de çeken Müslüman erkekler... Kadın?...Yok!...

Abu Dabi’de 1970’de şehrin merkezinde çektiğim resimler

Buna karşılık içinde yaşadığım Libya’da devrimini yapar yapmaz Kadhafi’nin gerçekleştirdiği kadınla ilgili uygulamalara işaret etmemek mümkün değildir. Kadının tam tesettürlü ya da

tamamen açık saçlı olmasının doğal karşılandığı bu ülkede derhal kadın askeri birlikleri oluşturmuş, bunlara pantolon ve siperlikli şapkadan oluşan elbiseler giydirilmiş, silah talimleri yaptırılmış, ayrıca milli günlerde geçit resimlerine katılmaları sağlanmıştı. 2000 yılında Amman’ı ziyaretinde, giyimim cennette şeytanın Adem ile Havva’ya telkin ettiği bir şey olduğunu söyledikten sonra bu konudaki düşüncesini

İran ve Amerikan tesettürlü kadın beyzbol takımları bir arada (üstte); İsviçrenin Aarau kasabasında örtünme korkusunun sokak ilanlarına yansıtılışı

şöyle açıklamıştır:

“İnsanları üzerlerindeki giysiye göre değerlendirmek esas ölçü değildir. Kadın kısa etek giyse de iffetli, dürüst olabilir. Kadın peçe taksa, çarşıya bürünse de içi çift çarşısı olabilir... Bunları söylerken çıplaklığı savunuyor değilim. Benim itirazım, şeklin, esasın önüne geçmesinedir.”

Yönetici değil, yönetilen daha doğrusu güdülen durumunda bulunan Müslüman toplumları arka planda kalması gereken böyle bir konuda fikir karmaşası içinde yaşarken, küreselleşme politikası çerçevesinde bütün dünyayı tam kontrole almak isteyen güçler bu konuyu da kullanma fırsatını kaçırmamışlardır. İlimli İslam camiası yaratmak oyunu oynayan ABD uyumlu görünmeyi hedefliyor. Böylece, kimin tarafından yapıldığı hâlâ anlaşılamamış olan – Ben Bin Ladin hikayesine hiç inanmıyorum - 11 Eylül saldırısından sonra bizim terörist olmayan muhafazakar kesimimizle tam bir uyum içinde. Buna karşılık, PKK’lı Müslümanları desteklemekten, Iraklıları birbirine sokmaktan geri kalmıyor. Dolayısıyla tesettür onlar için önemli bir sorun değil. Nitekim siyasi olarak yok etmek istediği İran’a bir Amerikan Beyzbol kadın takımı 2007’de gitti iki taraf da başları türbanlı, bacakları pantolonlu olarak maçı oynadılar.

Türkiye gibi laik ama nüfusunun yüzde 99’ı Müslüman bir ülkeyi içine almamakta Avrupa kararlı. Peçe ve türban onlar için iyi bir bahane. Bazı örnekler daha verebiliriz:

Hollanda hükümeti kamu merkezlerinde başörtüsünü yasakladı. Belçika da. Fransa’da da benzeri yasaklar geldi. Vatikan peçenin yerel kültürler ve duygusallığa karşı bir saygısızlık anlamı taşıdığını açıkladı. İngiltere’de eski dışişleri bakanı Jack Straw da İslami giyim tarzının insanları birbirinden ayırıp yabancıların topluma sindirilmesini engellediğini gündeme getirdi. Kadın futbolunun yaygınlaşmaya başladığı bir ortamda İngiltere’de Müslüman kadınların şort ve forma yerine sahaya eşofman ve türbanla çıkmadaki ısrarı tepki yaratmıştı. Nitekim FIFA da, Kanada’da türbanlı ve eşofmanlı olarak sahada yer almak isteyen 11 yaşındaki Müslüman kız futbolcunun kırmızı kartla dışarı atılmasını onayladı.

Orhan Koloğlu

Aynı görüşün daha da etkili şekilde gündemde bulunduğu Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde başörtüsüne hoşgörü gösteren Müslüman öğretmenlere karşı harekete geçildi. Baden Württemberg'de türbanla derse girme yasağı yasaya bağlandı. Almanya Federal Meclisi Başkanı Prof. Rita Süßmuth 2001'de Türkiye'yi ziyareti sırasında gerekçeyi şöyle açıklamıştı: “*Dini inançlara saygılıyız ve güvence altındadır. Buna karşılık, önemli olan burada başörtüsünün hangi amaçla takıldığıdır. Kendisini diğer insanlardan ayırmak, farklılığını göstermek amacıyla takıyorsa, anayasamız buna izin vermez.*”

On Dokuzuncu Bölüm

NE DÜŞÜNÜYORLAR ?

Bu araştırmayı, konu üzerinde toplumumuzun uzman bazı kişilerinin düşüncelerini, taraflı/tarafsız ayırımı yapma- dan yansıtarak bitirmeyi yeğliyorum.

Mehmet Şevki Eygi, *Milli Gazete* yazarı (Ayşe Arman ile 2004’de yaptığı söyleşiden) : “*Türkiye Müslümanları tarihi arıza ve kazalar sebebiyle kalitelerini son derece yitirmiş, köylü ve be-devi zihniyetine saplanmış Müslümanlardır. Düzgün Müslüman siyasetçi de yok (..) Müslümanlar iyi giyinmiyorlar kadınlar da erkekler de zevksiz (...) Kadınlar kıyafetlerinde tahammül ötesi renkler kullanıyorlar. Cırtlak pembeler filan. Sonra rüküş bir fraplanlık içindeler. Ulum dersiniz o da yok. Bir takım Müslüman hanımlar, beni bağışlasınlar ama besleme ve hizmetçi gibi dolaşıyorlar! Dünya kadar yazı yazdım bu konuda : ‘Tesettüre kalite getirmek istiyorsanız mutlaka Paris, Milano ya da Japonya’daki modaevlerinden yardım almanız gerekiyor’ dedim (...) Bunu Pakistan Havayolları seneler evvel yaptı, hosteslere kapalı kıyafet yaptıracaklardı. Cardin ile anlaştılar. Bütün dünya beğendi. Biz diyoruz ki, ‘Ben Müslümanım, öyleyse bu tesettür kıyafetini ben kendim halledeceğim.’ Ama yapamıyorsun rüküş oluyorsun. Tesettür sadece dini bir mesele değil ki, aynı zamanda bir kül-*

tür, bir medeniyet ve bir sanat meselesidir. Hangi metropol dünyada giyim kuşamda merkezse, gideceksin onların rehberliğini kabul edeceksin. Ama ne mümkün . Parası olanların bu konuda aklı yok. Başına bir milyarlık (Bugünkü 1000 YTL) eşarp takıyor ama işte yine yakışmıyor(...) Türban çok önemli bir hadise değildir. Bayraklaştırılmış, sembol hale getirilmiş bir hadisedir. Müslümanlar son otuz yıl içinde 'Yok Ayasofya açılınsın, yok türban serbest bırakılınsın' gibi iki sloganla çok vakit harcadılar. Bugün hem siyasal İslam'da hem de laik kesimde türban bir bayrak ve sembol haline getirilmiştir.”

Hayrettin Karaman, *Yeni Şafak* gazetesinin yazarı (1.1.2008): “Çağdaş Türkiye’de türban sorunu, İslam dininde yer alan hicaba (bugün Türkiye’de gerek kavramsal gerek somut anlamda daha sıklıkla başörtüsü olarak anılır) dair farklı bir bakış açısını tanımlamak için kullanılmıştır. Gelenekselleşen baş örtmeden ayrı olarak siyasi temellere sahip olduğu düşünülen baş örtme eylemine ve başörtüsüne türban takmak veya türban nitelendirmeleri yapılmıştır. Geleneksel örtü şekli ile çağdaş ve sıklıkla siyasi bir vurgu barındırdığı düşünülen örtü şekli tarzındaki bu ayrım birçok taraftar toplamış, hem olumlu hem olumsuz yorumlar almıştır. Bununla birlikte Türkiye dışında türban sözcüğü bu anlamda kullanılmazken, İslami kaynaklarda da kadınların örtünmelerine ve kullandıkları başörtüsüne türban denmez.”

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu (İmaj ve Takva kitabından): “Başörtülü kitlenin varlığı tüketimi körükleyici bir unsur olarak yeniden keşfedilince (...) kendi markasını birinci sınıf ilan etmeye kalkan bütün başörtüsü firmaları, tatil köyleri, oteller vurguyu modern (başörtülü) kadınlara yaptılar. Modern ve başörtülü ol-

manın çatışmalı bir alan olmadığı daha doğrusu tüketim kültürünün önüne bir set çekmediği İslami kanallarda yapılan reklam diliyle içselleştirilmeye çalışıldı.

Modern türbanlılara modern laikçi kadınlar neden karşı? Türbanlı kadınlar tarafından tehdit edilen rejim; harem-selamlık mantığına uygun bir biçimde laikçi asri kadınlar tarafından Anıtkabir ziyaretleriyle zenginleştirilmiş olarak koruma altında tutulmaya çalışıldı. Laikçi asri kadınlara türbanlı kadınlara karşı body-guard'lık görevi verildi."

Zekeriya Beyaz, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı (İslam ve Giyim Kuşam -2000- isimli kitabı hakkındaki söyleşiden) : "Gögsü açık onun altından diz kapağına kadar örtülü kadın resmini kitabıma otuz sene düşündükten sonra koydum çok tepki çekti ama örtünmenin simgesidir (...) Kitabı yazmamın sebebi, Türkiye'de giyim kuşa ,konusu, sosyal, dini hatta hukuki , kanuni bir sorun haline gelmiş olmasındandır. Bu konuda çok geniş kapsamlı tartışmalar tartışmalar, çekişmeler söz konusuydu. Bunlara bir cevap olsun diye yazılım. Kur'anı Kerim'de tesettür ifadesi yoktur. Kur'an'da bay ve bayanların ayıp yerlerinin örtülmesi farzdır. Onun dışında tamamen örf ve adete bırakılmıştır. Bizim Müslüman Türk toplumunun kıyafeti tarihten beri zama-na, şartlara göre değişegelmiştir.(...) Biz başörtüsüne değil, başörtüsünün devlete ve düzene karşı mücadele aracı yapılmasına karşıyız (...) Başörtüsü ve tesettür manası çıkarabilmek için ayetlerin anlamını değiştiriyorlar, günah işliyorlar (...) Başörtülü de namuslu, başı açık da namuslu ve şereflidir (...) Başörtüsünü RP siyasallaştırmıştır. Türkiye'yi İranlaştırmak isteyen Merve'lere fırsat verilmemeli, verilmeyecektir."

Mehmet Nuri Yılmaz, *Diyanet İşleri Başkanı* (2.6.2001’de Hürriyet’e demecinden) : “*Diyanet’in erkek imajını kıracğız. Bunun için ilk kez sadece kadınların görev alıp yine sadece kadınlara hizmet verecek bir birim kuruyoruz. Bu amaçla Doçent Mualla Selçuk’u ilk kez Din İşleri Yüksek Kurulu’na üye yaptık (...) İslamiyetin günümüz koşullarıyla uyumlu yaşaması gerek. Türkiye’de Hazreti Peygamber’e benzemekle O’nu örnek almak birbirine karıştırılıyor. Peygamberi örnek almak 1400 yıl önceki gibi giyinmek demek değildir. O’nun mesajlarını, insanlara getirdiği mutluluk reçetesini anlamak ve bunu günümüz koşullarıyla uygulamaktır. Şimdi şunu sormak lazım. Peygamberimiz yemekten sonra ellerini temizlemek için toprağa sürmüştür diye, biz de aynı şeyi yapmakla mı sünnete uymuş olacağız? Sabun kullanmayacak mıyız? Hazreti Peygamber dişlerini misvak ile temizledi diye sünnete uymak için ille de misvak çubuğunu mu kullanacağız? Diş fırçası veya diş macunu kullanmayacak mıyız? Hazreti Peygamber uzun entari giyiyordu diye biz de aynı tarz elbise mi giyeceğiz? Elbette değil. Bize düşen görev Hazreti Peygamber’in eylem ve davranışlarının arka planını esas almaktır.”*

Cavit Torun, *AKP Diyarbakır milletvekili* (Diyarbakır Olay gazetesinde Kasım 2005 köşe yazısından) : “*Omuzlarda sarkıtılan başörtüleri önceleri pardösülerin, sonraları ceketlerin altına altında. Vücut hatları ortaya çıktı. Üstü kaval altı şeşhane diyeceğimiz görüntülerle karşılaştık.”*

Abdurrahman Dilipak, *Akit gazetesi yazarı* (Haziran 2001’de Milliyet’teki açıklamasından): “*Değişim kaçınılmaz. Bazı insanlar inanç ve geleneklerinden koparak farklı forma bürünür-*

ken bir takım sembollerden kopmak da istemiyorlar. Taklit her zaman kötüdür ama her yeniliği taklitçilik olarak görmek doğru değildir.”

Türban sözcüğünü kullanmayan, yurtdışına ihracı da planlayan en ünlü İslami giyim şirketimiz

Bayram Karaduman, Tekbir Giyim Yönetim Kurulu üyesi (Haziran 2001’de Milliyet’teki açıklama): “Artık dinder insanlar da değişik yaşıyor. Yavaş yavaş orta nokta bulunuyor. Yeni İslami tarz için Türk-İslam Sentezi diyebiliriz. Gençler modernizmle İslam arasında yeni bir tarz oluşturdu. İnanç konusunda değişim söz konusu değil (...) Tesettürde özellikle 90’lı yıllarda büyük bir

artış yaşandı. Türkiye’de gerçek tesettür en fazla beş milyon dolarlık bir paya sahip. eyrek tesettrle birlikte rakam 20 milyon dolara kadar çıkar. Satışlarımızın yüzde 35’i gerçek tesettür, geri kalanı ise çeyrek tesettür’dr.” Tekbir’in 2008 başında 500 bin ta-

Bir Arap karikatüründe Türbana dayalı modanın sunululuşu

kım üretim kapasitesiyle çalıştığı, yılda 150 bin adet eşarp sattığı, yüzde yirmisini başta Almanya olmak üzere Avrupa’ya ihraç ettiği şimdi İran, Fas, Tunus ve Mısır’dan da siparişler aldıkları açıklandı.

2001 Temmuz'unda Yeni Şafak ile Akit gazeteleri arasındaki tesettür tartışmasından: Yeni Şafak "Modada Yeşil Esinti" başlıklı yazısında yaklaşık 400 mağaza ve şubesiyle tesettür giyme hizmet veren Tekbir Giyim'i şöyle eleştirdi: "Efil efil etekler, çıplak ayaklara giyilmiş sandaletler, bileklere geçirilmiş halhallar ve başa takılmış örtülerle şık ve özgün bir yaz geçiriliyor (...) Yaz modasına imzasını atan en önemli değişiklik başörtülere yansdı. Uzun süredir kullanılan İtalyan eşarpları ve ipeklerin yerine 'etol modeliyle' tanınan, fular türü uzun ve sade, az desenli başörtüler kullanılmaya başlandı. Bu kesimde yeşil geleneksel renk olsa da dünyayı kasıp kavuran kırmızı, tesettürlü kadınlardan da talep gördü."

Akit kadın köşe yazarı Demet Tezcan "Dejenerasyon in, tesettür out" başlıklı yazıyla bu sunuşu eleştirdi. Tesettürü dışa atan dejenerasyonu toplumu sokan uygulamalar şunlardı:

Pantolon etek in, pantolon out

Spor ayakkabı ve sandalet in, kapalı ve yüksek ökçeli ayakkabı out

Halhal takmak in, çorap giymek out

Üçlü takım in, pardesü out

Etol takmak in, İtalyan eşarp out

Uzun ceket in, kısa pantolon out

Spor kıyafetler in, klasik takımlar out

Geniş kesimli etek in, dar kesimli out

Kısa ceket in, kısa gömlek out

Uzun ceket altına geniş dubleli pantolon in, dar kesimli pantolon out

Kırmızı ve krem ayakkabı in, siyah out

Soyut desenli başörtüler in, çiçek desenli başörtü out

Göz farı in, sürme out”

Mine Alpay Gün, Milli Gazete yazarı (19.10.2007 tarihli yazısı): “Tesettürle başkaları değil ama başörtülüler fena halde dalga geçmekte. Arkadaş zor geliyorsa çıkar kafadaki örtüyü. Sana zorla taktıran mı var? Sanki kafasındaki iki kılı kapatınca hatun kişi, bütün vazifelerini tamamlamış gibi vücudunu orta yere saçıyor. Acaba Müslüman kadının sadece saçı kıymetli, en mahrem vücut azaları çok mu değersiz diye düşünmekte insanlar. Göbekler, göğüsler, kalçalar orta yerde. Kadıncağz adeta Amazon gibi sokağa fırlamış. En baştakilerde bozulma bütün toplumu etkilemekte

VİP kadınlarından başlayan bir dezenformasyon (...) Tanıdığım pek çok başı açık laik bayan bizim başı örtülü pek çok kadınıımızdan daha kapalı giyinmektedir.”

Emine Dolmacı’nın Zaman gazetesindeki 27.Ocak.2008 tarihli yazısının başlığı “Simge olamaz çünkü tek ortak yönleri başörtüsü”. Bununla Başbakan Erdoğan’ın İspanya’ daki “velev ki bir siyasal simge diye kullanılıyor” şeklindeki açıklamasının yorumu yapılıyor. Türban deyiminin sadece bir kişi Türbanlı Komünist H.Sırat (Öğrenci) için kullanıldığı yazıda farklı görüşlere bağlı sekiz başörtülü de sunuluyor: Başörtülü Ülkücü Hediye Akdere ‘Siyasetçi’; DTP liderinin kardeşi Nurcan Demirtaş (Öğretmen); İslamcı Feminist Hidayet Şefkatli Tuksal (İlahiyatçı); Mimar ve yönetici Ayşe Cevahir (İç

Başörtüsü/Türbana Avrupa tepkileri: Üstte, Danimarka başkentinin limanındaki ünlü Denizkızı heykelini çarşafa bürüyenler; altta, Viyana'da bir parka "Türk lokumu" adı verilerek yerleştirilen türbanlı ama çıplak kadın heykeli

mimar); Başörtülü modacı Rabia Yalçın (Modacı); Sosyetenin Umre organizatörü Nadire İçkale (İş kadını); Başörtüsü için hocalığı bıraktı Ümit Meriç (Sosyolog/Yazar); Solcu zannediliyor Hülya Şekerci (Aktivist)

Ahmet Hakan’ın Hürriyet’te (5.12.2007) “Türban ile başörtüsü arasındaki 12 fark” başlıklı yazısından:

Bir: Türban eğitilmiş, genç ve şehirlidir... Başörtüsü ise kırsal, yaşlı ve eğitimsizdir.

İki: Başörtüsü gevşektir, bazen yarım olur, bazen tamamen çıkar... Türban ise katıdır, bir takılır, bir daha asla çıkmaz.

Üç: Türban geçişken özelliklidir; türbanlı annelerin kızı da türbanlı olur...Başörtüsü ise geçişken değildir; başörtülü annenin kızı başını örtmeyebilir.

Dört: Türban bir bilincin eseridir... Başörtüsünde ise bilinçten ziyade bir alışkanlık rol oynar.

Beş: Türban modernleşmenin göstergesidir; anneannesi gibi örtünmek istemeyenlerin bir formudur... Başörtüsü ise anneannelere özgü bir formdur ve bu açıdan gelenekseldir.

Altı: Başörtüsü biraz yaşlı işidir... Türban ise genç işi.

Yedi: Türban bir ısrarın ifadesidir... Bir türbanlı, türban takarak, ‘eğitilmiş de olsam, şehirlili de olsam, zengin de olsam başımı örteceğim’ demektedir. Başörtüsünün ise bu türden ısrarlarla hiç işi olmaz.

Sekiz: Türban, politik bir tercihe de gönderme yapar. Başörtüsü ise politikayla pek ilgilenmez.

Dokuz: Türban eğitilmiş bir insanın dine yaptığı vurgudur... Başörtüsü ise ‘biz anadan atadan böyle gördük kardeş’ vurgusu taşır.

On: Başörtüsünün ‘şık olmak’ gibi bir derdi yoktur... Türban ise bir tür ‘sıklaşma’ çabasının ürünüdür.

Onbir: Başörtüsü takmak teknik olarak çok kolaydır. Eşarbi çene altından şöyle bir bağlamak yeterlidir... Türban takmak ise zordur. Bir sürü toplu iğne ile şekil yapmayı gerektirir.

Oniki: Türban formundan fantezi çeşitler üretmek mümkündür... Başörtüsü ise fanteziye uygun değildir.

...

Karşıt görüşlere ait örnekler verdikten sonra, kendi görüşümü aktarmadan önce kamuoyu araştırmalarının ciddiyetine ve isabetine inandığım – 2002 ve 2007 seçimlerinin sonuçlarını önceden en yakın oranlarla ilan etmişti – Tarhan Erdem'in Konda araştırma şirketinin, Aralık 2007'de Milliyet gazetesinde yayınlanan "Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban" araştırmasının sonuç yüzdelelerini özetle aktarmayı yararlı görüyorum.

	Örtmüyor	Çarşaf/Peçe	Türban	Başörtüsü/Yemeni
2003	35.8	1.2	3.5	59.5
2007	30,6	1.3	16.2	51.9
AKP	14.0	1.7	21.3	58.9
CHP	59.3	-	2.7	31.6
MHP	32.4	0.9	11.7	41.8

Genel yargıları da şöyle:

Türbandaki artış orta ve ortanın üstü gelirlielerde görülüyor. Gelir düzeyi düştükçe örtünme artıyor

Genel olarak başını örtenlerin yüzdesi 64.2'den 69.4'e çıktı; yaş yüseldikçe örtünme artıyor.

Türban daha çok gençlerde ve eğitimlilerde artıyor; buna karşılık eğitim azaldıkça çarşaf kullanımında artış var.

Ev kadınlarının dörtte üçü, öğrencilerin dörtte biri başını örtüyor.

Çalışan kadınlarda örtünme düşük; evlilikle artıyor.

Başörtüsü kırdı, türban kentte yaygın

İnanç kümelerinin dağılımı da şöyle : Dinin tüm gereklerini tam yerine getiren dindar (sofu) : % 9.7; Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan (dindar): % 52.8; İnançlı ama dinin gereklerini pek yerine getiremeyen (inançlı) : % 34.3; Dinin gereklerine pek inanmayan (İnançsız) : % 2.3; Dini inancı olmayan (Ateist): % 0.9

1988'de ortanın solunda bir derginin türbanlı modayı yansıttığı (üstte), ve 20 yıl sonra muhafazakar bir derginin sorunu sunuşu.

Dindarlığın en düşük gelir düzeylilerde en yüksek olmasına karşılık, gelir düzeyi arttıkça dindarlık yoğunluğu da azalıyor.

Bütün bunlar, ekonomi tabanını değiştirdikçe toplumuzun kültürel yapısının da değiştiğini ve bunun inanç sistemi kadar giyim kuşam uygulamalarını da etkilediğini gösteriyor. Ülkede egemen – hem de Batı’ya tam bağımlı olarak – faiz güdümlü ekonomiden yakınan çıkmazken hanımlar tuvaletinde abdest alarak, rahatlığını ihtiyaçlara sormadan alafranga tuvalet oturaklarına karşı çıkararak, yarı yolda namaz vakti deyip otobüs durdurarak inanç gösterisi yapmanın inandırıcı olmaması gibi başörtüsü yerine türban geçirmek de bir ilke sayılamaz. Kişinin giyiminde tercih hakkına kimsenin karışma yetkisi olamaz, ancak bunu üniforma yerine oturtma çabası da onaylanamaz. Hele işin içine, ayıp yerleri örtme dışında asla görüş açıklamamış olan Hazreti Peygamber’i karıştırmak büsbütün yanlış oluyor.

Özellikle bu tür tezlerin kadınla erkek arasında bir eşitsizlik ilkesini oluşturmak için kullanılması daha da yanlış oluyor. Nisa Suresinin daha birinci ayetinde *“kadın ve erkeği tek bir nefisten yaratılmış olarak sunmakla”* Kur’an’ımız, tam bir eşitliği belirtmektedir. Buna Bakara Suresinin 187. suresindeki *“kadınlar sizin, siz de kadınların örtüsüsünüz”* anlayışı da eklenince bu eşitlik daha da iyi anlaşılır. Dolayısıyla ahlak konusunda sadece kadını ön plana çıkararak, bu alanda her türlü düzenlemeyi yapmaktan kaçınmayan erkekleri temize çıkarma çabası tutarsızdır. Dinimizin anlayışına da karşıdır.

Başörtüsü sarmanın ya da türbana bürünmenin mutlaka kafanın içini tek bir kalıba soktuğunu kabul etmek mümkün değildir. Baş açık içi kapalı, başı örtülü ama içi açık çok kimse vardır. Bütün sorun, kültürel, ekonomik, sosyal, teknolojik bütün alanlarda geri kalmışlığı aşamayan İslam toplumlarının çözüm

Türban deyimini kabul etmeyen Aksiyon dergisinin sunduğu giyim modelleri

bulamama sıkıntısından doğuyor. İnsanlık tarihinin kaçınılmaz kurallarından olan değişimin Batı uygarlığının yönlendiği altında gidişinin rahatsızlığına çare arayışındayız. Türban da diyen var “İslami Otomobil” tezini ileri süren de. Her şeyi Batı’nın ilkelerine göre düzenlenecek olan bu otomobil “kıbleyi gösterecek, namaz vakitlerini belirtecek araçlarla Kur’an’ı yerleştirecek yer eklenmekle” İslami sayılacaktı. Türban’ın kökeni nereden?.

Tıpkı fes olayında olduğu gibi, türban konusunu aşırı noktalara götürüşün bir süre sonra kendiliğinden yok olacağına inanıyorum. Fes yasaklanırken özellikle vurgulanan bununla kafanın dışının değil, içinin değiştirilmeye çalışıldığı idi. Hiç anlamayan ve bunun kurbanı olanlar çıktı. Eğer bir çeyrek asır daha yaşayabilselerdi onlar da “yanlış düşünmüşüz” diyebileceklerdi.

KAYNAKÇA

Bu kitabın yazımında her şeyden evvel İstanbul'da Gür yayınlarının 1993'te yayınladığı *İslam'da Değişim* isimli kitabımla 1978'de yayınlanmış olan (TTK basımevi, Ankara) *İslamda Başlık* isimli kitaplarımdan yararlandım. Gündelik tartışmaları aktarmak için yararlandığım gazetelerin tarihlerini genelde yazının içinde verdim. Kitap olarak başvurduğlarım aşağıdadır.

Abadan Unat, Nermin, *Toplumsal Değişme ve Türk kadını*, Ekin yay., Ankara 1982

Aksoy, Murat, *Başörtüsü-Türban*, Kitap yay., İstanbul 2005

Aktaş, Cihan, *Tanzimattan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar*, I, Nehir yay., (2.b.) İstanbul 1991

Amine Wedûd-Muhsin, (çev. Nazife Şişman), *Kur'an ve Kadın*, İz yay., 3.b., İstanbul 2005

Arsel, İlhan, *Şeriat ve Kadın*, tümde dağ., 4.b., İstanbul 1994

Atasoy, Gülay, *Nasıl Örtündüler*, Nesil yay., İstanbul 2004

Barbarosoğlu, Fatma Karabıyık, *İmaj ve Takva*, Timaş yay., 6.b., İstanbul 2006

“ “ , *Şov ve Mahrem*, Timaş yay., İstanbul 2006

“ “ , *Moda ve Zihniyet*, İz yay., İstanbul 2004

Bulut, Faik, *Kadın ve Tesettür*, Cumhuriyet k., İstanbul 2008
Çakır, Ruşen, *Direnış ve İtaat Arasında İslamcı Kadın*, Metin yay.

Demir, Hülya, *İslamcı Kadının Aynadaki Sureti*, Sel yay., İstanbul 1998

Düzdağ, M.Ertuğrul (yay.haz.), *Mecliste Başörtüsü Mücadelesi M.Bülent Çaparoglu’nun Hatıraları*, Şule yay., İstanbul 1998

Fatma Aliye, *Nisvan-i İslam* (yay.haz. M. Kızıltan), Mutlu yay., İstanbul 1991

Filiz, Şahin, *Başörtüsü Söyleminin Dinsel Temelsizliğı*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk yay., Antalya 2008

Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, Metis yay., İstanbul 1991

İslamda Kılık Kıyafet ve Örtünme, İslami Araştırma Vakfı yay., 2.b., İstanbul 1987

Kara, İsmail, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, 2 c., Risale yay., İstanbul 1986-7

Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Başnur matb., Ankara 1967

Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını 1839-1923*, MEB yay., İstanbul 1992

Özdalga, Elisabeth, *Modern Türkiye’de Örtünme Sorunu*, Sarmal yay., İstanbul 1998

Özkan, Fadime, *Yemenimde Hare Var*, Selis yay., 2005

Sever, Metin, *Türban ve Kariyer*, Timaş yay., İstanbul 2006

Şenler, Şule Yüksel, *Bize Ne Oldu?*, Nur yay., Ankara

Şemsettin Sami, *Kadınlar*, İstanbul 1296

Şişman, Nazife, *Küreselleşmenin Pençesi İslam’ın Peçesi*, Küre yay., İstanbul 2005

“ “ , *Kamusal Alanda Başörtülüler*, İz yay., 2.b., İstanbul 2001

“ “ , *Emanetten Mülke Kadın-Beden-Siyaset*, İz yay., 2.b., İstanbul 2006

Taşçıoğlu, Muhaddere, *Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Kadının Sosyal Hayatını tetkik Kurumu yay., Ankara 1958

Bilim Dergilerindeki Makaleler

Atam, Sedef, “Tarihimizde ilklere damgasını vurmuş kadınlar”, *Liderler*, no.8, İlkbahar 1998, s.143-150

Filiz, Şahin, “Başörtüsü söyleminin İslam felsefesi açısından eleştirisi”, *Bilim ve Ütopya*, 2006, s.24-40

Günaltay, Şemsettin, “İslamdan öne Araplar arasında kadının durumu, aile ve türlü nikâh şekilleri”, *Belleten*, Ekim 1950, s.691-707

Seni. Nora, “Ville Ottomane et representation du corps féminin”, *Les Temps Modernes*. Temmuz-Ağustos 1984. no.456-457, s.66-95

Seçkin, Bekir Sami, “Bizde ve Batıda Kadın Haklarının gelişim evrelerine örnekler”, *Ulusal Kültür*, Nisan 1979, s.166-176

“İslâmiyat” dergisinin Nisan-Haziran 2001 tarihli sayısında yer alan makaleler:

Hatiboğlu, Mehmed S., “Tesettürden Türbana”

Ay, Eyüp, “Örtürmenin tarihsel görünümüleri ve sembolik anlam(lar)ı”

Görmez, Mehmet, “İlahi dinlere göre başörtüsü”

Duman, M.Zeki, “Kur’an’da örtünmenin temel sınırları”

Ünal, İsmail Hakkı, “Hadislere göre kadının örtünmesi”

Öztürk, Mustafa, “Klasik tefsirlerdeki ‘tesettür’ formu üzerine”

Apaydın, Yunus, “Klasik fıkıh literatüründe örtünme”

Şen, Adil, “Osmanlı dönemi kadın kıyafeti”

Rıza Tevfik (1869-1949), “Musâhabe-i İctihad-Musahabemizde sûi tefehhüme meydan vermeyelim”

Ahmed Na’im (1872-1934), Nisâ’iyat – Feylesof Rıza Tevfik Bey Efendiye –“

“İslâmi Araştırmalar” dergisinin Ekim 1991 tarihli sayısındaki makaleler.

Hatipoğlu, Mehmet Said, “İslam’ın kadına bakışı”

Akkaya, Necla, “İslam hukukunda kadının siyasi hakları”

Aktaş Cihan, “Kadının toplumsallaşması ve fitne”

Akdemir, Salih, “Tarih boyunca ve Kur’an’ı Kerim’de kadın”

Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, “Kadın konusunda Kur’an’a yöneltilen başlıca eleştiriler”

Karaman, Hayreddin, “Kadının şahitliği, örtünmesi ve kamu görevleri

Bulaç, Ali, “Mekasiduş şeria bağlamında kadının şahitliği konusu”

Güler, “Kur’an’da kadın – erkek eşitsizliğinin temelleri”

Ateş, Süleyman, “İslam’ın kadına getirdiği haklar”

Hatemi, Hüseyin, “‘Modern Mahrem’ ve İslamın kadına bakışı”

CİLBABTAN TÜRBA NA

TÜRKİYE'DE ÖRTÜNMENİN SERÜVENİ

ORHAN KOLOĞLU

İslam Toplumlari seksen yıl önce fesi tartışıyordu. "İslam'ın simgesi mi, değil mi?" diye sorgulanmasından otuz yıl sonra, sadece Batılı turistlere satılan bir ürün haline geldi.

O dönemde hanımların başını örtmesiyle ayrıca ilgilenen yoktu. Kadının toplumda tartışılacak bir konu kabul edilmemesinden sanmayın; başörtüsünün inanca bağlı sayılması kadar doğal bir araç olması sebebiyle de...

Derken, Hazreti Muhammed'in çağında Kutsal Kitaba da giren ve o zamanın deyimiyle "Cilbab" olarak anılan başörtüsü, günümüzde "Türban" diye Türkçe dışı bir deyimle topluma sunuldu. Nedenini, Avrupa Birliği'ne üye olma arzusuna bağlayanlar bulunduğ u gibi, laikliğin etkisine dayayanlar, hatta iş i Hazreti Peygamber dönemine kadar götür enler de var.

Biz Cahiliyye çağından günümüze kadarki süreci bu eserde irdeleyerek kararı sizin vermenizi sağlamaya çalıştık.

ISBN 978-975-6461-65-5

9 789756 461655

pozi+if

